

MEDIA VƏ UŞAQ HÜQUQLARI

DƏRS VƏSAİTİ

MEDIA VƏ UŞAQ HÜQUQLARI

Dərs vəsaiti

Dərs vəsaiti Bakı Dövlət Universiteti Jurnalistika fakültəsinin Elmi Şurasının 27 dekabr 2023-cü il tarixli iclasının (protokol 3) qərarı ilə çapa tövsiyə edilir.

BAKİ – 2024

Baş redaktor:

Bahar MURADOVA,
siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru,
Azərbaycan Respublikasının Ailə, Qadın və Uşaq Prob-
lemləri üzrə Dövlət Komitəsinin sədri

Redaksiya şurası:

Aynur SOFİYEVA,
Azərbaycan Respublikasının
Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi
sədrinin müavini

Vüqar ZİFƏROĞLU,
filologiya elmləri doktoru,
Bakı Dövlət Universitetinin Jurnalistika fakültəsinin
dekanı

Müəlliflər:

Cabir MƏMMƏDLİ,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

Elgün SƏFƏROV,
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru,
BMT-nin Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin ləğvi üzrə
Komitəsinin (CEDAW) üzvü

Sevil RƏSULZADƏ,
Azərbaycan Respublikasının
Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi-
nin əməkdaşı

Rəyçilər:

Sevinc Əliyeva – f.e.n.,
Bakı Dövlət Universitetinin Yeni media və kommuni-
kasiya nəzəriyyəsi kafedrasının dosenti;

Xatirə Hüseynova – f.e.n.,
Bakı Dövlət Universitetinin Yeni media və kommuni-
kasiya nəzəriyyəsi kafedrasının müdiri, dosent

M 52 Cabir Məmmədli, Elgün Səfərov, Sevil Rəsulzadə. Media və Uşaq Hüquqları
(Dərs vəsaiti). Bakı, "Təhsil", 2024, 136 səh.

Dərs vəsaiti ali məktəblərin Jurnalistika fakültəsinin tələbələri, media nümayəndələri, jurnalistlər, bu sahədə araşdırma aparan tədqiqatçılar üçün tərtib olunmuşdur. Kitabda uşaq hüquqları, onların mediada təmsili, uşaqlar haqqında materialların hazırlanmasında diqqət yetirilməsi lazım olan əsas məqamlar və digər əlaqəli mövzular haqqında nəzəri və praktiki bilgiler verilmişdir.

M $\frac{4502040000}{053}$ 2024

ISBN 978-9952-576-04-7

©AQUDK, 2024

©"Təhsil" 2024

MÜNDƏRİCAT

ÖN SÖZ	6
--------------	---

GİRİŞ	10
-------------	----

I FƏSİL. UŞAQ HÜQUQLARI VƏ QANUNVERİCİLİK

1.1. Uşaq hüquqları milli qanunvericilikdə	14
1.2. Mediada uşaq hüquqlarının müdafiəsi mexanizmləri	17
1.3. Uşaq hüquqları beynəlxalq sənədlərdə	23
1.4. Uşaq hüquqları üzrə institusional mexanizmlər	29

II FƏSİL. UŞAQLARLA BAĞLI MEDIADA ƏSAS MÖVZULAR

2.1. Uşaqlar və ayrı-seçkilik	36
2.2. Uşaq əməyinin istismarı	39
2.3. Erkən nikahlar – uşaq valideynlər	42
2.4. Əhilliyi olan uşaqlar	44
2.5. Uşaqlar və rəqəmsallaşma	46
2.6. Uşaqlar və yuvenal ədliyyə	47
2.7. Valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlar	49
2.8. Uşaqlar və silahlı münaqişələr	51
2.9. Uşaqlar və məişət zorakılığı	53
2.10. Uşaqların cinsi istismarına qarşı təvsiyələr	55

III FƏSİL. MEDIADA UŞAQLARIN İŞTİRAKI

3.1. Mediada uşaqların iştirakı	59
3.2. Uşaqların proqramlara cəlb olunması üsulları	61
3.3. Biznes sektorunun media vasitəsilə uşaq hüquqlarına təsiri	63
3.4. Uşaqların informasiya əldə etmək hüququ	66
3.5. Əhvalatların mənbələri	70

IV FƏSİL. JURNALİSTLƏR ÜÇÜN TƏLİMATLAR

4.1. Əsas təlimatlar və prinsiplər	78
4.2. Uşaqlarla müsahibə aparılması üçün təlimatlar	80
4.3. Uşaqlar haqqında xəbər hazırlanması üçün təlimatlar	83
4.4. Uşaqların fotosəkil və videolarının yayımlanması ilə bağlı təlimatlar	84
4.5. Mediada uşaqlar haqqında reportajın aparılması üçün prinsiplər və təlimatlar	85
4.6. Uşaqlar haqqında hesabat vermək üçün təlimatlar	88
4.7. Jurnalistlərin statusu və jurnalist etikasına bağlı təlimatlar	89
4.8. Uşaq hüquqları haqqında məlumatlılığın artırılması üçün təvsiyələr	91

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT	94
----------------------------------	----

Əlavələr

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının “Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiyası	100
---	-----

MEDIA VƏ UŞAQ HÜQUQLARI

Dərs vəsaiti

ÖN SÖZ

Demokratik dövlət quruculuğunun əsas sütunlarından biri uşaq hüquqlarının qorunması və təminatı məsələsidir. Uşaq hüquqlarının müdafiəsi, onların sağlam ailə mühitində böyüməsi və tərbiyə edilməsi, müasir standartlara uyğun keyfiyyətli təhsil alması,

hər növ təzyiq və zorakı münasibətdən qorunması, ümumilikdə uşaqlar üçün bütün imkanların təmin edilməsi dövlətimizin bu sahədə həyata keçirdiyi siyasətin prioritet istiqamətlərini təşkil edir.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin müstəqilliyimizin və dövlətçiliyimizin xilaskarı kimi əsasını qoyduğu bu siyasət bu gün də uğurla davam etdirilməkdədir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin uşaq məsələlərinə xüsusi diqqəti sayəsində gələcəyimiz olan uşaqların inkişafı üçün hər cür şərait yaradılmış, dövlət səviyyəsində həyata keçirilən siyasət ən yüksək standartlara cavab verən təminatların formalaşmasını nəzərdə tutmuşdur.

Azərbaycanda dövlət uşaq siyasətinin reallaşması istiqamətində güclü qanunvericilik bazası mövcuddur və təkmilləşdirilməkdə davam edir. Ali sənədimiz olan Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasından başlayaraq, uşaqların bütün hüquqlarını əhatə edən “Uşaq hüquqları haqqında” Qanun, eləcə də uşaqların icbari dispanserizasiyası, valideynlərini itirmiş və valideyn qayğısından məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsi, sağlamlıq

imkanları məhdud şəxslərin təhsili, yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığının və hüquq pozuntularının profilaktikası, körpələrin və erkən yaşlı uşaqların qidalanması, uşaqların zərərli informasiyadan qorunması üzrə qanunlar qəbul edilmişdir.

Ölkə başçısının rəhbərliyi, gənc nəslin hərtərəfli qayğı ilə əhatə olunmasının himayədarı kimi bütün dünyada nüfuz qazanmış Birinci vitse-prezident xanım Mehriban Əliyevanın təşəbbüsü ilə uşaqların inkişafı, keyfiyyətli təhsil və tibbi xidmətlərlə təmin olunması, kimsəsiz, fiziki sağlamlığında problemi olan uşaqların sosial-psixoloji reabilitasiyası üçün resurs mərkəzlərinin yaradılması, bu uşaqların gələcəkdə məşğulluğunun təmin edilməsi, eləcə də müxtəlif peşələrin öyrədilməsi istiqamətində vacib layihələr həyata keçirilir. “Yeniləşən Azərbaycana yeni məktəb” “Uşaq evləri və internat məktəblərinin inkişafı proqramı”, “Məktəbəqədər uşaq tərbiyə müəssisələrinin yenidən qurulması” layihəsi, “Təhsilə dəstək” və “İnklüziv təhsil” proqramları, eləcə də “Məzun Evi Sosial” Müəssisəsi Heydər Əliyev Fondunun xidmətləri sırasında xüsusi vurğulanmalıdır.

Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti xanım Leyla Əliyevanın təşəbbüsü və dəstəyi ilə ölkəmizdə uşaqlara yönələn genişmiqyaslı sosial layihələrin həyata keçirilməsi, xüsusilə də həssas qrupdan olan uşaqların hüquqlarının həyata keçirilməsində əhəmiyyətli rol oynamışdır. Heydər Əliyev Fondu sağlamlıq imkanları məhdud, həmçinin valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqları daim diqqət mərkəzində saxlayır, onların hansı qayğıya, mənəvi dəstəyə ehtiyacı olması ilə maraqlanır, təlim-tərbiyələri, asudə vaxtlarının təşkilində iştirak edir.

Eyni zamanda uşaqların informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, informasiya və kommunikasiya texnologiyaları sahəsi üzrə bilik və bacarıqlarının artırılması, internetdən daha faydalı formada iştiraka təşviq edilməsi və mediada fəal təmsilçiliyinin

təmin edilməsi bu gün dövlət siyasətində vacib əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdən biri kimi yer tutur.

Bu sahənin tənzimlənməsi və mövcud problemlərin aradan qaldırılması istiqamətində vacib addımlar atılmış və mühüm qərarlar qəbul edilmişdir. İnformasiya proseslərindən təsirlənən ən həssas təbəqə kimi uşaqların müdafiəsi istiqamətində güclü hüquqi baza formalaşdırılmışdır.

Dövlət qurumlarının və qeyri-hökumət təşkilatlarının birgə əməkdaşlığı çərçivəsində uşaqların zərərli informasiyalardan qorunması və bu barədə məlumatlandırılması məqsədilə müxtəlif maarifləndirmə tədbirləri həyata keçirilməkdədir. Kütləvi informasiya vasitələri nümayəndələrinin, jurnalistlərin uşaq məsələlərinin mediada işıqlandırılması istiqamətində təlimatlandırılması vacib məsələlər arasında yer alır.

Qalib Azərbaycanın sabahı və parlaq gələcəyi olan uşaqların hüquqlarının media vasitəsilə təşviqi jurnalistlərdən xüsusi həssaslıq və diqqət tələb edir. Hamımıza məlumdur ki, uşaqlarla bağlı istənilən mövzuda onların maraqları üstünlük təşkil etməli, hazırlanan istənilən materialda reyting, nüfuz, operativlik kimi meyarlardan əvvəl doğruluq, uşaqların təhlükəsizliyi, hüquq və mənafelərinin qorunması, həssas yanaşma ön planda tutulmalıdır. Eyni zamanda uşaqlarla bağlı hazırlanan xəbərlərdə stereotip və sensasiya yaradan fikirlərdən istifadə edilməməli, onlardan müsahibə alarkən və ya onlar barədə xəbər hazırlayarkən, ilk növbədə, konfidensiallıq, hər bir uşağın şəxsi toxunulmazlıq, eşidilmək, onlara aid qərarların qəbul olunmasında iştirak, hər cür zərər və cəzadan, eləcə də potensial təhlükələrdən qorunma hüququnun təmin olunmasına xüsusi diqqət edilməlidir. İctimai faydalılıq kəsb etmədiyi təqdirdə uşaqların vizual, eləcə də hər hansı formada kimliyinin açığlanmasına yol verilməməlidir.

Bütün bunları nəzərə alaraq media mütəxəssislərinin, media üzrə təhsil alan tələbələrin uşaqlarla bağlı hazırladıqları materiallarda onlara qarşı mənfi təsirlərin azaldılması, uşaqlara qarşı

tələb olunan hüquqi və əxlaqi çərçivənin qorunması üçün yeni bir kitabın nəşr edilməsinə ehtiyac yaranmışdır. Kitabda uşaq hüquqları və qanunvericilik, uşaqları əhatə edən mövzuların mediada işıqlandırılması prinsipləri, jurnalistlər üçün təlimatlar və digər mühüm mövzular yer almaqdadır.

Media uşaq hüquqlarının müdafiəsində və təşviqində, eləcə də cəmiyyətin düzgün məlumatlandırılmasında güclü bir təsir vasitəsidir. Media nümayəndələri nə qədər peşəkar olarsa, ictimaiyyətin də uşaq hüquqlarına olan həssaslığının artmasına mühüm töhfələr verə bilər. Bu baxımdan da hazırlanan dərsliyin jurnalistlər üçün bələdçi rolunun oynayacağına və onların düzgün istiqamətlənməsinə yol açaraq mövcud sahədə hədəflərə çatmaqda kömək edəcəyinə inanırıq.

Bahar MURADOVA,

siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru,

Azərbaycan Respublikasının

Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə

Dövlət Komitəsinin sədri

GİRİŞ

Uşaqlar daim inkişafda olan, sürətlə böyüyən, sabahın həqiqi sahibləridir. Eyni zamanda cəmiyyətin qayğıya, sevgiyə ən çox ehtiyacı olan həssas nümayəndələridir. Bu mənada, gələcək cəmiyyətimizin, bütövlükdə bəşəriyyətin necə olması bugünkü uşaqların düzgün yetişdirilməsindən, dolayısı ilə biz böyüklərdən çox asılıdır.

Uşaq hüquqlarının qorunması və hərtərəfli inkişafı, onların keyfiyyətli təhsil və müasir tələblərə cavab verən tibbi xidmətlərlə təmin edilməsi, xüsusi diqqət və qayğı ilə əhatə olunması, təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, layiqli vətəndaş kimi formalaşması, iştirakçılığının artırılması, ümumilikdə uşaq maraqlarının ən yaxşı şəkildə təmin edilməsi dövlətin və cəmiyyətin özəyini təşkil edir.

Lakin yaşadığımız dünyada qloballaşmanın yaratdığı nəticələrdən biri informasiya bolluğunun olması, kommunikasiya texnologiyalarının həyatımıza nüfuz etməsidir. Xüsusilə də onlayn medianın və internetin sürətlə yayıldığı dövrdə uşaqları zərərli məlumatlardan, foto və video görüntülərin mənfi təsirlərindən qorumaq olduqca çətindir. Uşaqlar erkən yaşlarından şifahi, yazılı, vizual mətn və şəkillər daxil olmaqla ünsiyyət vasitələri ilə tanış olurlar. Rəqəmsal texnologiyanın geniş şəkildə istifadə edildiyi günümüzün kommunikasiya mühiti istifadəçilərə böyük üstünlüklər təqdim etsə də, bəzi riskləri özü ilə gətirir. Media vasitəsilə saysız-hesabsız məlumat qarşısında media savadlılığı və peşəkarlığı prinsipləri də önəmlidir. Media savadlılığı təhsili ilə uşaqlar media mesajlarını düzgün anlama bilirlər. Burada əsas məqsəd uşaqların baxdıqları və oxuduqları media məhsullarının real, yaxud uydurma olması barədə məlumatlılığını artırmaqdır.

Media uşaqlara özlərini dərk etməyə və fikirlərini sərbəst ifadə etməyə kömək etməlidir.

Jurnalistlərin peşəkarlığı uşaq hüquqlarının işıqlandırılması məsələsində xüsusilə hiss olunur. İctimaiyyəti məlumatlandırmaq işini səmərəli şəkildə yerinə yetirmək üçün media nümayəndələri ifadə azadlığına heç bir zərər vurmadan və ya jurnalist müstəqilliyinin strukturuna müdaxilə etmədən uşaqları qorumaq və onların hüquqlarını artırmaq zərurətindən tam xəbərdar olmalıdırlar.

Bütün jurnalistlər və media mütəxəssisləri ən yüksək etik və peşəkar standartları qorumağa borcludurlar. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının “Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiyanın tələblərinin həyata keçirilməsi üçün məlumatın mümkün qədər daha geniş auditoriyada yayılmasına çalışmalıdırlar. Media təşkilatları uşaqların hüquqlarının pozulmasını və onların təhlükəsizliyi, şəxsi toxunulmazlığı, təhsili, sağlamlığı və sosial rifahı ilə bağlı məsələləri və istismarın bütün formalarını araşdırmalar və ictimai müzakirələr üçün vacib məsələlər kimi nəzərdən keçirməlidirlər. Uşaqların şəxsi həyatının toxunulmazlığı ilə bağlı tam hüquqları var. Yalnız istisnalar təlimatlarda açıq şəkildə qeyd edilir. Uşaqların həyatına və rifahına toxunan jurnalist fəaliyyəti həmişə uşaqların həssas vəziyyətinin qiymətləndirilməsi ilə həyata keçirilməlidir.

Media nümayəndəsinin ümumi vəzifəsi uşaqların maraqlarına uyğun hərəkət etmək və etik məsələləri aydın və dürüstlüklə həll etməyə çalışmaqdır. Bu onların səhv etməməsinə zəmanət verməyə də, müəyyən dərəcədə uşaqların problemlərinin mediada işıqlandırılmasının keyfiyyətini kəskin şəkildə artıracaqdır. BMT-nin “Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiyası sülh, ləyaqət, tolerantlıq, azadlıq, bərabərlik və həmrəylik ruhuna əsaslanır. Jurnalistlər bu keyfiyyətləri uşaqlara da aşılmalıdırlar.

Beynəlxalq Jurnalistlər Federasiyasının təlimatlarının preambulasında deyilir: “Məlumatlı, həssas və peşəkar jurnalistika

insan hüquqları və cəmiyyətlə bağlı xəbərlərin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması üçün istənilən media strategiyasının əsas elementidir. Jurnalistlərin və media qurumlarının gündəlik problemi uşaqlar və onların hüquqlarının işıqlandırılmasında xüsusilə hiss olunur”.

Uşaqların mediada işıqlandırılması nəticəsində zərər görməməsi üçün əsas məsuliyyət media təşkilatlarının üzərinə düşür. Onlar uşaqlarla çəkiliş və ya müsahibənin nə vaxt məqsəduyğun olduğunu, icazənin necə alınmalı olduğunu və bunun gənclərin özlərinə nə dərəcədə yaxşı izah ediləcəyini müəyyən etmək üçün aydın təlimatlar hazırlamalıdır. Bir təşkilatın üzərində tək-cə kollektiv məsuliyyət yoxdur. Hər bir jurnalistin və ya media işçisinin də fərdi, şəxsi yanaşması var.

Bütün bunları nəzərə alaraq media mütəxəssislərinin, media üzrə təhsil alan tələbələrin uşaqlarla bağlı hazırladıqları materiallarda onlara qarşı mənfi təsirlərin azaldılması, uşaqlara qarşı tələb olunan hüquqi və əxlaqi diqqətin artırılması üçün yeni və vahid bir kitabın nəşr edilməsinə ehtiyac yaranmışdır.

Kitab əsasən, jurnalistika istiqaməti üzrə təhsil alanlar, xəbər proqramlarının aparıcıları, tok-şou, müzakirə və s. əlaqəli media mütəxəssisləri üçün nəzərdə tutulub. Ancaq idman, moda və ya əyləncə sahəsində çalışanlar da, burada qeyd olunan məsələlərə həssaslıqla diqqət yetirməlidirlər. Qeyd olunan standartlar media-nın bütün sahələrində tətbiq olunmalıdır. İfade azadlığı məsələsi uşaqlar üçün xüsusilə aktualdır. Lakin “ifadə azadlığı” adı altında uşaqların haqlarının pozulması yolverilməzdir. Media mütəxəssisləri cəmiyyəti öz davranışlarının şəffaflığına inandırmağa və etimad qazanmağa çalışmalıdırlar.

Ümid edirik ki, bu dərslik media nümayəndələrinin peşəkarlığının artırılması istiqamətində irəliyə doğru atılmış növbəti uğurlu addımlardan biri olacaqdır!

I FƏSİL

UŞAQ HÜQUQLARI VƏ QANUNVERİCİLİK

1.1. Uşaq hüquqları milli qanunvericilikdə

Uşaqların sağlam şəkildə böyüməsi, onların müasir tələblər səviyyəsində təhsil alması, zorakılıqdan müdafiəsi, xüsusilə də həssas qrupdan olan uşaqlar üçün bütün imkanların təmin edilməsi dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindəndir.

Azərbaycan Respublikası 1992-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT) “Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiyasını, daha sonra 2 əlavə Fakültativ Protokolunu ratifikasiya etmişdir.

Uşaq hüquqları haqqında milli qanunvericilik sistemi Ulu Öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə formalaşdırılmışdır. Ulu Öndərin Azərbaycan Respublikasının rəhbərlik etdiyi zaman Konstitusiyada və milli qanunvericilikdə uşaq hüquqları tənzimlənmişdir, Uşaq hüquqları haqqında xüsusi Qanun qəbul edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 17-ci maddəsinə əsasən “uşaqların qayğısına qalmaq və onları tərbiyə etmək valideynlərin borcudur. Bu borcun yerinə yetirilməsinə dövlət nəzarət edir”. Uşaqların maraqlarının qorunması üçün ilkin olaraq valideynlər məsuliyyət daşıyır. Dövlət isə həmin hüquqların və xidmətlərə əlçatanlığın təmin edilməsində ehtiyacı olan şərait yaratmalıdır.

Həmin maddəyə əsasən “valideynləri və ya qəyyumları olmayan, valideyn qayğısından məhrum olan uşaqlar dövlətin himayəsindədirlər. Uşaqları onların həyatına, sağlamlığına və ya mənəviyyətinə təhlükə törədə bilən fəaliyyətə cəlb etmək qadağandır”.

Konstitusiyaya əsasən “15 yaşına çatmamış uşaqlar işə götürülə bilməzlər. Uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsinə dövlət nəzarət edir”. Uşaqlar hətta 15 yaşında yalnız xüsusi şərtlər əsasında məşğulluğa cəlb edilə bilər. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxs ödənişli işə cəlb olunduğu zaman onun təhsil hüququnu

məhdudlaşdırmamalıdır. Eyni zamanda cəlb edildiyi iş uşaqların sağlamlığına zərər vurmamalıdır və yalnız qısaldılmış iş saatlarında təmin edilə bilər.

1998-ci ildə “Uşaq hüquqları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmişdir.

“Uşaq hüquqları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu uşaqların hüquqlarını və azadlıqlarını, uşaqlar barəsində dövlət siyasətinin əsas prinsiplərini, onların müdafiəsi sahəsində dövlət orqanlarının, digər hüquqi və fiziki şəxslərin vəzifələrini müəyyən edir.

Artıq 2003-cü ildən bu günə qədər Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin qərarları və dəstəyi əsasında uşaq hüquqlarının müdafiə sistemi təkmilləşdirilmiş və yeni mexanizmlər yaradılmışdır. Xüsusilə də valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlara, məişət zorakılığına məruz qalan, uşaq alverinə və narkotiklərlə mübarizəyə həsr edilmiş milli qanunvericilik aktları qəbul edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 9 avqust 2006-cı il, 444 sayılı Fərmanı əsasında Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi yaradılmışdır.

Prezident cənab İlham Əliyevin qərarları əsasında uşaqların yeni texnologiyalarda, beynəlxalq idman yarışlarında və bilik müsabiqələrində iştirakı və nailiyyətləri artmışdır.

Son 20 il ərzində uşaq hüquqlarının müdafiəsi məqsədilə Cinayət Məcəlləsində, Ailə Məcəlləsində və digər normativ-hüquqi aktlarda lazımi dəyişikliklər edilmişdir.

Bununla yanaşı, 2009-cu ilin dövlətimiz tərəfindən “Uşaq ili” elan edilməsi dövlət orqanlarının və vətəndaş cəmiyyətinin diqqətinin uşaqların problemlərinin həllinə yönəldilməsinə xidmət etmişdir.

Uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsinə dövlət nəzarətinin təşkili və həyata keçirilməsini tənzimləmək məqsədilə Azərbaycan

can Respublikası Prezidentinin 8 may 2012-ci il tarixli Fərmanı ilə “Uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsinə dövlət nəzarəti qaydası” təsdiq edilmişdir. Dövlət nəzarətinin məqsədi uşaq hüquqlarının təmin edilməsi üçün əlverişli mühitin yaradılması, uşaq hüquqlarının pozulmasına səbəb olan halların aradan qaldırılmasıdır. Həmçinin “Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış” İnkişaf Konsepsiyasına əsasən “Azərbaycan Respublikasının Uşaqlara dair 2020–2030-cu illər üçün Strategiyası” və “Uşaqlara dair Strategiyanın həyata keçirilməsi üzrə 2020–2025-ci illər üçün Fəaliyyət Planı” hazırlanmış və ölkə Prezidentinin Sərəncamları ilə təsdiq edilmişdir. Strategiya Azərbaycan Respublikasında uşaq hüquqları sahəsində mövcud hüquqi bazanı təkmilləşdirməklə, uşaqları müdafiənin işlək mexanizminin yaradılması, erkən uşaqlıq dövründə onların inkişafına dövlət dəstəyi göstərilməsi, çətin həyat şəraitində olan uşaqların müdafiəsi, uşaqların sağlam mühitdə böyüməsi və tərbiyəsi, uşaqlarla bağlı həyata keçirilən tədbirlərin monitorinqi və qiymətləndirilməsi sisteminin inkişafı kimi əsas istiqamətləri və bütövlükdə Azərbaycan Respublikasında uşaq siyasətinin əsas hədəflərini müəyyən edir. Bu sənədlər uşaq siyasətinin və uşaq hüquqlarının müdafiəsinin təmin edilməsi sahəsində dövlətin gələcəyə yönəlik strategiyasını müəyyənləşdirir.

Uşaqların informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, onların ənənəvi və onlayn mediada rastlaşdıqları zərərli kontentlərdən müdafiəsi məqsədilə Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin təşəbbüsü ilə “Uşaqların zərərli informasiyadan qorunması haqqında” Qanun hazırlanmış və Qanun 2020-ci ilin 1 yanvar tarixindən qüvvəyə minmişdir.

1.2. Mediada uşaq hüquqlarının müdafiəsi mexanizmləri

Uşaq hüquqları və ümumilikdə uşaqları əhatə edən məsələlərlə bağlı mövzuların mediada işıqlandırılması istiqamətində Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində vacib məqamlar əks olunmuşdur.

“Uşaqların zərərli informasiyadan qorunması haqqında” Qanun Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 94-cü maddəsinin I hissəsinin 1-ci bəndinə uyğun olaraq, uşaqların yaşına uyğun informasiya əldə etmək hüququnun həyata keçirilməsi ilə əlaqədar olaraq, uşaqların onlar üçün zərərli informasiyadan qorunması tədbirlərini müəyyən edir və bu sahədə yaranan məsələləri tənzimləyir.

Qanuna əsasən, uşaqların mənafeələrinin üstün tutulması, onların hüquq və azadlıqlarının təmin olunması; uşaqların həyat və sağlamlığı üçün təhlükəsiz olan, onların hərtərəfli inkişafını və sosiallaşmasını təmin edən informasiya məhsullarının dövriyyəsinə şəraitin yaradılması; zorakılığın, qəddarlığın, narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin, alkoqollu və energetik içkilərin, habelə bütün məmulatlarının, cəmiyyət əleyhinə davranışın, pornoqrafik xarakterli informasiyanın təbliğinin yolverilməzliyi; zərərli informasiya məhsullarının dövriyyəyə daxil edilməsinin, o cümlədən informasiya texnologiyalarından istifadə etməklə uşaqlara qarşı törədilən hüquqpozumların qarşısının alınması; uşaqların zərərli informasiyadan qorunması sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın həyata keçirilməsi – əsas prinsiplər olaraq müəyyən edilmişdir.

Qanun uşaqlar üçün zərərli informasiyanın növlərini təqdim edir. Qanunun 4-cü maddəsinə əsasən, uşaqlar arasında **dövriyyəsi qadağan edilən** informasiyaya aşağıdakılar aiddir:

- zorakılığı və qəddarlığı təbliğ edən informasiya;

- cəmiyyət əleyhinə və hüquqazidd hərəkətləri, o cümlədən cinayətləri təbliğ edən informasiya;
- uşaqların həyat və təhlükəsizliyinə potensial təhlükə yaradan əməlləri təbliğ edən informasiya;
- ailə institutunu nüfuzdan salan informasiya;
- əxlaqdan kənar leksik (söyüş) məzmunlu informasiya;
- pornoqrafik xarakterli informasiya.

Müəyyən yaş qrupuna aid uşaqlar arasında **dövriyyəsi məhdudlaşdırılan** informasiyaya isə aşağıdakılar aiddir:

- zorakılığı və qəddarlığı nümayiş edən informasiya;
- qeyri-məişət leksik (jarqon) məzmunlu informasiya;
- qorxu məzmunlu informasiya;
- erotik məzmunlu informasiya.

Uşaqlar arasında dövriyyəsi qadağan edilən informasiya məhsullarının uşaqların ola biləcəyi yerlərdə inzibati, texniki proqram və avadanlıq vasitələrinin tətbiq edilmədən yayılmasına yol verilmir. Uşaqlar arasında dövriyyəsi qadağan edilən və ya məhdudlaşdırılan informasiyanın istehsalçısı və yayıcısı bu Qanunda müəyyən edilmiş qaydalara riayət etməyə borcludur.

Qanunun 2-ci fəslisi isə İnformasiya məhsulunun yaş təsnifatına həsr edilib. 5-ci maddəyə əsasən, informasiya məhsullarının yaş kateqoriyasına uyğun təsnifatı müxtəlif yaş qrupuna aid olan uşaqların normaya uyğun psixi inkişafının xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq aşağıdakı kimi aparılır:

- “universal” – istənilən yaş qrupları üzrə dövriyyəsinə məhdudiyyət qoyulmur;
- “6 yaşadək” – altı yaşı tamam olmamış uşaqlar arasında dövriyyəsinə yol verilir;
- “6 yaşıdan” – altı yaşı tamam olmuş uşaqlar arasında dövriyyəsinə yol verilir;
- “12 yaşıdan” – on iki yaşı tamam olmuş uşaqlar arasında dövriyyəsinə yol verilir;

- “16 yaşdan” – on altı yaşı tamam olmuş uşaqlar arasında dövryyəsinə yol verilir;

- “18 yaşdan” – uşaqlar arasında dövryyəsinə yol verilmir.

İnformasiya məhsulunun yaşa görə təsnifatlaşdırılması onun istehsalçıları tərəfindən həmin məhsulun Azərbaycan Respublikasının ərazisində dövryyəindən əvvəl müstəqil şəkildə və ya müvafiq ekspertin iştirakı ilə həyata keçirilir. İnformasiya məhsulunun yayıcısı həmin məhsulun müstəqil şəkildə və ya ekspertin iştirakı ilə yaşa görə təsnifatlaşdırılmasını təmin etmədən ölkə ərazisində yayı bilməz.

İnformasiya məhsulunun yaşa görə təsnifatlaşdırılması zamanı informasiya məhsulunun mövzusu, janrı, məzmunu və bədii tərtibatı; informasiyanın müəyyən yaş kateqoriyasına aid uşaqlar tərəfindən mənimsənilməsinin xüsusiyyətləri; informasiyanın uşaqların sağlamlığına və fiziki, psixi, əxlaqi inkişafına zərər vurma ehtimalı qiymətləndirilir. Ölkə ərazisində istehsal olunan kompüter və digər elektron oyunların işarələnməsi satışa çıxarılmazdən, istehlakçıya təqdim edilməzdən və ya şəbəkəyə yerləşdirilməzdən əvvəl həyata keçirilməlidir.

Qanunun 8-ci maddəsi informasiya məhsulunun işarələnməsinin xüsusiyyətlərini müəyyən edir. Belə ki, mətbu nəşrlərin yaş kateqoriyasına görə işarəsi aydın seçilən şəkildə və mətbu nəşrin adının şriftinə uyğunlaşdırılmış qaydada nəşrin birinci və ya titul səhifəsində yerləşdirilir. İnformasiya məhsulunun yayımçıları televiziya yayımı, kino və video xidmətlərinin göstərilməsi zamanı hər bir informasiya məhsulunun nümayişindən əvvəl xüsusi kadrda (səhifədə) informasiya məhsulunun yaş kateqoriyasına uyğun işarəsinin və yaş məhdudiyyəti barədə xəbərdarlığa dair mətnin yerləşdirilməsini təmin etməyə borcludurlar. Audiovizual informasiya məhsulunun yaş kateqoriyasına uyğun işarəsi onun nümayişindən əvvəl və hər reklam fasiləsindən sonra üç dəqiqə müddətində ekranın künc hissəsində göstərilir.

İnformasiya məhsulunun yaş kateqoriyasına uyğun işarəsi aşağıda göstərilənlərin beş faizindən az olmayan sahəsini tutmalıdır:

- teatrların, kino və video nümayişlərin və digər mədəni-kütləvi tədbirlərin afişalarının və repertuar haqqında digər elanların, o cümlədən giriş biletlərinin, dəvətnamələrin və ziyarət hüququ verən digər sənədlərin;
- audiovizual əsərin, kompüter və ya digər elektron oyunların, kompüter proqramlarının elektron daşıyıcılarının və qablaşdırmasının.

Televiziya və radio yayımı vasitəsilə yayımlanan və “Universal”, “6–”, “6+” və “12+” yaş kateqoriyalarına aid informasiya məhsullarının yayımlanmasına vaxt məhdudiyyəti qoyulmur. Xüsusi dekoderlər vasitəsilə ödənişli əsasda həyata keçirilən informasiya məhsullarının telekanallarda yayımı istisna olmaqla, aşağıdakı informasiya məhsullarının yayımına məhdudiyyət qoyulur:

- Qanunun 4.3.3-cü maddəsində nəzərdə tutulan “16+” yaş kateqoriyasına aid informasiya məhsulları – yerli vaxtla saat 7-dən saat 21-dək;
- Qanunun 4.2-ci və 4.3.4-cü maddələrində nəzərdə tutulan, müvafiq olaraq “18+” və “16+” yaş kateqoriyalarına aid informasiya məhsulları – yerli vaxtla saat 6-dan saat 23-dək;
- “18+” yaş kateqoriyasına aid informasiya məhsulu televiziya və radio vasitəsilə yayımlanarkən bu informasiya məhsulunun yaş kateqoriyası haqqında xəbərdarlıq televiziya yayımı zamanı işarə, radio yayımı zamanı isə səsləndirmə ilə həyata keçirilir.

Qanunun 4-cü fəslində isə əsas məsələlərdən biri kimi İnformasiya məhsullarının ekspertizası təsbit olunub. İnformasiya məhsulunun yaş təsnifatının aparılması üzrə ekspertlərə ixtisas attestatının verilməsi, attestatın qüvvədə olma müddətinin

dayandırılması və ya ona xitam verilməsi, ekspertlərin və ekspert təşkilatlarının reyestrinin aparılması və onların fəaliyyətinə nəzarət müvafiq icra hakimiyyəti orqanı (Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi) tərəfindən müəyyən edilmiş qaydada həyata keçirilir. Həyat və sağlamlıq əleyhinə ağır və xüsusilə ağır cinayətlər, yaxud şəxsiyyətin cinsi toxunulmazlığı və cinsi azadlığı, yetkinlik yaşına çatmayanlar və ailə münasibətləri və ya ictimai mənəviyyət əleyhinə cinayətlər törətməyə görə məhkum edilmiş şəxslər ekspert kimi fəaliyyət göstərə bilməz.

Komitə ekspertlərin və ekspert təşkilatlarının reyestrində olan vacib məlumatları rəsmi internet informasiya ehtiyatında yerləşdirir. Yaş təsnifatının aparılması məqsədilə informasiya məhsulunun ekspertizası Qanunun 5.3-cü maddəsinə uyğun olaraq informasiya məhsulunun istehsalçısı və ya yayıcısı tərəfindən təşkil olunur. Ekspertizanın nəticələrini özündə əks etdirən ekspert rəyi ekspertizanı sifariş edən şəxsə təqdim edilir. Aparılan ekspertiza üzrə ekspert rəyinin surəti informasiya məhsulunun istehsalçısına və ya yayıcısına göndərilir.

Informasiya məhsulunun istehsalçısı və (və ya) yayıcısı ekspert rəyinə uyğun olaraq aşağıdakı qərarlardan birini qəbul edir:

- ekspert rəyinə uyğun olaraq informasiya məhsulunun yaş kateqoriyasına uyğun işarələnməsi və ya əvvəlki yaş kateqoriyası işarəsinin digər yaş kateqoriyası işarəsi ilə əvəz edilməsi;
- uşaqlar arasında dövryyəsi qadağan edilən informasiya məhsulunun uşaqlar tərəfindən əldə olunmasının qarşısını almaq məqsədilə bu Qanunda nəzərdə tutulmuş inzibati, texniki proqram və avadanlıq vasitələrinin tətbiqi;
- uşaqlar arasında dövryyəsi qadağan edilən və ya məhdudlaşdırılan informasiya məhsulunun bu Qanunda nəzərdə tutulmuş inzibati, texniki proqram və avadanlıq vasitələri tətbiq etmədən uşaqlar arasında, o cümlədən uşaqlar üçün münasib vaxtda və onların ola biləcəyi ictimai yerlərdə yayılmasının dayandırılması və ya tamamilə dövryyədən çıxarılması.

- Bu Qanunun 14.2-ci maddəsinə əsasən müvafiq dövlət orqanlarının təşəbbüsü ilə aparılan ekspertiza üzrə ekspert rəyi yol verilmiş pozuntu hallarının təxirə salınmadan aradan qaldırılması barədə həmin orqan tərəfindən pozuntu törədən şəxsə yazılı xəbərdarlıq edilməsi üçün əsasdır.

- İnformasiya məhsulunun istehsalçısı və (və ya) yayıcısı xəbərdarlıqda göstərilən müddətdə pozuntu hallarını aradan qaldırmadıqda müvafiq dövlət orqanları informasiya məhsulunun uşaqlar arasında yayılmasının qarşısının alınması və bu Qanunun tələblərinin pozulmasında təqsirli olan şəxslərin məsuliyyətə cəlb edilməsi üçün müvafiq tədbirlər görür.

Bu Qanunun tələblərinin pozulması qanunla müəyyən edilmiş məsuliyyətə səbəb olur.

2021-ci il dekabrın 30-da qüvvəyə minən “Media haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 4-cü maddəsində media sahəsində dövlətin vəzifəsi kimi “istifadəçiləri, xüsusilə də uşaqları zərərli informasiyanın təsirlərindən qorumaq” qeyd edilmişdir. 14-cü maddəsində isə mediada dərc olunan və (və ya) yayımlanan informasiyaya dair tələblər sırasında “Uşaqların zərərli informasiyadan qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda nəzərdə tutulmuş tələblərə əməl edilməlidir” təsbit edilmişdir. Qanuna əsasən, sifarişli yayım xidmətinin proqram kataloquna daxil edilmiş bütün proqramlar “Uşaqların zərərli informasiyadan qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq yaş kateqoriyaları üzrə təsnifatlandırılmalıdır.

(Bax: “Uşaqların zərərli informasiyadan qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu

<https://e-qanun.az/framework/40764>)

1.3. Uşaq hüquqları beynəlxalq sənədlərdə

Beynəlxalq münasibətlərdə və beynəlxalq hüquqda uşaq hüquqlarının tənzimlənməsi məsələsi XIX əsrin sonunda və XX əsrin əvvəllərində ölkələrarası müzakirə edilmişdir. Millətlər Liqası yaradıldıqdan sonra beynəlxalq humanitar hüquq çərçivəsində uşaqların müharibə zamanı qorunması və silahlı münaqişələr zamanı müdafiəsi məsələləri xüsusi yer almışdır. Ancaq bu müzakirələr, qəbul edilən bəyanatlar və digər tövsiyə xarakterli sənədlər effektiv icra edilmirdi.

Birinci Dünya müharibəsindən sonra beynəlxalq təşkilat çərçivəsində uşaq hüquqları müdafiə prinsipi ilə bağlı razılığa gəlmişdi. 1924-cü ildə Millətlər Liqası tərəfindən qəbul edilən Cenevrə Uşaq hüquqları Bəyannaməsində birinci dəfə uşaq hüquqları beynəlxalq sənəd vasitəsilə təsdiq edilib və valideyn məsuliyyəti xüsusilə tənzimlənib.

İkinci Dünya müharibəsindən sonra Birləşmiş Millətlər Təşkilatının yaradılması, Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin və Cenevrə Konvensiyalarının qəbulu uşaq hüquqlarının müdafiəsi sisteminin əsası və prinsipi müəyyən edildi.

İnsan Hüquqları Bəyannaməsində əhatə edilən hüquqlar uşaqlara da şamil edilirdi. Xüsusilə də bərabərlik hüququ, təqsirsizlik prezumpsiyası, köləliklə və işgəncələrlə mübarizə, nikah və ailə münasibətləri və s.

1959-cu il noyabrın 20-də Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyası tərəfindən Uşaq Hüquqları Bəyannaməsi qəbul edilmişdir. Həmin Bəyannamədə uşaqların doğulduğu zaman ad və soyad əldə etməyə hüququ, sosial və səhiyyə xidmətlərə əlçatanlıq, təhsil hüququ və digər məsələlər əhatə edilmişdir.

1962-ci il noyabrın 7-də BMT-nin Baş Assambleyasının 1763 A sayılı Qətnaməsinə əsasən “Nikahın bağlanmasına razılıq, nikah

üçün minimum yaş və nikahların qeydiyyatı haqqında” Konvensiya qəbul edilmişdir. Konvensiyaya əsasən Hökumətlər öz milli qanunvericilik normalarında minimal nikah yaşını müəyyən etməsini öhdəlik kimi götürmüşdülər.

1960-1980-ci illərdə beynəlxalq hüquqda kosmik hüquq, qaçqınların statuslarının müəyyən edilməsi, ətraf mühitin qorunması məsələləri tənzimlənmişdir. Bununla yanaşı, 16 dekabr 1966-cı ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyası tərəfindən Mülki və Siyasi Hüquqlar Haqqında Beynəlxalq Pakt qəbul edilmişdir.

Həmin sənəd 1976-cı il martın 23-də qüvvəyə minmişdir. Həmin Paktın 23-24-cü maddələrinə əsasən nikah bağlamaq və ailə qurmaq hüququ, uşaqların hüquqları (vətəndaşlıq, qeydə alınma və ada malik olma) məsələləri tənzimlənmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu pakt beynəlxalq müqavilə statusuna malikdir. Həmin illərdə bu Konvensiyaya qoşulan ölkələr uşaq hüquqları və nikah məsələləri üzrə tənzimləmək və icra etmək məsuliyyətini öz üzərinə götürmüşdülər. Bu günlərdə uşaqların vətəndaşlıq statusunun müəyyən edilməsi yenə də aktualdır.

Həmin il BMT-nin Baş Assambleyası tərəfindən İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt qəbul edilmişdir. Həmin Paktın 10-cu maddəsinə əsasən “Analar xüsusi himayə ilə təmin olunmalıdır. Uşaqlara heç bir ayrı-seçkilik olmadan xüsusi himayə və kömək tədbirləri görülməlidir”. Uşaqlar arasında bərabərlik prinsipinin qorunması və hökumət tərəfindən təmin edilməsi öhdəliyi birinci dəfə qəbul edilmişdir. Həmin maddəyə əsasən uşaqların və yeniyetmələrin iqtisadi istismardan müdafiə olunması, uşaq əməyinin zərərli və həyatları üçün təhlükəli olan sahələrdə istifadəsinin qadağan olunması, müzdlü uşaq əməyindən istifadə üçün yaş hədlərinin müəyyənləşdirilməsi məsələləri tənzimlənmişdir.

1976-cı ildə qüvvəyə minmiş Pakta Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar Komitəsi nəzarət edir.

Yuxarıda sadə
uşaq hüquqlarını

1989-cu il noy
saylı qətnaməsi i
qəbul edilmişdir. D
minmişdir. Beynə
qrup tərəfindən h
həsr edilmiş küsu
veri, uşaqlara qar
uşaqları qarşı çö
ilə bağlı beynəlx
üzrə Hökumətləri

1990-cı il sen
“Uşaq hüquqları
Konvensiya (BMT
xalq müqavilələr
fərqlənir (196 ölk

(Bax: <https://www.unhcr.org/refugees/1989/11/5969c086.html>)
rc=TREATY&zmt

Həmin Konve
Komitəsi yaradıl
bir ölkələrin hes
Sessiyalar çərç
həmin ölkələr

həmin ölkələrin cari hesabatları ilə yanaşı,

edir, uşağın, onun valideynlərinin və ya qanuni qəyyumlarının irqindən, dərisinin rəngindən, cinsindən, dilindən, siyasi əqidəsindən və ya digər əqidələrindən, milli, etnik, yaxud sosial mənsəyindən, əmlak vəziyyətindən, səhhətindən və doğulduğu şəraitdən və ya hər hansı başqa hallardan asılı olmayaraq, heç bir ayrı-seçkiliyə yol vermirlər. Beləliklə də, Konvensiyaya əsasən ölkədə yaşayan bütün uşaqlara qarşı ayrı-seçkiliklə mübarizə və onlarla bağlı bərabərlik prinsipinin təmin edilməsi hökumətlərin üzərində öhdəlik kimi qeyd edilmişdir.

Konvensiyaya əsasən uşaqların doğuş zamanı qeydiyyatı, vətəndaşlıq, ad və soyad əldə etmək hüquqları, səhiyyə və sosial xidmətlərə əlçatanlığı, etiqad və təhsil hüquqları, sağlam qida və valideyn məsuliyyəti məsələləri tənzimlənilir.

Konvensiyada uşaqlar tərəfindən qaçqın statusunun əldə edilməsi, dövlət tərəfindən həmin statusa uyğun hüquqlarının təmin edilməsi və imtiyazlardan istifadə edilməsi məsələləri müəyyən edilib.

Konvensiyada əqli və ya fiziki çatışmazlığı olan uşaqların həyatının təmin edilməsi ilə bağlı xüsusi bənd ayrılıb. Dövlətlər əqli və ya fiziki çatışmazlığı olan uşağın ona xüsusi qayğı göstərilməsi hüququnu təsdiq edir və belə hüquqa malik olan uşağa və ona qayğı üçün məsuliyyət daşıyanlara mövcud imkanlar daxilində yardım göstərilməsini təmin etməlidirlər.

Bu universal sənəd əsas götürülərək əksəriyyət ölkələr tərəfindən birbaşa milli qanunvericiliyə inkorporasiya edilmişdir.

2000-ci il sentyabrın 8-də “Uşaq hüquqları haqqında” BMT Konvensiyasının “Uşaq alverinə, uşaq fahişəliyinə və uşaq pornoqrafiyasına dair” və “Uşaqların silahlı münaqişələrə cəlb edilməsinə dair” Fakultativ Protokolları qəbul edilmişdir. Azərbaycan Respublikası 3 iyul 2002-ci ildə həmin sənədləri ratifikasiya etmişdir.

Bu sənədlər əsasən silahlı münaqişələr zamanı və insan alveri ilə mübarizə çərçivəsində uşaq hüquqlarının müdafiəsinə

yönlənmişdir. Protokollar uşaq hüquqlarının müdafiəsi sahəsində beynəlxalq hüquqda və milli qanunvericilikdə tənzimlənməni gücləndirmək məqsədini daşıyır.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı ilə yanaşı Beynəlxalq Əmək Təşkilatının, Avropa Şurasının və digər regional təşkilatların fəaliyyəti uşaq hüquqlarının müdafiəsi sisteminin təkmilləşdirilməsi məqsədilə öz töhfələrini veriblər.

1993-cü il mayın 29-da “Ölkələrarası övladlığa götürmə ilə bağlı uşaqların müdafiəsi və əməkdaşlıq haqqında” Konvensiya qüvvəyə minmişdir. Konvensiyaya əsasən ölkələrarası övladlığa götürmənin uşağın ən ümdə maraqlarına və beynəlxalq hüquqda tanındığı kimi, onun əsas hüquqlarına hörmət etməklə həyata keçirilməsinin təmin olunması üçün təminatlar yaratmaq və bu cür təminatlara əməl olunmanı təmin etmək və bununla da uşağın qaçırılmasının, satışının və ya ticarətinin qarşısını almaq üçün razılığa gələn dövlətlər arasında əməkdaşlıq sistemini yaratmaq məqsədini daşıyır. Konvensiyaya əsasən hər ölkədə uşaq hüquqlarına məsul olan mərkəzi qurumlar övladlığa götürmə ilə bağlı rəy bildirmək və uşağın gələcək taleyi ilə bağlı məsuliyyət daşıyır.

2004-cü ildə Azərbaycan Respublikası “Ölkələrarası övladlığa götürmə ilə bağlı uşaqların müdafiəsi və əməkdaşlıq haqqında” Konvensiyanı ratifikasiya etdi.

1999-cu ildə Beynəlxalq Əmək Təşkilatının “Uşaq əməyinin ən pis formalarının qadağan edilməsi və onların aradan qaldırılması üçün təcili tədbirlərə dair” qəbul edilmişdir. 2004-cü ildə Azərbaycan Respublikası həmin beynəlxalq müqaviləyə qoşulmuşdur. Konvensiyaya əsasən hər bir üzv dövlət uşaq əməyinin ən pis formalarının təcili qaydada qadağan edilməsini və aradan qaldırılmasını təmin edən təsirli tədbirlər görməlidir.

Konvensiyaya əsasən “uşaq əməyinin ən pis formaları” termininə köləliyin bütün formaları və ya köləliyə oxşar təcrübə, uşaqların satılması və uşaq alveri, borc və təhkimçilik asılılığı,

habelə məcburi və ya icbari əmək, o cümlədən uşaqlardan silahlı münaqişələrdə istifadə edilməsi üçün onları məcburi və ya icbari surətdə cəlb etmə, fahişəliklə məşğul olmaq, pornoqrafik materialların istehsalı, yaxud pornoqrafik tamaşalar üçün uşaqdan istifadə etmə, onu cəlb etmə və ya təklif etmə, müvafiq beynəlxalq müqavilələrdə müəyyən edildiyi kimi, hüquqa zidd fəaliyyətlə məşğul olmaq üçün, xüsusilə narkotik maddələrin istehsalı və satışı üçün uşaqdan istifadə etmə, onu cəlb etmə və ya təklif etmə, öz xarakterinə və ya yerinə yetirildiyi şəraitə görə uşaqların sağlamlığına, təhlükəsizliyinə və ya mənəviyyatına ziyan vura biləcək iş daxildir.

Ümumiyyətlə, Beynəlxalq Əmək Təşkilatı tərəfindən sağlam analığın qorunması, valideynlərin bərabər ailə öhdəliklərinin təminatı, məşğulluq sahəsində qadınların hüquqlarının müdafiəsi, ailə öhdəlikləri olan şəxslər üçün xüsusi uşaq müəssisələrinin yaradılması və digər beynəlxalq standartlar yaradılmışdır.

2007-ci ildə Uşaqların cinsi istismar və seksual xarakterli hərəkətlərdən müdafiəsinə dair Avropa Şurasının Konvensiyası İspaniyanın Lansarote şəhərində qəbul edilmişdir. 2010-cu ildə qüvvəyə minmiş Konvensiya Avropa Şurasının bütün Üzv Dövlətləri tərəfindən imzalanmışdır.

Konvensiyada cinsi istismar, pornoqrafik materialların çəkilməsi, yayılması, qabaqlayıcı tədbirlər, xüsusi cinayət təqibi, uşaq fahişəliyi – fahişəlik məqsədləri üçün uşaqların cinsi istismarı, uşaq pornoqrafiyası – uşaqlara qarşı seksual xarakterli hərəkətlərlə bağlı materiallar, uşağın pornoqrafik hərəkətlərdə iştirakı – uşağın cinsi fəaliyyət çərçivəsində istismarı, uşaqların yoldan çıxarılması, seksual xarakterli məqsədlər üçün uşaqların təqib edilməsi məsələləri qeyd edilib. Beynəlxalq sənəd pornoqrafik videoməlumatların və fotoşəkillərin yayılmasının qarşısının alınmasına yönəlib.

2020-ci il aprelin 1-də Avropa Şurasının Lansarote Konvensiyası Azərbaycan Respublikası üçün qüvvəyə mindi.

Medianın və ümumiyyətlə, jurnalistlərin yuxarıda sadalanan beynəlxalq müqavilələr haqqında məlumatları olmalıdır. Uşaq hüquqları haqqında hər hansısa məqalə və ya araşdırma hazırlayanda beynəlxalq standartlara və meyarlara istinad edilməlidir. Bu sənədlərə istinad və ya tədqiqi haqqında məqalələrin hazırlanması jurnalistin peşəkarlığının səviyyəsini və mövzu haqqında nə qədər məlumatlı olduğunu göstərir. Bu sənədlərə əsasən beynəlxalq jurnalistika məktəbi uşaq hüquqlarının müdafiəsi sahəsində inkişaf edir və davamlı şəkildə problemli məkanlarda əsaslı materiallar işıq üzü görür. Beynəlxalq jurnalistika akademiyasının nümayəndələri uşaq hüquqlarının müdafiəsi sahəsində BMT-nin, Avropa Şurasının və digər beynəlxalq təşkilatların məlumatlarına və ya hər hansısa hesabatlarına müraciət edir.

Müasir dünyada uşaqlar kiberzorakılığa məruz qalırlar. Həmin zorakılıq virtual oyunlar və sosial şəbəkələr vasitəsilə inkişaf edib. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən insanların kibertəhlükəsizliyinin təmin edilməsi məqsədilə yeni beynəlxalq müqavilənin layihəsi hazırlanır. Həmin sənəd layihəsində uşaqların müdafiəsi haqqında xüsusi bənd qeyd edilib. Buna baxmayaraq, dünya ölkələri və cəmiyyət inkişaf etdikcə müsbət nailiyyətlərlə yanaşı, problemlər də artacaq. Həmin çağırışlara cavab olaraq beynəlxalq təşkilatlar vasitəsilə yeni müsbət modellər və preventiv mexanizmlər inkişaf edəcək. Bu prinsipin əsas mərkəzi dünyanın gələcəyinin – uşaqların hüquqlarının müdafiəsidir.

1.4. Uşaq hüquqları üzrə institusional mexanizmlər

Azərbaycan Respublikasında uşaqların müdafiəsi və inkişafı, onların hüquqlarının qorunması dövlət siyasətində vacib yer tutur.

Ölkəmizdə dövlət uşaq siyasətinin başlıca prinsipləri uşaqların bütün hüquqlarının təmin edilməsi, hərtərəfli qayğı ilə əhatə olunması, yüksək mənəvi dəyərlərə əsaslanan sosial mühitdə

böyüməsi üçün zəruri şərait yaradılması, uşaqların şəxsiyyət və layiqli vətəndaş kimi formalaşmasıdır.

Uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsinə nəzarət sahəsində aparılan yeni hüquqi və institusional islahatlar uşaqlarla bağlı ölkədə həyata keçirilən tədbirlərin qiymətləndirilməsinə və bu sahədə çatışmazlıqların müəyyən edilməsinə imkan yaradır. Bununla yanaşı, uşaq hüquqlarının müdafiəsi sahəsində fəaliyyət göstərən qurumların işinin beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla təkmilləşdirilməsi istiqamətində tədbirlərin davam etdirilməsi zəruridir.

Azərbaycan Respublikasında uşaq hüquqlarının müdafiəsi istiqamətində mərkəzi icra hakimiyyəti orqanı kimi Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi fəaliyyət göstərir. Uşaq hüquqlarının təmin edilməsinə dövlət nəzarətinin həyata keçirilməsi, çətin şəraitdə yaşayan uşaqların aşkarlanması və müdafiə tədbirlərinin həyata keçirilməsi, uşaqlara qarşı zorakılıq hallarının qarşısının alınması, bu istiqamətdə qanunvericiliyin təhlili və təkmilləşdirilməsi, erkən uşaqlıq dövründə uşaqların inkişafının təmin olunması, ailədaxili sosial-psixoloji işin və fəaliyyətin təşkili üçün dəstək mərkəzlərinin fəaliyyətinin təşkili, həmçinin istedadlı uşaqların müəyyən edilməsi, onların yaradıcı potensialının inkişafına köməklik göstərilməsi Komitənin fəaliyyətinə əsas istiqamətləri təşkil edir.

Qurum uşaqların hüquqlarının və qanuni mənafeələrinin qorunması istiqamətində hüquqi biliklərin öyrənilməsinin təmin edilməsi və digər vacib istiqamətdə dövlət siyasətinin formalaşmasında və həyata keçirilməsində birbaşa iştirak edir. Komitənin “Uşaq məsələləri” şöbəsi uşaqların hüquq və azadlıqlarının səmərəli müdafiəsinin təşkilinə, uşaq hüquqlarının pozulması ilə bağlı daxil olmuş müraciətlərin operativ qaydada həllinə, uşaqları əhatə edən məsələlərdə onların fəal iştirakının təmin edilməsinə, bu istiqamətdə ixtisaslaşmış dövlət qurumları

və vətəndaş cəmiyyəti institutları ilə əməkdaşlığın gücləndirilməsinə, ölkə üzrə uşaq hüquqlarının qorunması ilə bağlı mövcud vəziyyətə dair hesabat və təhlillərin hazırlanmasına və digər məsələlərə xidmət edir.

Komitənin 11 regionda (Zaqatala, İsmayilli, Qəbələ, Zərdab, Göygöl, Saatlı, Sabirabad, Hacıqabul, Ağdam, Goranboy, Şüvəlan) fəaliyyət göstərən Uşaq və Ailələrə Dəstək Mərkəzlərində müvafiq regionda ailə, qadın və uşaq problemlərinin həllinə yönəlmiş layihələrin icrası, uşaq əməyinin istismarının, uşaqların təhsildən yayınmasının və s. mənfi halların qarşısının alınması, uşaqların zərərli informasiyadan qorunması ilə bağlı tədbirlərin təşkili həyata keçirilir.

Ümumilikdə, Komitənin fəaliyyətində uşaqların informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, onların mediada, internetdə və sosial şəbəkələrdə yayımlanan informasiya məhsullarından qorunması əsas istiqamətlərdən birini təşkil edir. Hər il mütəmadi olaraq müvafiq mövzuda uşaq və valideynlərin iştirakı ilə maarifləndirici təlim və seminarlar təşkil edilir. Orta məktəblərdə uşaqların iştirakı ilə keçirilən təlimlər zamanı media və internetdə təqdim edilən foto və videoların, xəbərlərin uşaqlara zərərləri barədə məlumatlandırıcı qeyd dəftərləri və bukletlər paylanılmışdır. Ümumrespublika uşaq forumları çərçivəsində “Uşaqların informasiya təhlükəsizliyi” mövzusu xüsusi olaraq təlim və müzakirələr arasında yer alır. Jurnalistlərin iştirakı ilə davamlı olaraq, mediada uşaq hüquqlarının qorunması istiqamətində maarifləndirici seminarlar təşkil edilir. Beynəlxalq təlimçilərin də cəlb olunduğu təlimlərdə media nümayəndələrinin informasiya yayımlayarkən diqqət etməli olduğu məqamlar diqqətə çatdırılır. Jurnalistlər arasında elan edilən müxtəlif müsabiqələr isə onların bu mövzuda həssaslığının artırılmasına və uşaq hüquqlarının mediada düzgün işıqlandırılmasının təbliğatına xidmət edir.

İnsan hüquqları sahəsində müstəqil monitoring mexanizmi kimi İnsan hüquqları üzrə Müvəkkilin (Ombudsman) fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən biri də uşaq hüquqlarının təmin edilməsi vəziyyətinin öyrənilməsi, hüquqların müdafiəsi, təşviqi, pozulmasının qarşısının alınması və bərpasından ibarətdir. Müvəkkil uşaq hüquqları üzrə fəaliyyətini Bakı şəhərində yerləşən mərkəzi Aparatı və əhatə etdiyi şəhər və rayonlar olmaqla Gəncə, Cəlilabad, Şəki və Qubada yerləşən dörd regional mərkəzləri vasitəsilə həyata keçirir. Müvəkkil uşaq hüquqlarının etibarlı müdafiəsi üçün bu hüquqların pozulması ilə bağlı daxil olmuş müraciətlərin araşdırılması, uşaqların vəziyyətinin monitoringi və dövlət müəssisələrində onların vəziyyətinin öyrənilməsi məqsədilə araşdırmaların aparılması, maarifləndirmə və təşviqat tədbirlərinin həyata keçirilməsi, uşaq hüquqlarına dair milli qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi üçün təkliflərin hazırlanması, bu sahədə fəaliyyət göstərən dövlət qurumları, beynəlxalq təşkilatlar və vətəndaş cəmiyyəti institutları ilə əməkdaşlıq istiqamətlərində fəaliyyət göstərir.

Bu fəaliyyətləri həyata keçirərkən uşaqların iştirakçılığının təmin olunmasına xüsusi önəm verilir. Hər il uşaqlara diqqət və qayğının daha da artırılması, uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsinin və onların daha effektiv müdafiəsinin təmin olunması məqsədilə “Uşaq hüquqları aylığı” elan edilir. Bununla bağlı ictimaiyyətə ünvanlanan müraciətdə uşaq hüquqlarının təmini, təbliği və müdafiəsi ilə məşğul olan hər bir qurum bu aylığa qoşulmağa dəvət edilir.

Uşaqların sosial müdafiəsi, çətin həyat şəraitində yaşayan uşaqların sosial problemlərinin həlli istiqamətində fəaliyyət göstərən Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların müəssisələrdə yerləşdirilməsi, sosial müavinətlərin təmin edilməsi və digər müvafiq istiqamətlər üzrə vacib işlər həyata keçirir. Elm və Təhsil Na-

zirliyi uşaqların təhsil hüququnu həyata keçirməklə uşaq, şagird və tələbələrin təhsillərini davam etdirmək üçün lazımi tədbirlər görür. Nazirliyin fəaliyyətində uşaqların düzgün informasiya ilə təmin edilməsi, media və internetin yayımladığı zərərli məlumatlar barədə məlumatlandırılması istiqamətində fəaliyyətini uğurla həyata keçirir. Uşaqların zorakılığın bütün növlərindən qorunması, eləcə kibercinayətkarlardan müdafiəsi istiqamətində Daxili İşlər Nazirliyi vacib fəaliyyətini davam etdirir. Eyni zamanda Ədliyyə Nazirliyi, Qida Təhlükəsizliyi Agentliyi, Gənclər və İdman Nazirliyi, Səhiyyə Nazirliyi, Mədəniyyət Nazirliyi, Audiovizual Şura, İcbari Tibbi Sığorta üzrə Dövlət Agentliyi, DOST Agentliyi və digər dövlət orqanları səlahiyyətləri üzrə uşaqların hüquqların müdafiəsi və təmini istiqamətində fəaliyyət göstərirlər.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisində Ailə, qadın və uşaq məsələləri komitəsi dövlət siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsinə dair qanun və qərar layihələri üzrə aparıcı komitədir. Komitə ailə münasibətləri, o cümlədən himayəçilik və qəyyumluq, qadın və uşaq hüquqlarının müdafiəsi və həyata keçirilməsi, gender (kişi və qadınların) bərabərliyinin təmin edilməsi, məişət zorakılığı ilə bağlı qanun layihələrini hazırlayır və ya təqdim olunmuş qanun layihələrinə dair rəy verir.

Yerli icra hakimiyyətlərində yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyalar, həmçinin gender zorakılığı və uşaqlara qarşı zorakılıq üzrə monitoring qrupları fəaliyyət göstərir. Komissiyanın əsas məqsədi yetkinlik yaşına çatmayanlara tərbiyəvi təsir göstərməkdən, onların hüquqlarını və qanuni mənafelərini qorumaqdan, davranışına nəzarət etməkdən, qanunazidd əməllərin qarşısını almaqdan, göstərilən məsələlərdə dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanlarının, mülkiyyət formasından asılı olmayaraq müəssisələrin, idarələrin və təşkilatların fəaliyyətini əlaqələndirməkdən ibarətdir.

Ümumilikdə, uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsinə nəzarət sahəsində aparılan yeni hüquqi və institusional islahatlar dövlət uşaq müəssisələrinin monitorinqinin aparılmasına, uşaqlarla bağlı ölkədə həyata keçirilən tədbirlərin qiymətləndirilməsinə və bu sahədə çatışmazlıqların müəyyən edilməsinə imkan yaradır. Bununla yanaşı, uşaq hüquqlarının müdafiəsi sahəsində fəaliyyət göstərən qurumların işinin beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla təkmilləşdirilməsi istiqamətində tədbirlərin davam etdirilməsi zəruridir.

II FƏSİL

UŞAQLARLA BAĞLI MEDİADA ƏSAS MÖVZULAR

2.1. Uşaqlar və ayrı-seçkilik

Bütün uşaqların hər yerdə ləyaqət, hörmət və dəyərlə yaşamaq hüququ var. Uşaqların rifahı, həyatı və inkişaf etməsi üçün lazım olan məsələlərdən biri ayrı-seçkilikdən azad yaşamaqlarıdır. Bununla belə, uşaqların irqinə, milliyyətinə, etnik mənsubiyyətinə, dilinə və digər məsələlərə görə ayrı-seçkiliyə məruz qalması bütün dünya ölkələrində geniş yayılmışdır. Sistemli və institusional irqçilik və ayrı-seçkilik uşaqların öz hüquqlarını əldə etməsinə mane olur və onları ömürlük məhrumiyyət riski ilə üz-üzə qoyur.

Media bəzən uşaqları yalnız günahkar və ya qurban kimi göstərməklə, ictimai rəyi zədələyən miflərə töhfə verir. Adətən uşaqlar aciz, köməksiz, ehtiyac sahibləri və qurbanlar kimi təsvir edilir. Məsələn; Afrikanın və Asiyanın zəif inkişaf etmiş ölkələrində yaşayan uşaqların fərd və şəxsiyyət kimi tanınma ehtimalı daha azdır. Avropalı uşaqlar daha çox müsbət rollarda təsvir edilir.

Əlbəttə, hər bir uşaq fərd olaraq bir insandır, qız və ya oğlan olmasından asılı olmayaraq onların hər biri nəslin davamçısıdır. Onların hər biri tam insan hüquqlarına malik unikal şəxsiyyətdir. Prinsiplər bəzən müxtəlif üsullarla tətbiq edilməli olsa belə, böyüklərlə müsahibə zamanı tətbiq edilən prinsiplər uşaqlarla müsahibə zamanı da edilməlidir. Birinci tələb odur ki, hər bir uşağa hörmətlə yanaşılmalı, onunla bir şəxsiyyət kimi davranılmalıdır. Bu, jurnalistlər, fotoqraflar və uşaqları lentə alanlar üçün ən vacib məsələlərdir.

İnkişaf etməkdə olan ölkələrdəki yoxsulluq içində yaşayan, müharibə və ya fəlakət nəticəsində zərərçəkmiş uşaqların mediada işıqlandırılmasında imkan daha azdır. Onlar çarəsizcəsinə əziyyət çəkən, hərəkət edə, düşünə və ya özlərini ifadə edə bilməyən şəxslər kimi göstərilirlər. Bütün icmalar bu qurban rolunda təq-

dim edilir. Onların şəkilləri aclığı, qorxunu və ya yoxsulluğu göstərmək üçün istifadə olunur. Lakin onların vəziyyətlərinin yaxşılaşdırılması və problemlərinin həlli yolları haqqında fikirləri az hallarda araşdırılır, dərc olunur və ya yayımlanır.

400.000-dən çox gəncin cavabları əsasında hazırlanmış BMT illik hesabatlarında uşaqların ayrı-seçkiliklə necə mübarizə apardığına dair nümunə araşdırmaları, təhsil, doğumun qeydiyyatı, su, kanalizasiya və immunizasiya daxil olmaqla, bir sıra mühüm xidmətlər üzrə fərqlər haqqında məlumatlar, ayrı-seçkililiyin uşaqlara təsirinə dair sübutlar və ayrı-seçkilik barədə hesabatın nəticələri daxildir.

Medianın uşaq hüquqları haqqında məlumat verməkdə və sui-istifadə hallarını ictimaiyyətə çatdırmaqda mühüm rolu var. Sui-istifadənin ifşası və vurğulanması zamanı media uşaqların istismarının necə dayandırılma biləcəyini də araşdırma bilər. Medianın vəzifəsi bu sui-istifadə hallarını siyasətçilərin və ictimaiyyətin diqqətinə çatdırmaq, harayı eşidilməyən uşaqlara səs verməkdir. Uşaqların özləri də mühüm auditoriyaya malikdirlər.

Medianın tez-tez iddia etdiyi, bəzən də tutduğu yüksək məqam budur ki, məqsədlər və etik dəyərlər üzrə dəqiq iş görən yaxşı təlim keçmiş və həvəsləndirilmiş peşəkar media nümayəndələri, həqiqətən də, bu nəticələrə nail ola bilərlər. Yaxşı əlaqələrə malik olmaq, diqqətlə araşdırmaq, faktları yoxlamaq, müxtəlif mənbələrdən istifadə etmək və təsirə məruz qalan insanlara danışmaq imkanı vermək kimi sadə jurnalist dəyərlərinə malik olurlar. Bu isə öz növbəsində, araşdırmalara adekvat vaxt və resursların ayrılmasını və zamanla ardıcıl təqibin olmasını tələb edir ki, media tək sıçrayış yaratmaq əvəzinə, dəyişikliyə səbəb olacaq məlumatlı rəy cərəyanı yarada bilər.

Bununla belə, sensasiya yaratmaq arxa planda olanları araşdırmaqdan daha asandır. Uşaqların problemləri ilə bağlı xüsusi-

yətlər və araşdırmalar effektivliyi artırmaq üçün müxtəlif məqsədlərə nail ola bilər.

Uşaqlar arasında ayrı-seçkilik kimi “bullinq” problemini də qeyd etmək vacibdir. Uşaqların normalda ən çox vaxt keçirdikləri yerlərdən biri təhsil müəssisələri, uşaq bağçaları, məktəblərdir. Əlbəttə, bu cür müəssisələrdə uşaqlara tərbiyəçilər, müəllimlər və s. xüsusi nəzarət edirlər. Ancaq bu da bir faktıdır ki, bütün dünyada bu yaşda uşaqlar arasında özünü təsdiq, liderlik və s. istəkləri yaranır. Xüsusilə fiziki gücü yaşıdlarından daha çox olan oğlan uşaqları öz yaşıdları üzərində “hökmranlıq” etmək, başqalarından seçilmək, diqqət cəlb etmək və s. kimi xüsusiyyətlər qazanmağa çalışırlar. Təbii ki, fiziki cəhətdən oğlanlara nisbətən daha zəif olan qız uşaqları bu mübarizədə daha çox fiziki və psixoloji travmalar alır, hətta hər il yeniyetmələr arasında ciddi nəticələrə gətirib çıxaran çoxlu hallar beynəlxalq təşkilatların hesabatlarında yer alır. ABŞ, Qərbi Avropa və Uzaq Şərq ölkələrində (Tayvan, Şimali Koreya, Çin və s.) bu cür cinsi, psixoloji zorakılığa məruz qalmış uşaqlar haqqında çoxlu faktlar UNICEF-in hesabatlarında yer alır. Hətta onların bir çoxu qanlı cinayətlərlə nəticələnir (ABŞ-də tez-tez məktəblərə silahlı basqınlar kimi).

(**Bax:** <https://crae.org.uk/our-guide-childrens-rights-and-law/laws-protecting-childrens-rights/equality-act-2010>)

Azərbaycan məktəblərində silahlı hücumlar və s. kimi cinayət halları o qədər xarakterik olmasa da, məktəb yaşlı uşaqlar arasında fiziki və psixoloji zorakılıq faktları var. Hətta yerli xüsusiyyətləri nəzərə alaraq, valideynlər, müəllimlər, məktəb rəhbərliyi və s. bir çox hallarda bu faktları “gizlədir” və ya barışıq yolunu tuturlar. Ancaq bu, uşağın gələcək həyatının formalaşmasında öz mənfi izlərini buraxır.

2.2. Uşaq əməyinin istismarı

BMT-nin “Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiyasının 32-ci maddəsi *“uşağın iqtisadi istismardan və sağlamlığı üçün təhlükə törədə bilən və ya təhsil almasına mane ola bilən, yaxud sağlamlığına və fiziki, əqli, ruhi, mənəvi və sosial inkişafına ziyan vura bilən hər hansı işi yerinə yetirməkdən müdafiə edilmək hüququnu tanıyır”*. Ancaq nəinki inkişaf etməkdə olan ölkələrdə, hətta inkişaf etmiş ölkələrdə belə, uşaq əməyindən istifadəni, istismarı tam şəkildə aradan qaldırmaq mümkün deyil.

(Bax: Uşaq hüquqları haqqında Konvensiya – <http://www.scf-wca.gov.az/store/media/Uşaq%20hüquqları%20haqqında%20BMT%20Konvensiyası.pdf>)

Son bir neçə ildə uşaq əməyinin nisbətinin azalmasına baxmayaraq, uşaqlar hələ də məcburi əmək, “uşaq əsgərlər” və insan alverinin bir parçası olaraq uşaq əməyinin bəzi ağır formalarında istifadə olunur. İnkişafdan geri qalmış ölkələrdə uşaq işçilərə müxtəlif sənaye sahələrində rast gəlmək olar: kərpic sobalarında, xalçaçılıqda, tikiş sexlərində, məişət xidməti, qida və sərinləşdirici xidmətlər (çay köşkləri kimi), kənd təsərrüfatı, balıqçılıq və s. Təəssüflər olsun ki, dünyada uşaqlar, eyni zamanda həm ənənəvi, həm də internet üzərindən, cinsi istismar və uşaq pornoqrafiyasının istehsalı da daxil olmaqla, müxtəlif istismar formaları ilə üz-üzədirlər.

Uşaq əməyi və istismarı bir çox amillərin, o cümlədən yoxsulluğun, onlara göz yuman sosial normaların, böyüklərin və gənclərin layiqli iş imkanlarının olmaması, miqrasiya və digər fəvqəladə halların nəticəsidir. Bu amillər ayrı-seçkiliklə gücləndirilmiş sosial bərabərsizliyin təkcə səbəbi deyil, həm də nəticəsidir.

Fiziki əməyə cəlb edilən uşaqların təhsil hüququ məhdudlaşdırılır və bu isə nəsillərarası yoxsulluq dövrlərinin uzanmasına

səbəb olur. Uşaq əməyi təhsil üçün ciddi maneə rolunu oynayır. Uşaqlar iş yerlərində deyil, məktəblərdə olmalıdırlar.

Uşaq əməyinin və istismarının müntəzəm davam etməsi milli iqtisadiyyatlar üçün təhlükə yaradır və uşaqlar üçün təhsildən imtina, fiziki və psixi sağlamlığın pozulması kimi ciddi, mənfi, qısa və uzunmüddətli nəticələrə səbəb olur.

Uşaq alveri də uşaq əməyi ilə bağlıdır və bu həmişə uşaq istismarı ilə nəticələnir. İnsan alverinə məruz qalmış uşaqlar fiziki, əqli, cinsi və emosional zorakılığın bütün formaları ilə üzləşirlər. İnsan alverinə düşər olan uşaqlar fahişəliyə məruz qalır, nika-ha məcbur edilir və ya qanunsuz övladlığa götürülürlər; ucuz və ya ödənişsiz işçi qüvvəsi ilə təmin olunurlar; ev qulluqçuluğuna və ya dilənçiliyə məcbur edirlər; və yaxud silahlı qruplara cəlb edirlər. İnsan alveri uşaqları zorakılığa, cinsi istismara və HIV infeksiyasına məruz qoyur.

Uşaq əməyinin və istismarının digər formalarının qarşısını uşaqların müdafiəsi sistemlərini gücləndirən, eyni zamanda yox-sulluq və ədalətsizliyi aradan qaldıran, təhsilə çıxışı və keyfiyyətini yaxşılaşdıran və uşaq hüquqlarına hörmət edilməsi üçün ictimai dəstəyi səfərbər edən inteqrasiya olunmuş yanaşmalar vasitəsilə almaq olar. (**Bax:** <https://www.unicef.org/india/what-we-do/child-labour-exploitation>; https://en.wikipedia.org/wiki/Child_labour.)

Müəllimlər və təhsil sistemindəki digər şəxslər, eyni zamanda jurnalistlər uşaqları qorumaq üçün cəbhə tərəfdarları ola bilər və sosial işçilər kimi, digər maraqlı tərəfləri uşaqların çətinlik əlamətləri göstərdiyi və ya uzun saatlar işlədiklərini bildirdiyi vəziyyətlər barədə xəbərdar edə bilərlər. Uşaqları işdən çıxarıb məktəbə gətirmək həm də ailələrə uşaq əməyinin istismarından daha çox təhsili seçmək səlahiyyətini vermək üçün dövlət siyasətində daha geniş dəyişikliklər tələb edir.

Uşaq əməyinə qarşı mübarizədə uğur qazanmaq üçün uşaqları dirləmək çox vacibdir. BMT-nin “Uşaq hüquqları haqqında”

Konvensiyasında əsas mesaj ondan ibarətdir ki, uşaqlar onlara təsir edən məsələlərlə bağlı fikirlərini bildirmək və onların nəzərə alınması hüququna malikdirlər. Uşaqlar uşaq əməyinin qarşısının alınmasında və ona reaksiya verilməsində mühüm rol oynamaq səlahiyyətinə malikdirlər. Onlar uşaqların müdafiəsində əsas aktorlardır və onların iştirakını necə dərk etdikləri və hökumətdən və digər maraqlı tərəflərdən nə gözlədikləri barədə dəyərli fikirlər verə bilirlər.

Beynəlxalq Əmək Təşkilatı (BƏT) və Beynəlxalq Azad Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyası (BAHİK) uşaq əməyinin aradan qaldırılması üçün fəal kompaniyalar aparır. BAHİK uşaqların nəsillərinin XXI əsrin cəmiyyəti və iqtisadiyyatında öz layiqli yerini tutmaq şansından məhrum olduğunu bildirir və yeni uşaq işçilərinin iş qəbulu indi başa çatarsa, on ildən sonra uşaq əməyinin aradan qalxacağını qeyd edir.

Uşaq əməyi haqqında məlumat verərkən, medianın müdaxiləsindən sonra uşaqların daha pis vəziyyətə düşməməsini təmin etmək vacibdir. Jurnalistlər mövcud sahədəki boşluq və çatışmazlıqların səbəblərini araşdırmalıdır.

- İmkan daxilində, işə cəlb olunan uşaqlarla danışmağa çalışın.

- Uşaqların başına gələnləri izləməyə davam edin.
- İşləmək məcburiyyətində qalan uşaqların əksəriyyəti təhsildən imtina edir, yaxud müntəzəm olaraq məktəbə gedə bilmir. Həmçinin sağlam qidalana bilmir. Bunun əsas hüquqlardan olduğunu vurğulayın və cəmiyyətə çatdırın. Bu mövzuda qeyri-hökumət təşkilatlarının, ekspertlərin tələb və təkliflərini işıqlandırın.

- Xəbərlərinizə işə götürülmüş uşaqların təcrübələrini və fikirlərini daxil edin. Onlarla problemlərin konkret müzakirəsini həyata keçirin.

- İşləyən uşaqlarla bağlı iş/istehsalat qəzaları hadisələrini nəzərdən keçirin.

- Uşaqları işə götürən şirkətləri qanunvericiliyin tələbləri barədə məlumatlandırın.

- Uşaq əməyinin ən mühüm səbəblərindən biri olan yoxsulluğu mövcud iqtisadi vəziyyətlərlə əlaqələndirin.

(**Bax:**https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-asia/-ro-bangkok/-ilo-slamabad/documents/publication/wcms_856482.pdf)

2.3. Erkən nikahlar – uşaq valideynlər

Əlbəttə ki, istisnalar xaric azyaşlıların (BMT-nin “Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiyasına görə, 18 yaşdan aşağı hər kəs uşaq sayılır) nikahından söhbət gedə bilməz və bu, cinsi istismar hesab olunur. Hələlik fiziki, fizioloji, psixoloji və s. baxımdan tam yetkinləşməmiş şəxslərin nikaha, evliliyə daxil edilməsi qeyri-qanuni bir addımdır. Dünyada hər il minlərlə azyaşlı – əsasən qız uşaqları bu cür erkən nikahların qurbanı olur və erkən ana olmaqla üzləşirlər. Təəssüflə qeyd etməliyik ki, respublikamızda da erkən nikahlarla bağlı problemlər mövcuddur. Səbəbini soruşduqda isə valideynlər bunu daha çox “adət-ənənə” ilə izah etməyə çalışırlar.

Uşaqların hüquqlarının müdafiəsində əsas rol valideynlərin, ailələrin, icmaların, dövlətin məsuliyyətidir. Uşaqların hüquqlarına dair hesabat nadir hallarda onların icmalarının vəziyyəti və uşaqlara verilən dəyər haqqında məlumat vermədən həyata keçirilə bilər.

Silahın sərbəst olduğu ölkələrdə bəzi gənclərin silahlı dəstələrə çevrilməsinə səbəb nədir? Niyə oğlanlardan daha çox qızlar məktəbdən çıxarılır? Həbsxanada olan anaların övladlarının aqibəti necə olur? Anaya hansı təzyiqlər olur ki, övladından istifadə edərək küçələrdə dilənçilik edir? Bunlar təkcə jurnalistlər üçün deyil, uşaq hüquqları ilə maraqlanan hər kəsin düşündüyü

suallardır. Onlar təkcə ani problemə deyil, həm də sui-istifadənin əsas səbəblərini aşkar etməyə diqqət yetirirlər.

Məsələn; bəzi kasıb icmalarda 12-13 yaşlarında qız uşaqları ərə verilir – onlar hələ bədənləri tam formalaşmamış uşaq dünyaya gətirməyə başlayır, həm özlərinin, həm də körpələrinin həyatını riskə atırlar. Bu uşaq əri tərəfindən cinsi istismara, psixoloji və ya fiziki zorakılığa məruz qala bilər. Əri ona sadıq deyilsə, o, cinsi yolla ötürülən xəstəliklərə, o cümlədən İİV/QİÇS-ə yoluxma riski altındadır. Onun bu təzyiqlərə qarşı dayanmaqda heç bir gücü, səlahiyyəti digər qorunma imkanları yoxdur. Buna görə də o, doğum sayına və aralığına nəzarət edə bilmir.

Çox vaxt onların səhiyyə xidmətinə çıxışı da olmur. O, yemək üçün ailə sıralamasında sonuncu sırada dayanır. Belə bir qızın həyatının əsas aspektinə demək olar ki, heç bir nəzarəti olmur. Belə bir təcrübəni yaşamış qız vaxtı gələndə öz qızını erkən nikahdan müdafiə edə bilmir.

Məcburi erkən nikah halları normallaşdırılır. Bəzi Afrika və Asiya ölkələrində qanun pozuntuları ilə bağlı təbiiləşdirici dildən istifadə edilir. Misal üçün; uşaq nikahları bağlı “aşıq oldu”, “sevdiyi üçün qaçdı” və bu kimi ifadələr uşağın məsuliyyət daşdığı təəssüratı yaradır. Yaxud xəbərlər vasitəsilə “ailənin razılığı ilə evlənib” deyərək məcburi nikahlar qanuniləşdirilir. “Təzyiq” və ya “zor” sözləri əvəzinə “razılıq” sözlərinin işlədilməsi həm böyüklərin sorğu-sual olunmasının qarşısını alır, həm də uşağa nəzarət etmək hüququ olan yeganə şəxslərin valideynlərin olması fikrini normallaşdırır.

(**Bax:** <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/digest7e.pdf>)

2.4. Əlilliyi olan uşaqlar

Dünya əhalisinin 15%-i (ən azı, bir milyard insan) ya doğuş zamanı, ya da sonradan əldə edilmiş əlilliyin hər hansı formasını yaşayır. Onlardan 240 milyona yaxını isə (əlil insanların dördübdə biri) uşaqlardır.

2006-cı ildə “Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında” Konvensiya bütün dünyada əlilliyi olan insanların üzləşdiyi ağır insan hüquqları pozuntularına cavab olaraq qəbul edilmişdir. Bütün dövlətlərin məsul qurumları uşaqları əsas insan hüquq və azadlıqlarından tam və bərabər şəkildə istifadəyə təşviq etmək üçün konkret tədbirlər görməyə borcudur. Konvensiyaya əsasən iştirakçı dövlətlər əlilliyin müəyyən edilməsi ilə bağlı istənilən ayrı-seçkiliyi qadağan edir və əlilliyi olan şəxslərin istənilən zəmində ayrı-seçkilikdən bərabər və səmərəli hüquqi müdafiəsinə təminat verirlər.

Lakin əlilliyi olan uşaqların aktiv fəaliyyət göstərə bilməsi, cəmiyyətdə iştirak etməsi və xoşbəxt həyat sürə bilməsi onların nə dərəcədə toplum içərisinə yerləşdirilməsindən və ya qazandırılmasından asılıdır.

Bütün uşaqlar bütün hüquqlardan eyni səviyyədə istifadə etməlidirlər. Əlilliyi olan uşaqlar daha ədalətli, inklüziv cəmiyyətlər qurmaq məqsədi daşıyan tədqiqat və proqramlarda əsasən “görünməz” olaraq qalırlar. Bu gözəgörünməzlik onların cəmiyyətdən təcrid edilməsinin həm səbəbi, həm də nəticəsidir.

(**Bax:** <https://www.unicef.org/disabilities>)

Əlilliyi olan uşaqlarla bağlı mövzuları işıqlandıran jurnalistlər aşağıdakı qaydaları nəzərə almalıdırlar:

- Onlar haqqında xəbər hazırlamaq üçün onların hansısa problemlə qarşılaşması, yaxud müxtəlif sahələrdə uğur əldə etmələrini gözləməyin.

- Bu uşaqların sosial və hüquqi vəziyyətini araşdırın. Onların bərabər yaşayış şəraitinə malik olmasına mane olan səbəbləri araşdırın.

- İnküziv təhsil imkanlarını araşdırın.
- Bu uşaqların ailələrinin kifayət qədər dəstək, yardım və məlumat alıb-almadığını soruşun.

- Hazırladığınız hər xəbərdə uşaqların təcrübələrini və fikirlərini daxil edin. Problemləri və ya uğur hekayələri ilə izah edin. Məsələn: Əlil arabasında olan uşağın bir gününə şahidlik edin. Şəhərdəki uşaq parklarını, mədəniyyət və incəsənət obyektlərini ziyarət edin. Bu yerlərin əlillər üçün əlçatan olub-olmadığı haqqında jurnalist araşdırmasını aparın. Onların təcrübələri vasitəsilə əlçatanlıq problemini konkret şəkildə izah edin.

- Əlilləri natamam, qeyri-adekvat və çarəsiz kimi göstərən xəbər dili və vizual görüntülərdən, məsələn, “əlil arabasına məhkum” və ya “yatağa məhkum” kimi ifadələr istifadə etməkdən çəkinin. Bu, yalnız onlara qarşı mərhəmət hissini gücləndirir. Bu, onların mövcud potensialının nəzərə alınmamasına səbəb olur.

- Uğur hekayələri haqqında məlumat verərkən, “əlil olmasına baxmayaraq uğur qazandı” kimi ifadələrdən istifadə etməyin. Bu kimi ifadələr əlil uşaqların nailiyyətlərinin qeyri-adi olduğu təəssüratını yaradır. Əlil uşağın və ya gəncin nəyisə əldə etməsinə təəccüblənməyin. Onların heç nəyə nail ola bilməyəcəyinə dair ön müəhkiməni gücləndirməyin. Əksinə, xəbərlərinizi bu qərəzi qıracaq şəkildə hazırlayın.

- Xəbərlərinizin mərkəzinə birgə yaşayışın gözəlliyi və hamının bərabər hüquqlara malik olduğunu qoyun.

(Bax: <https://cdmns.org/disability-writing-journalism-guidelines/>)

2.5. Uşaqlar və rəqəmsallaşma

Uşaqların telefonda nə qədər vaxt keçirdiyindən narahatlıq keçirmək olar. Qəbul olunan bir faktdır ki, internet və texnologiyanın yaratdığı imkanlar bəzən onların inkişafına zərər də verə bilər. Ancaq rəqəmsal mediadan düzgün istifadə olunarsa bu, uşağın inkişafına müsbət təsir göstərir. Rəqəmsal medianın ən əhəmiyyətli üstünlüklərindən biri uşaqların asanlıqla yeni məlumatlar öyrənməsinə kömək etməsidir. Yeni bacarıq və anlayışları təşviq edən əyləncəli və cəlbedici edən çoxlu təhsil proqramları, onlayn kurslar və interaktiv alətlər var. Rəqəmsal media, həmçinin geniş məlumat və resurslara çıxışı təmin edir ki, bu da maraqlanan və öyrənməyə can atan uşaqlar üçün çox faydalıdır. Həmçinin sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar üçün əlavə yardımçı ola bilər. Danışiq terapiyası proqramları, köməkçi texnologiya və xüsusi bacarıqlara yönəlmiş oyunlar kimi məhz onlar üçün hazırlanmış proqramlar və alətlər var.

(**Bax:** <https://dijitalmedyavecocuk.bilgi.edu.tr/2021/11/16/katilim-ifade-bilgiye-erisim-cocuklarin-3-temel-hakki-ve-dijital-medya/>)

Sosial media, mesajlaşma proqramları və onlayn oyun qrupları vasitəsilə uşaqlar başqaları ilə ünsiyyət qurmaq üçün indi daha çox rəqəmsal vasitələrdən istifadə edirlər. Uşaqlar rəqəmsal media vasitəsilə insanlarla əlaqə saxlaya və dostluq edə bilirlər. Bəzən yeniyetmələr üçün kimsə ilə onlayn mühitdə danışmaq reallıqdan daha asan görünür. Bu, sosial vəziyyətlərdə utancaq və ya narahat olan uşaqlar üçün, həqiqətən, faydalı ola bilər. Onlar sosial bacarıqlarını onlayn tətbiq edə və bu yolla dostluq edə bilirlər. Lakin tanımadıqları insanlarla uşaqların daha çox yaxınlıq etməsi, onlayn ünsiyyətə meyilli olması müsbət hal deyil. Bu, real həyatdan uzaqlaşmağa, hətta cinayətkarların hədəfinə çevrilməklə daha ciddi problemlərin yaranmasına gətirib çıxarır.

(**Bax:** <https://www.unicef.org/uzbekistan/media/711/file/SOWC:%20Children%20in%20a%20Digital%20World.pdf>)

“Ekran vaxtı” bir çox valideynlər üçün gündəlik ailə həyatında əsas məsələdir. Rəqəmsal medianı tamamilə qadağan etmək bir həll yolu ola bilməz, çünki uşaqlar gec-tez onlarla qarşılaşacaqlar və o zaman virtual dünya ilə rəftar etməyin ağıllı üsulunu öyrənməlidirlər. Valideynlərin qarşılaşdığı digər bir problem isə uşaqlarının izlədiyi və rastlaşdığı kontentlərə nəzarət etməkdir.

Əlbəttə ki, uşaqları müəyyən məzmunu uzaqlaşdırmaq üçün müxtəlif təhlükəsizlik proqramlarından istifadə oluna bilər. Ancaq müəyyən bir yaşdan sonra, əlbəttə ki, bu artıq fayda vermir. Lakin özünü etibarlı əllərdə hiss edən və valideynləri ilə yaxşı münasibət quran uşaq rəqəmsal dünyada şübhəli məzmun və ya çətinliklərlə qarşılaşarsa, valideynlərinə müraciət etmək ehtimalı daha çoxdur. Buna görə də maraq göstərmək və dəstək göstərmək uzunmüddətli perspektivdə təhlükəsizlik proqramlarını qurmaqdan daha vacibdir. Uşaqların rəqəmsal mediadan ağıllı şəkildə istifadə etməsi üçün hər şeydən əvvəl valideynlərdən bu mövzuda yaxşı nümunə olmaları və uşaqlarına nəzarət etmək əvəzinə onları bacarıqla müşayiət etmələri lazımdır.

2.6. Uşaqlar və yuvenal ədliyyə

Uşaqların yolları ədliyyə sistemi ilə müxtəlif istiqamətlərdə kəşifir. Bu, boşanma və ya övladlığa götürmə kimi ailə məsələləri, vətəndaşlıq və ya immiqrasiya məsələləri üzrə inzibati ədalət mühakiməsi və ya cinayətin qurbanı, şahidi və ya icraçısı kimi cinayət mühakiməsi ola bilər. Ona görə də ədaləti onların ehtiyaclarına uyğunlaşdırmaq lazımdır.

Bir sıra beynəlxalq qurumlar, o cümlədən Avropa Şurası uşaqlara dost ədalət mühakiməsi sahəsində müxtəlif standartlar və təlimatlar yaratmışdır. Bu standartlar ədliyyə sistemini tək-

milləşdirmək və uşaqların xüsusi ehtiyaclarına uyğunlaşdırmaq məqsədi daşıyır. Bu, uşaq hüquqlarına hörmət edilməsini və onların səmərəli şəkildə həyata keçirilməsini təmin edən ədliyyə sisteminin yaradılmasını nəzərdə tutur. Uşaqlara dost ədalət mühakiməsinə dair standartların ən geniş dəsti Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin uşaqlara dost ədalət mühakiməsinə dair təlimatlarda əksini tapmışdır.

Uşaqlara dost ədalət:

- ✓ əlçatan;
- ✓ yaşa uyğun;
- ✓ sürətli;
- ✓ çalışqan;
- ✓ uşağın ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmış və diqqət mərkəzində olma;
- ✓ qanuni proses hüququna hörmət;
- ✓ prosesdə iştirak etmək və anlamaq hüququna hörmət;
- ✓ şəxsi və ailə həyatı hüququna hörmət;
- ✓ toxunulmazlıq və ləyaqət hüququna hörməti nəzərdə tutur.

(**Bax:**<https://ovc.ojp.gov/sites/g/files/xyckuh226/files/pubs/ThroughOurEyes/juvenilejustice.html>)

Cinayətə təhrik edilən uşaq və yeniyetmələr haqqında informasiya hazırlayan media nümayəndələri aşağıdakı məsələlərə diqqət yetirməlidirlər:

- Uşaqları və gəncləri qoruyan qanunları araşdırın. Qanunlarda və ya təcrübədə hansı çatışmazlıqların olduğunu bildirin.
- Uşaqların cinayətin qurbanı və icraçısı kimi necə qəbul edildiyini və ya əks olunduğunu araşdırın.
- Bu mövzuda rəsmi statistik məlumatları əldə edin.
- Qanunla münaqişədə olan uşağın hüquq pozuntusu törətməsinin səbəbini bu uşağın özünə qarşı bir sıra hüquq pozuntularına məruz qalması və nəticədə qanunsuz davranış sərgilə-

məsini ön plana çıxarın. Uşaqların cinayət törətməsinə yol açan amilləri işıqlandırın.

- Qanunla münasıqədə olan uşaqların hüquqlarını qoruyan qanun və təcrübələri araşdırın.

- Yuvenal ədliyyə sisteminin prinsip və mexanizmlərini öyrənin və mənimsəyin. Mövcud sistemi və mexanizmləri müqayisə edin.

- Cinayət qurbanı olan və ya qanuna zidd olan uşaqdan ifadə alarkən onların psixologiyasını qorumaq üçün tədbirlər görülmə-görülmədiyini araşdırın.

- Ədliyyə sistemi uşağın cəmiyyətə reinteqrasiyasını təmin edə bilirmi? Yoxsa cəza yönümlü mexanizm tətbiq olunurmu? Bu sualların cavablarını xəbərlərinizə daxil edin.

- Uşaqların ittihamı və həbsə alınması ilə bağlı xəbərləri mütləq izləyin. Bu proseslər zamanı baş verən hüquq pozuntularını işıqlandırın.

(**Bax:** <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/guidelines-action-children-criminal-justice-system>)

2.7. Valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlar

Hər bir uşağın müdafiə hüququ var. Uşaqlar bəzən ilk müdafiə xəttini – ailələrini itirirlər. Ayrılıq səbəbləri arasında qaçqın və köçkün vəziyyətinə düşmə, yoxsulluq, valideynlərini itirmə, əlillik, məişət zorakılığı, sui-istifadə və ya laqeydlik, narkomaniya və ya digər zərərli maddələrdən sui-istifadə formaları və ya valideynlərin ölümü yer alır. Uzunmüddətli himayəyə (uşaq evlərinə, xüsusi müəssisələrə və s.) yerləşdirilən uşaqlar koqnitiv, sosial və emosional inkişafın pozulması riski altındadırlar (xüsusilə üç yaşdan aşağı olanlar).

Hər bir uşağın qoruyucu, mehriban və qayğıkeş ailə mühitində böyümək hüququ vardır. Ailədə qayğının əhəmiyyəti ilə bağlı artan sübutlar toplusuna baxmayaraq bütün dünyada milyonlarla

uşaq valideyn himayəsindən məhrum, ailələrindən ayrılmış və ya müəssisələrə yerləşdirilərək böyüməkdə davam edir.

Müəssisələrə yerləşdirilən uşaqlar sosial, emosional və intellektual stimuldən məhrumdurlar ki, bu da uşağın beyninin sağlam inkişafına mane ola bilər. Cəmiyyətin əsas hissəsindən uzaq olan bu uşaqlar laqeydliyə və zorakılığa xüsusilə həssasdırlar. Əlillik və milliyyət, etnik mənsubiyyət, gender, cinsi oriyentasiya və ya immiqrasiya statusu da daxil olmaqla, digər amillərə əsaslanan ayrı-seçkilik uşaqların valideyn/ailə himayəsindən məhrum olmasının səbəblərindən yalnız bəziləridir.

(**Bax:**<https://resourcecentre.savethechildren.net/document/because-we-care-programming-guidance-children-deprived-parental-care/>)

BMT-nin “Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiyası və digər beynəlxalq aktlar bu ifadənin istifadəsini yolverilməz hesab edir. Hətta deyilir ki: “Küçələr uşaq dünyaya gətirmir! Onlar hansısa problemlərin səbəbindən küçədə böyümək məcburiyyətində qalmamalıdırlar!

Dünyanın əksər böyük şəhərlərində uşaqlar çətin vəziyyətdə yaşayırlar. Onların bir çoxu daha yaxşı həyat yaşayacaqlarına inanaraq ətraf kəndlərdən şəhərə üz tuturlar, lakin sonra evsiz-eşik-siz və ya onlara baxacaq kimsənin olmadığı halda, yaşamaq üçün mübarizə aparırlar. Ailədə və ya himayədə böyüyənlərlə müqayisədə küçədə böyüyən uşaqlar zorakılıq, xəstəlik və istismar riski altındadır.

Onlar müxtəlif məqsədli şəxslər, qurumlar və ya cinayətkar dəstələr tərəfindən hədəfə alına bilər. Özünü qoruya bilənlərin əksəriyyəti isə yaşamaq üçün cinayət əməllərinə yönəliirlər. Bir çox şəhərlərdə küçə uşaqlarına dəstək üçün xüsusi proqramlar həyata keçirən və kömək edən QHT-lər var.

Küçə həyatına məhkum edilmiş uşaqlarla bağlı mövzuya diqqət çəkmək istəyən jurnalistlər araşdırma apararkən aşağıdakı məsələlərə diqqət yetirməlidirlər:

- Bu kateqoriyadan olan uşaqlardan geniş müsahibələr alın;
- Zorakılıq, cinsi istismar, təcavüz, xəstəlik, cinayət və cəza riski baxımından, onlar üçün mümkün nəticələrə nəzər salın;
- Üzləşdikləri problemlər barədə səlahiyyətli şəxslər və onlardan sui-istifadə edən şəxslər haqqında məlumat verin;
- Yardım və dəstək mənbələri haqqında hesabat alın;
- Polis məmurları və dövlət siyasətində rolu olan şəxslərlə müsahibə aparın.

2.8. Uşaqlar və silahlı münaqişələr

Dünyada minlərlə uşaq silahlı münaqişələrdə birbaşa iştirakda cəlb olunur və istifadə edilir. UNİCEF-in məlumatına görə, 2005-ci və 2020-ci illər arasında 93.000-dən çox uşağın münaqişə tərəflərinin “hərbi xidmət”ə cəlb etdiyi və istifadə etdiyi təsdiqlənmişdir. Ancaq bu cür halların faktiki sayının daha çox olduğuna inanılır.

Çox vaxt “uşaq əsgərlər” adlandırılan belə uşaqlar bu terminlə tam başa düşülməyən istismar və zorakılığın geniş formalarından əziyyət çəkirlər. Döyüşən tərəflər uşaqları təkcə döyüşçü kimi deyil, kəşfiyyatçı, aşpaz, qulluqçu, mühafizəçi, elçi və s. kimi istifadə edirlər. Bir çoxları isə, xüsusilə qızlar gender əsaslı zorakılığa məruz qalırlar.

Uşaqlar müxtəlif səbəblərdən silahlı qüvvələrin və ya qrupun bir hissəsi olurlar. Bəziləri silahlı şəxs və ya qruplar tərəfindən oğurlanırlar, hədələnilir, məcbur edilir və ya manipulyasiya edilir. Digərləri isə yoxsulluqdan qaynaqlanırlar, ailələri üçün gəlir əldə etməyə məcbur olurlar. Onların cəlb edilməsindən asılı olmayaraq uşaqların silahlı qüvvələr tərəfindən bu cür işlərə cəlb edilməsi və istifadəsi uşaq hüquqlarının və beynəlxalq humanitar hüququn kobud şəkildə pozulmasıdır.

Dünyada minlərlə uşaq silahlı münaqişələrdə əsgər kimi xidmət edir. Bəziləri hətta 8 yaşında olan bu oğlan və qızlar hökumət qüvvələri və silahlı müxalifət qruplarında xidmət edirlər. Uşaq əsgərlərdən istifadənin qarşısının alınması və uşaqları döyüşə göndərən şəxslərin məsuliyyətə cəlb edilməsi dövlətin vəzifələrindən biridir. (**Bax:**<https://www.childrenandwar.org/>)

Media nümayəndələri aşağıdakı məsələlərə diqqət yetirməlidir:

- Silahlı münaqişələrin uşaqlara təsirini araşdırın. Qısa və uzunmüddətli təsirləri nəzərdən keçirin və ətraflı hesabatlar hazırlayın. Hökumətin bu məsələ ilə bağlı siyasət və təcrübələrini araşdırın.
- Hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlarının, eləcə də hərbiçilərin uşaqlarla rəftar qaydaları barədə məlumatlı olub-olmadığını araşdırın. Əgər pozuntular varsa, onları nəzərə alın.
- Uşaqların əsgər kimi istifadə edilib-edilmədiyini araşdırın və uşaqların da buna münasibətini öyrənin.
- Uşaqların humanitar yardıma çıxışının məhdudlaşdırıldığını, onların qaçırılma, yaralanma, cinayət, cinsi zorakılıq kimi hallara aid hüquq pozuntularına məruz qalıb-qalmadıklarını araşdırın.

“Uşaqlar və silahlı münaqişələr”dən danışarkən, 30 ildən artıq müddətdə Ermənistanın təhriki və birbaşa müdaxiləsi ilə Azərbaycanın zorla cəlb edildiyi silahlı qarşıdurmaya toxunmamaq olmaz. İstənilən silahlı münaqişədə olduğu kimi, Ermənistanın hərbi müdaxiləsindən də fiziki, psixoloji və s. formada ən çox əziyyət çəkən, zərər görənlər heç şübhəsiz ki, uşaqlar oldular. Belə ki, istər birbaşa – torpaqlarımızın işğalı zamanı əsir götürülən, xüsusi amansızlıqla qətlə yetirilən, işgəncələrə məruz qalan, bədəninin müəyyən hissələrini itirən və s., istərsə də dolayısı ilə, valideynlərdən birini və ya hər ikisini itirən, gözləri qarşısında doğmalarına işgəncə verilməsinin şahidi olan, döyüş səhnələrinə

canlı şahidlik edən, qida çatışmazlığından, tibb, təhsil xidmətlərinin yetərsizliyindən əziyyət çəkən və s. uşaqların aldığı fiziki və psixoloji travmalar onların sonrakı həyatlarının formalaşmasında öz neqativ izlərini qoymuşdur. Xocalı, Qaradağlı, Muğanlı, Başlıbel və s. soyqırımlarında ermənilər uşaqlara qarşı xüsusi amansızlıq göstərmiş, Zori Balayan öz kitabında “13-14 yaşında türk qızının diri-diri ağaca mıxlandığını və inildəyən uşağın yaralarından hələ də qan axdığını” xüsusi “zövq”lə təsvir etmişdir. Yaxud erməni əsirliyində olan xeyli uşağın orqanlarının çıxarıldığı, müxtəlif üsullarla (kimyəvi dərmanlarla, sümükləri sındırılaraq və s.) qəsdən şikəst edildiyi, əsirlikdə həyatlarını itirdikləri məlumdur. Hətta bir xeyli əsir uşağın sonrakı taleyi haqqında heç bir məlumat yoxdur.

Hətta 1994-cü il mayın 12-dən sonrakı atəşkəs dövründə də ermənilərin atəşkəsi pozması, yaxud Azərbaycanın yaxın ərazilərinə çaylar vasitəsilə partlayıcıların axıdılması və s. yolu ilə uşaqların ölümünə və ya onların ömürlük əlil olmasına səbəb olmuşdur.

(*Bax:* www.warchild.org.uk:www.unicef.org/emerg/index_childsoldiers.html)

1.1. Uşaqlar və məişət zorakılığı

Məişət zorakılığının şahidi olan və ya özləri belə sui-istifadənin qurbanı olan uşaqlar uzunmüddətli fiziki və psixi sağlamlıq problemləri ilə üzləşirlər. Valideynlər arasındakı zorakılığın şahidi olan uşaqların gələcək münasibətlərində zorakılığa meyillilik riski daha yüksək ola bilər. Əgər valideyn özü zorakılığa məruz qalıbsa, uşağını necə qoruyacağını müəyyənləşdirmək onun üçün çətin ola bilər.

Valideynlərdən birinin zorakılığa məruz qaldığı evlərdə uşaqlar qorxu və narahatlıq hiss edirlər. Onlar növbəti zorakılıq hadi-

səsinin nə zaman baş verəcəyini düşünərək özlərini daim passiv vəziyyətdə saxlayırlar.

Bu cür yeniyetmələr ailə üzvləri ilə dava etmək və ya məktəbdən yayınmaq kimi mənfi yollarla hərəkət edirlər. Onların çox vaxt özünə hörməti aşağı olur və dostluq etməkdə çətinlik çəkirlər. Tez-tez dalaşırlar və ya başqalarını təhqir edirlər və onların qanunlarla problem yaşama ehtimalı daha yüksəkdir. Bu davranış növü yeniyetmə qızlara nisbətən uşaqlıqda zorakılığa məruz qalan yeniyetmə oğlanlarda daha çox rast gəlinir. Qızlar isə oğlanlara nisbətən qapalı və depressiyaya daha çox meyillidirlər.

ABŞ-də 15 milyondan çox uşaq məişət zorakılığının, ən azı, bir dəfə baş verdiyi ailələrdə yaşayır. Bu uşaqlar kobud münasibətlərə girərək və ya özləri sui-istifadə edərək yetkinlik dövründə ailədə gördüklərini təkrarlamaq riski altındadırlar. Məsələn, anasının zorakılığa məruz qaldığını görən oğlanın yetkinlik yaşına çatanda qadın partnyorunu təhqir etmə ehtimalı on dəfə daha artıqdır. Atasının anasını təhqir etdiyi evdə böyüyən qızın cinsi zorakılığa məruz qalma ehtimalı, zorakılıq olmayan evdə böyüyən qıza nisbətən altı dəfədən çox olur.

Uşaqlar sui-istifadə zamanı gördüklərini və ya yaşadıklarını heç vaxt unutmasalar da, yetkinləşdikcə duyğuları və xatirələri ilə mübarizə aparmağın sağlam yollarını öyrənə bilirlər. Uşaq nə qədər tez kömək alsın, onun əqli və fiziki cəhətdən sağlam yetkin olmaq şansı bir o qədər yüksək olar.

Həssas mövzular haqqında danışarkən jurnalistlər verdikləri sualların uşaqları incitmədiyinə əmin olmalıdırlar. Zorakılıq, sui-istifadə, istismar kimi mənfi hallarla üzləşən uşaqlarla müsahibə almazdan əvvəl müsahibəni necə aparmalı olduğu və uşaqların nələr hiss edə biləcəyini minimuma endirmək üçün mütəxəssislərlə məsləhətləşmələr aparılmalıdır. Uşağın yaşadığı vəziyyətdən asılı olaraq bəzən valideynlərinin, qohumunun və ya

müəlliminin yanında olması uşağa güvən verir. Bu məsələyə də diqqət yetirmək lazımdır.

- Onların narahat olduğu situasiyalardan xəbərdar olun və həssas mövzularda çox sərt davranmayın.
- Əgər onlar əsəbiləşsələr, söhbəti bitirməyə və ya başqa mövzuya keçməyə hazır olun.
- Müsahibəni travmanın baş verdiyi ərazidə aparmayın.
- Uşağın şəxsiyyətinin və görüntüsünün gizlədilməli olduğu hallarda, onun adından istifadə etməyəcəyinizi ona izah edin. Lazım gələrsə, çəkdiyiniz fotosəkilləri ona göstərin. Üzünün görünmədiyinə əmin olun.
- Travma almış uşaq, yad bir şəxsin onunla maraqlanaraq çoxlu suallar verməsindən çəkinə və qorxuları yarana bilər. Bunu gözərdinə almayaraq hərəkət edin.
- Nə qədər simpatiya və anlayış göstərmək istəsəniz də, yalan vədlər verməyin. Yerinə yetirilməyən vədlər uşaqlarda böyükklərə qarşı etibarsızlıq hissinin yaranmasına səbəb ola bilər.
- Əgər dəstək olmaq istəyirsinizsə, bunu etibarlı bir təşkilat vasitəsilə edin.

(**Bax:**<https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-children>)

2.10. Uşaqların cinsi istismarına qarşı tövsiyələr

Medianın uşaqların cinsi istismarı faktlarını və səbəblərini ni üzə çıxarmaq və izah etməkdə mühüm rolu olduğu məlumdur:

- ✓ Jurnalist öz reportajlarında həmişə açıq bəyan etməlidir ki, istismara məruz qalanlar uşaqlardır.
- ✓ Jurnalistlərin istifadə etdiyi dil vacibdir. Jurnalistlər reklamı kəsə və onu uşaq istismarı, uşaqların cinsi istismarı və uşaq alveri kimi adlandıрмаğı bacarmalıdırlar.
- ✓ İzlər aşkar edilməlidir.

✓ Uşaqlar cinsi yolla ötürülən xəstəliklərə daha çox yoluxurlar, çünki onların immun sistemi hələ tam formalaşmamışdır. Jurnalistlər kiçik uşaqların “daha təhlükəsiz” olduğunu iddia edən miflə mübarizə aparmalıdırlar.

✓ Jurnalistlər bəzi ölkələrdə seks işçiləri ilə işləyən təşkilatların onları HIV və digər həyatı təhlükə törədən cinsi yolla ötürülən infeksiyalardan qorumaq üçün gördüyü mükəmməl işi təbliğ edə bilərlər.

(**Bax:**<https://cachouston.org/prevention/child-sexual-abuse-facts/>)

Jurnalistlərin edə biləcəyi ən vacib işlərdən biri zorakılığa məruz qalan uşaqlarla danışmaq və onların hekayəsini paylaşmaqdır. Müsahibələr yalnız uşaqların həm sonrakı istismar riskindən, həm də repressiyalardan qorunduğu şəraitdə aparılmalıdır. Jurnalistlər uşaqların etimad göstərdiyi və dəstək verən QHT-lərlə işləyə bilərlər.

Bu vəziyyətdə uşaqlar danışmaqdan qorxa bilərlər. Repressiyalar təkcə uşağa qarşı deyil, həm də onların ailəsinə qarşı da ola bilər. Jurnalistlər insanları qorumaq üçün tuta bilməyəcəkləri vədlər verməkdən çəkinməlidirlər. Anonimliyin təqdim edilməsi müdafiənin bir formasıdır. Bundan sonra media mütəxəssisləri materialın ələ keçirilməməsi və ya oğurlanmaması üçün xüsusi tədbir görməlidirlər və yayımlanan hər hansı bir material uşağın şəxsiyyətini qorumağa xidmət etməlidir.

Əgər bu cür müsahibələrin nəticəsində ictimaiyyət insan alverinin nəyin bahasına başa gəldiyini görsə və uşaq zorakılığını daha aydın anlasa, o zaman media öz işini layiqincə yerinə yetirmiş olacaq. Bununla belə, insan alveri kimi tanınan qeyri-qanuni biznesi cəlbədicə edən və ya uşaqların bu cinsi əlaqəyə sərbəst girməsini nəzərdə tutan sensasiyalı reportajlar sui-istifadəni və istismarı artırır.

Media nümayəndələri, həmçinin zorakılığın ümumi formaları haqqında məlumat verməli və ailədə və ya ona tanış olan kimsə tərəfindən zorakılığa məruz qalma riskinə qarşı uşağın naməlum

şəxslər tərəfindən zorakılığa məruz qalmasının riskləri barədə ictimaiyyəti məlumatlandırmalıdır. Nəhayət, bu məsələlər haqqında məlumat verən jurnalistlər uşaqların cinsi istismarına qarşı mübarizədə əsas beynəlxalq standartlardan və mexanizmlərdən xəbərdar olmalıdırlar.

Jurnalistlər xəbərləri yayımlamazdan əvvəl özünə bu sualları verməlidir: İstismar edilən və ya zorakılığa məruz qalan uşaqları qurban və ya cinayətkar kimi, yoxsa hüquq və ləyaqəti olan insanlar kimi təsvir etmisiniz? Uşaqlara özlərini ifadə etmək üçün yer vermək mümkün idi, məqsədəuyğun idi? Xəbər dilinin və fotoşəkillərin uşağın şəxsiyyətini açıqlaması ehtimalı varmı? İstifadə edilən görüntülər uşaqların yenidən cinsi zorakılığa məruz qalacağına dair təsəvvürləri gücləndirirmi?

- Cinsi zorakılıq hallarının artmasını izləyin və səbəbləri araşdıraraq cəmiyyətə təqdim edin.

- Cinsi zorakılığa məruz qalan uşağın bundan sonra necə hərəkət edəcəyini göstərmək üçün ekspert rəylərini daxil edin.

- Polis, sosial işçilər, müəllimlər və səhiyyə işçilərinin bu mövzuda təlim alıb-almadığını araşdırın.

- Uşaqlar üçün məxfilik, müdafiə, dəstək və məsləhət xidmətlərinin necə işlədiyini və onların adekvat olub-olmadığını araşdırın.

- Uşaqları pornoqrafiyadan qorumaq haqqında maarifləndirici məlumatlar yayımlayın.

- Bu məsələ ilə bağlı məsul dövlət qurumları, qeyri-hökumət təşkilatları və hüquqşünaslarla əlaqə saxlayın.

(**Bax:** <https://www.stopitnow.org/ohc-content/reporting-child-sexual-abuse>)

III FƏSİL

MEDİADA UŞAQLARIN İŞTİRAKI

3.1. Uşaqlarla birgə və onlar üçün hazırlanmış media proqramlarının faydaları

Televiziya hər zaman müasir mədəniyyətin qaçılmaz tərkib hissəsi olmuşdur.

Televiziya baxmaq üçün getdikcə daha çox yollarla bizim indi həm keyfiyyətli, həm də uyğun olmayan televiziya məzmununun bolluğuna çıxışımız var. Bu izdihamlı televiziya mühitində əsas məqsəd uşaqlara istiqamətləndirilmiş baxış təcrübəsi təqdim etmək və onlara fəal, cəlbədicə tamaşaçılar olmaq üçün lazım olan tənqidi düşünmə bacarıqlarını modeləşdirmək və öyrətməkdir.

Televiziya uşaqlar üçün bir çox üstünlüklər təklif edir:

- ✓ Televiziya gənclərə mədəni təcrübələrini başqaları ilə bölüşmək imkanı verir.
- ✓ Televiziya uşaqları oxumağa təşviq etməklə katalizator rolunu oynaya bilər.
- ✓ Televiziya uşaqlara vacib dəyərləri və həyat dərslərini öyrədə bilər.
- ✓ Təhsil proqramları uşaqların sosiallaşmasını və öyrənmə bacarıqlarını inkişaf etdirə bilər.
- ✓ Xəbərlər, cari hadisələr və tarixi proqramlar gənclərin digər mədəniyyətlər və insanlar haqqında daha çox məlumatlı olmasına kömək edə bilər.
- ✓ Sənədli filmlər cəmiyyət və dünya haqqında tənqidi düşüncəni inkişaf etdirməyə kömək edə bilər.
- ✓ Mədəni proqramlaşdırma gənclər üçün musiqi və incəsənət dünyasını açar.

Uşaqlar üçün faydalı olan görüntünü necə seçə bilərik? Bir yanaşma aşağıdakı sualları meydana çıxarır:

Proqram uşaqları suallar verməyə, təxəyyüllərini işə salmağa aktiv və ya yaradıcı olmağa təşviq edirmi?

Televiziyanı izləmək passiv olmamalıdır. O, suallar verməyi, marağı artırmağı və ya söndürüldükdə belə, düşünməyi öyrətməlidir.

Bu proqram gender və müxtəlifliyi necə təmsil edir?

Kiçik uşaqlar televiziyanın real dünyanı əks etdirdiyinə inanırlar. Özlərinə bənzəyən insanları görməmək – məsələn, irq, etnik mənsubiyyət və ya fiziki qabiliyyət baxımından – onların öz dəyərini aşağı sala bilər və özlərindən fərqli insanları görməmək də dünyaya təhrif olunmuş baxışa səbəb ola bilər. Müxtəlifliyin sadə mövcudluğu və ya olmamasından başqa, fərqli insanların necə təsvir olunduğuna baxmaq vacibdir.

Bu proqram uşaqlara hansı emosional təsir göstərəcək?

Nəzərə alın ki, uşaqlar çox vaxt böyükklərdən fərqli emosional reaksiyalara sahibdirlər. Dramanın normal elementləri hesab etdiyimiz şeylər, məsələn, personajlar arasında qarşıdurma və ya onları təhlükəyə atmaq çox kiçik uşaqlar üçün narahatlıq yarada bilər.

2009-cu ildə Kanada televiziyaşının uşaqlara yönəlmiş tədqiqatı göstərdi ki, məktəbəqədər uşaqlara yönəlmiş şouların, demək olar ki, yarısı sosial münasibətlərə, üçüncü hissəsi isə öyrənməyə diqqət yetirir, heç bir döyüş və ya zorakılığa yer ayırmır. Bu mövzular 6-12 yaşlı uşaqlara yönəlmiş Kanada proqramlarında görünürdü, lakin hər 10 şoudan yalnız birini təmsil edirdi: sosial əlaqələr, macəra və öyrənməyə daha tez-tez rast gəlinirdi. Kanada uşaq televiziyaşının da yüksək səviyyədə etnik müxtəlifliyə malik olduğu, görünən azlıqların Kanadadakı faktiki saylarına yaxın səviyyədə təmsil olunduğu müşahidə edilmişdir. Təəssüf ki, eyni tədqiqat Kanadada daha az uşaq proqramlarının hazırlandığını, 1990-cı illərdə bu ölkədə yayımlanan uşaq proqramlarının 2009-cu ildə təxminən üçdəbirinə düşdüyü müəyyən edilmişdir.

(Bax: <https://parenting.firstcry.com/articles/impact-of-television-t-v-on-children-know-about-positive-and-negative-effects/>)

3.2. Uşaqların proqramlara cəlb olunması üsulları

Televisiya uşaqlar üçün çox gözəl məlumat mənbəyi ola bilər, eyni zamanda onların bilgiyə açıq zəhnini yetişdirmək üçün xüsusi rol oynayan bir boşluğu doldura bilər. Çətinlik televiziyanın uşaqların divanda oturan kiçik ekran qucaqlayanlara çevilməsinə imkan verməkdənsə, onların maraqlarını, müdrikliklərini və böyümələrini qidalandırmaq yollarını tapmaqdır.

Həddindən artıq televiziya izləmənin və ya yanlış verilişlərin zərər verə biləcəyinə şübhə yoxdur. Bu, gənc bədənləri çox hərəkətsiz edə bilər və ac beyinləri çox lazımsız və ya yanlış məlumatlarla doldura bilər. Düzgün televiziya proqramı böyüyən beyinləri qidalandıra və macəra, öyrənmə və marağı təşviq edə bilər. Televiziya güclüdür, ona görə də biz ondan müsbət mənada istifadə etmək üçün bir yol tapmalı və bizimlə olduqları müddətdə uşaqlara olan təsiri öz üzərimizə götürməliyik.

Uşaqlar, televizor və öyrənmə. Araşdırma. Tədqiqat üçün 6-13 yaş arası 88 uşağa həm maraqlı, həm də maraqsız 11-12 dəqiqə həcmində klip nümayiş etdirilmişdir. Uşaqlar verilişə ya valideynlərindən biri ilə yanaşı, divanda əyləşmiş halda, ya da təkbaşına – valideynin olduğu otaqdan kənarda baxırdılar. Valideyn uşaqla birlikdə şouya baxdıqda, uşaqların öyrənmək və anlamaq üçün daha çox şey etdiklərinə dair fizioloji sübutlar ortaya çıxdı.

Tədqiqatçılardan biri, uşaqlar və media üzrə ekspert, dosent Erik Rasmussen deyib ki, bu nəsil çox vaxt media və onun təsirləri qarşısında bir az itmiş nəsil kimi tanınır. O, qeyd edir – valideynlər, əslində, uşaqların üzərində çox təsirə malikdirlər, sadəcə olaraq, bunu necə həyata keçirəcəklərini bilməlidirlər.

5-7 və 10-12 yaşlı uşaqlarla aparılan araşdırmalar göstərir ki, valideynlərin onlara baxdıqları haqqında danışdıqları zaman uşaqların şoulara reaksiyaları dəyişir. 2-6 yaşlı uşaqlar arasında aparılan başqa bir araşdırma göstərir ki, verilişləri valideynləri ilə birlikdə izləyən uşaqlar valideynləri onlara proqramlar haqqında danışmayanlardan daha yüksək empatiya, özünə faydalılıq və emosiyaları tanımaq üçün qabiliyyət nümayiş etdirdilər.

Uşaqlar üçün valideynləri ilə vaxt keçirmək onların ən sevimli işlərindəndir. Bu səbəbdən, valideynlər övladlarının televiziya dan öyrəndiklərinə və gördüklərindən aldıkları mesajlara təsir etmək üçün böyük imkanlara malikdirlər. Bu təsir həm də uşağın emosional və sosial zəkasını inkişaf etdirə bilər. Kiçik uşaqların digər insanların bəzən fərqli düşüncələrə, hisslərə, ehtiyacları və ya öz istəklərinə sahib olduqlarını başa düşmək qabiliyyəti daha zəifdir. Digər tərəfdən, valideynlər uşaqların televizorda gördükləri haqqında uşaqlarla ünsiyyət qurduqda, bu uşaqlar hiss etdikləri və düşündüklərinin hər kəs üçün mütləq eyni olmadığını görmək qabiliyyətini nümayiş etdirirlər.

Uşaqları televiziya da gördükləri bəzi şeylərdən qorumaq üçün mümkün olan hər şeyi etmək vacibdir, lakin hər şey edilsə belə, onları bütün bunlardan qorumaq mümkün deyil. Böyüklər onlara ancaq güc verə bilərlər. Onların qəbul etdiyi mesajlara və ya məlumatlara, onların gördüklərini mənalandırma tərzinə sadəcə təsir edilə bilər. Şou proqramlarda, reklamlarda, xəbərlərdə insanların necə təmsil olunmalarında gördükləri barədə onların özləri ilə danışaraq güclü təsir etmək olar. Bu, dəyərləri bölüşmək və onları vacib məlumatlarla gücləndirməyə başlamaq üçün mühüm fürsət ola bilər. İstər xəbərlərdə gördükləri kimi ağır şeylər, istərsə də hansısa reklamda ki ən son əşya haqqında fikirlər olsun, uşaqlar böyüklərin nə düşündüyünü bilmək istəyir və bil-məlidirlər.

Uşaqlar valideynləri ilə vaxt keçirməyi sevirilər. Bu, çox kiçik bir şey kimi görünür, amma uşaqlar üçün böyük fərq yarada biləcək amillərdir. Onlarla bərabər televizora baxmaq və izlədikləri haqqında söhbət etmək onların dünyanı anlamaq, onunla münasibət qurmaq və dünyadakı çox mühüm yerlərini müəyyən etmək üçün möhkəm təməllər qoymağa kömək edə bilər.

(**Bax:**https://www.researchgate.net/publication/340823238_Educational_Programs_on_Children_Television_A_Content_Analysis)

3.3. Biznes sektorunun media vasitəsilə uşaq hüquqlarına təsiri

Qlobal perspektiv. Biznes hər gün uşaqlarla ünsiyyət qurur. Biznes uşaq əməyindən daha çox uşaq hüquqlarının geniş spektrinə təsir göstərir.

Korporativ məsuliyyətin, davamlılığın, biznes və insan hüquqları gündəminin böyüməsinə, təkmilləşməsinə baxmayaraq özəl sektorda maraqlı tərəflər kimi uşaqlar və onların hüquqları hələ də nadir hallarda açıq şəkildə müzakirə olunur.

Korporativ sosial məsuliyyət (KSM) xeyriyyəçilikdən kənara çıxır. Uşaqlara yönəlmiş KSM davamlı inkişafa, o cümlədən uşaqların sağlamlığına və rifahına töhfə verir. O, həmçinin maraqlı tərəflər kimi uşaqların və onların ailələrinin gözləntilərini nəzərə alır. Davamlı İnkişaf Məqsədlərinə nail olmaq üçün biznes uşaqlara uyğun olmalıdır.

BMT-nin Uşaq Hüquqları Komitəsi biznes sektorunun uşaq hüquqlarına təsiri ilə bağlı dövlət öhdəliklərinə dair ümumi şərhində qeyd edir ki, bütün biznes subyektləri uşaq hüquqları ilə bağlı öz öhdəliklərini yerinə yetirməli və dövlətlər bunu təmin etməlidirlər.

Bir çox ölkələrdə radio və televiziya yayımı haqqında qanunlar uşaq və dini proqramlarda sponsorun loqosunun göstərilməsini, eləcə də uşaq proqramlarında məhsulun yerləşdirilməsini qadağan edir. Eyni zamanda uşaqların fiziki, əqli, əxlaqi və/və ya sosial inkişafına mənfi təsir göstərən və ya zərər vurma riski yaradan məzmunun qiymətləndirilməsi ilə bağlı meyarlar da qəbul edilmişdir.

Həmin etik qayda və ya qanunlar *kommersiya ünsiyyəti* səhəhətində problemləri olan insanlara, körpələrə, uşaqlara, bö-yüklərə və imkansız insanlara mərhəmət hissindən sui-istifadəsi-ni qadağan edir. Bu cür qayda və qanunlarda, adətən, belə maddə-lər yer alır:

– Uşaqlara və yeniyetmələrə yönəlmiş və ya onları əks etdirən kommersiya ünsiyyətinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Bu cür ün-siyyət cəmiyyət tərəfindən qəbul edilmiş ümumbəşəri dəyərləri, müsbət həyat tərzini və münasibətləri pozmamalıdır.

– Uşaqlar və yeniyetmələr nə təhlükəli situasiyalarda, nə də özləri və ya digər insanlar üçün zərərli fəaliyyətlə məşğul olduq-ları situasiyalarda təsvir edilməməli, onları potensial təhlükəli fəaliyyət və ya davranışla məşğul olmağa təşviq etməməlidirlər.

– Uşaqların təhlükəsizliyi meyarı uşaqları əks etdirən bütün kommersiya kommunikasiyalarına tətbiq edilməlidir.

– Valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuş reklamlarda dərmanlar, dezinfeksiyaedicilər, təmizlə-yici maddələr və sağlamlıq üçün təhlükəli olan məhsullar gös-tərilməməli və bu məhsullardan istifadə edən uşaqlar təsvir edil-məməlidir.

– Uşaqların küçədə, sənaye sahələrində, o cümlədən yüksək gərginlikli ərazilərdə, təhlükəli partlayıcı maddələrin, kimyəvi maddələrin olduğu yerlərdə, uşaq oyunları və ya digər təhlükəsiz

yerlər üçün açıq şəkildə nəzərdə tutulmayan ərazilərdə və yerlərdə oynayan halda göstərilməməlidir.

– Uşaqlar yol hərəkətinin iştirakçıları kimi (piyada üçlüyü kimi) təsvir edildikdə, görüntülər uşaqların yol hərəkəti təhlükəsizliyi qaydalarına və prinsiplərinə uyğun hərəkət etdiyini aydın şəkildə göstərməlidir.

– Kommersiya ünsiyyəti təşviq edilən məhsula sahib olmanın və ya istifadənin uşaqlara və yeniyetmələrə həmyaşıdları ilə müqayisədə hər hansı fiziki, psixoloji və ya sosial üstünlüklər gətirəcəyini və ya belə məhsula malik olmamağın əks effekt verəcəyini söyləməməlidir.

– Bu cür məhsulun uşaqlar tərəfindən alınması və ya istifadə edilməsi ehtimalını ehtiva edən məhsulla bağlı kommersiya xarakterli ünsiyyət zamanı (məsələn, telefon zəngi ilə alışı təklif edən internetdə reklam rabitəsi) reklam verənlər xüsusi tədbirlər görməlidirlər ki, uşaqlar məhsulun alışı və ya istifadəsini təsdiq etməzdən əvvəl valideynlərin və ya digər himayəçilərin razılığını alsınlar.

(**Bax:**<https://www.unicef.org/lac/en/business-and-childrens-rights>)

Qeyri-kommersiya ünsiyyəti. Qeyri-kommersiya ünsiyyətinin səbəbləri, daxili ünsiyyət fəaliyyətləri və layihələri, habelə qəzalarda xəsarət almış xəstələrin və/və ya uşaqların vəziyyəti haqqında məlumatların çatdırılması üçün uşaqların cəlb edilməsini əhatə edir.

– Qəzalarda xəsarət almış uşaqların vəziyyətini əks etdirən fotoşəkillərin dərci də daxil olmaqla, hər hansı kanallarda və kütləvi informasiya vasitələrində açıq şəkildə yayılması qadağandır.

– Uşaqları riskli/təhlükəli peşələrlə əlaqələndirmək və/və ya onları riskli vəziyyətə salmaq (hətta bu, müsbət nəticə əldə etmək məqsədi daşısa belə) yolverilməzdir (Məs.: işçilər və şirkət

arasında əlaqələrin möhkəmləndirilməsi, erkən karyera inkişafının təşviqi və s. kimi)

– Uşaqlarla daxili ünsiyyət üçün illüstrasiya materialları kommersiya ünsiyyəti qaydalarına əməl etməlidir.

– Geniş ictimaiyyətin və ya ayrı-ayrı qrupların konkret problem barədə məlumatlılığını artırmaq məqsədi daşıyan kampaniyanın ehtiyacları üçün uşaq aktyorlar tərəfindən uşaqlara qarşı zorakılıqdan bəhs edən səhnələrin təsviri (video məhsulun tamaşaçılara və ya orada iştirak edən uşaqlara vura biləcəyi mümkün şərhlərin və zərərlərin müzakirəsi və təhlili ilə müşayiət olunan “premyeradan əvvəl nümayişlər”in (sınaq) planlaşdırılması da daxil olmaqla, çəkiliş və post-produksiya) səhnələrin hərtərəfli və ətraflı planlaşdırılmasından keçməlidir.

3.4. Uşaqların informasiya əldə etmək hüququ

Hər bir uşağın etibarlı məlumat almaq hüququ var. Bu gün informasiya bolluğu yaşadığımız mühitdən qaçmaq çətindir. Uşaqlar həmişə güvənli və ya yalan məlumatları ayırd etmək üçün koqnitiv və emosional imkanlara malik deyillər. Bu, həm yanlış/dezinformasiyadan daha böyük zərər riskinə gətirib çıxarır, həm də çox vaxt uşaqlar bu məlumatı dostları və ailələri arasında yayır.

Uşaqlar çox güman ki, saxta məlumatların hədəfinə çevrilirlər, lakin ətrafdakıların düzgün köməyi, müdafiəsi və hökumət siyasəti ilə biz onlara yanlış xəbərlərə və mənbələrə meydan oxumaqda və onları ifşa etməkdə kömək edə bilərik.

Etibarlı məlumat almaq hüququ nədir? “Uşaqların mediadan etibarlı məlumat almaq hüququ var. Televiziya, radio və qəzetlər kimi kütləvi informasiya vasitələri uşaqların başa düşə biləcəyi məlumatlar təqdim etməli və uşaqlara zərər verə biləcək materialları təbliğ etməməlidir”.

Uşaqlar aktiv internet istifadəçiləri olaraq təhsilləri və öz-özünə öyrənmələrinin bir hissəsi kimi daim mediadan məlumat toplayırlar. Buraya onların sağlamlığı, yerli icması və bütövlükdə dünya haqqında məlumatlar daxil ola bilər.

Təəssüf ki, bütün platformalarda bir çox mənbələr qismən və ya tam uydurma məlumatlarla ictimaiyyəti zəiflətməyə və bilərəkdən çaşdırmağa çalışır. Bu çox qərəzli xəbərlər, məqsədyönlü şəkildə kontekstdən kənar istifadə edilən məlumatlar, tənqidi faktların buraxılması və ya açıq-aşkar saxta xəbərlər ola bilər.

“Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiyanın 17-ci maddəsi həqiqi, etibarlı və təhlükəsiz məlumat əldə etmək hüququ verir. O, həm özəl media qurumlarının, həm də hökumətin zərərli məzmunu uşaqlardan uzaq tutmaq üçün məsuliyyət daşdığını və onun fakt və ya uydurma kimi asanlıqla fərqləndirilə biləcəyini müdafiə edir.

Etibarlı məlumat hər bir uşağın inkişafına və dünyanı dərk etməsinə necə kömək edir? Uşaqların çoxu xəbərləri ailələrindən və sosial mediadan alır. Şəxsi ev təsərrüfatlarında hansı məlumatların yayıldığını ölçmək çətin olsa da, uşaqların ətraf aləmi tənqidi təhlil etmək və reaksiya vermək bacarıqlarını inkişaf etdirə bilmələri üçün mümkün olan yerlərdə faktların aydın şəkildə təqdim edilməsi çox vacibdir.

Etibarlı məlumata daha yaxşı çıxış uşaqlarda:

- ✓ öz icmasına balanslaşdırılmış baxış formalaşdırır;
 - ✓ maraqlandıran məsələlərlə bağlı savadlı müzakirələrdə iştirak imkanı yaradır;
 - ✓ insanların öz cəmiyyətlərindəki ehtiyaclarına real baxış formalaşdırır;
 - ✓ vicdanla özlərini ifadə etmələrinə imkan verir;
 - ✓ fərqli fikirləri rəssional olaraq nəzərə almaqda kömək edir.
- Yanlış məlumatın hansı zərəri ola bilər?* Uşaqlar dezinforma-

siyaya xüsusilə həssasdırlar, çünki onların emosional və koqnitiv qabiliyyətləri hələ inkişaf etməkdədir. Böyüdükcə motivasiyaları inkişaf edir və bununla birlikdə onların hərəkətlərinə və inanc-larına necə təsir etdiyini anlamaq qabiliyyəti də artır.

UNICEF-in 10 ölkədə apardığı sorğu uşaqların dördü üçünə qədərinin internetdə qarşılaşdıqları məlumatların doğru olub-olmadığına qərar vermək iqtidarında olmadığını bildirmişdir. Sorğuda iştirak edən müəllimlərin 60%-i hesab edirdilər ki, “sax-ta xəbərlər uşaqların narahatlığını artırır, onların özünə inamını zədələyir və dünyagörüşünü yanlış istiqamətə çevirir və bununla da onların rifahına zərərli təsir göstərir”.

Bu qədər yanlış məlumatlarla uşaqlar kimə etibar edəcəkləri-ni bilmirlər. Nəticədə, xarici mənbələrə daha çox bağlanır və əvəzində, onlara yaxın olanlara etibar edirlər. Bu, o deməkdir ki, onların ailələri və dostları arasında öz dezinformasiyalarını güc-ləndirmək və yaratmaq ehtimalı daha yüksək olur. Həmişəkindən daha çox sosial media tətbiqinə giriş imkanı ilə valideynlərinin xəbəri olmadan həmyaşıdları arasında yalan xəbərlər yaymaq da realdır və indiki halda riskdir – bunun baş verməsinə icazə veril-dikcə, bərpası getdikcə çətinləşən dövr davam edir.

Etibarlı məlumat hüququnu necə qorumaq olar? Dezinformasiyaya qarşı mübarizə gələcəkdə də davam ediləcək bir mübar-izədir. Hiss olunan nəticələri görmək üçün cəmiyyətin bir çox hissəsinin birlikdə işləməsi lazımdır.

Etibarsız məlumatlara hökumət siyasəti, cəmiyyət, texnolo-giya şirkətləri, valideynlər, pedaqoqlar və uşaqların özləri müx-təlif yollarla qarşı çıxı bilərlər. Təəssüf ki, hazırda hökumət və özəl müəssisələr dezinformasiyanın yayılmasının qarşısını ala bilmirlər.

Ancaq uşaqlara qarşılaşdıqları məlumatları tənqidi təhlil et-məyi anlamalarına kömək üçün bir neçə sual vermək olar:

- ✓ Bunu kim etmişdir?
- ✓ Hədəf auditoriyası kimdir?
- ✓ Bunun pulunu kim ödəmişdir? Yoxsa buna “klik” etsəniz, kim pul qazanacaq?
- ✓ Bu mesaj kimə fayda və ya zərər verə bilər?
- ✓ Bu, etibarlıdır mı (və niyə)?

Siz həmçinin uşaqlara saxta xəbərləri etibarlı məlumatdan fərqləndirərkən nələrə diqqət etməli olduqlarını anlamağa kömək edə bilərsiniz:

– *Qeyri-adi URL-lər və ya sayt adları axtarın:* Qeyri-adi domenləri olan uzun və ya xüsusi URL-lər çox vaxt yanlış məlumatı özündə əks etdirən saytlardır.

– *Saytın “Haqqımızda” bölməsinə baxın:* Bu xəbəri kim verir? Etibarlı bir saytdır, yoxsa konkret gündəmi və ya qərəzi ola biləcək şəxslərdir? Etibarlı xəbər mənbələri eyni xəbəri verirmi? Etibarlı xəbər agentliklərinin hansı xəbərlər verdiyini yoxlayın, uyğun gəlsə, etibarlı mənbə ola bilər.

– Əgər başlıq çox cəlbəedici görünürsə, deməli, sizi məlumatı oxumağa “məcbur” edirlər. Bu tip məqalə emosiyaları faktdan üstün tutmaq üçün nəzərdə tutulur və çox vaxt etibarsız mənbələrdir.

Biz birlikdə uşaqlara etibarlı məlumat əldə etməyə kömək edə bilərik. Uşaqlar etibarlı məlumatlardan istifadə edərək öyrənməyə və böyüməyə layiqdirlər. Bu onların haqqıdır. Yanlış məlumatların gücü hər gün artır, təəssüf ki, uşaqlar arasında yayılan saxta xəbərlərin axınının qarşısını almaq mümkün deyil.

Siyasətçilərin daha güclü təkanları ilə uşaqlar xəbər mediasının cəmiyyətimizdəki rolu, xəbərlərdə qərəzlilik, yanlış məlumat haqqında xüsusi təhsildə iştirak edə bilərlər. Bu daha geniş şəkildə həyata keçirildikdən sonra uşaqlar zərərdən uzaq durmaq və gündəlik olaraq qarşılıqlı əlaqədə olduqları mənbələrə

etibarlarını bərpa etmək qabiliyyətinə malik olacaqlar.

(**Bax:**<https://www.open.edu/openlearncreate/mod/oucontent/view.php?id=53771§ion=2.6>: ÇocukHaklariveMedyaelKitabi.pdf)

3.5. Əhvalatların mənbələri

Əhvalatların mənbələri. İnformasiya mənbələri jurnalistin şəcərəsi hesab olunur. Onlar xəbər qeydləri, radio materialları və televiziya paketləri kimi sonradan işlənib hazırlanması üzrə mühüm baza məlumatlarını təmin edir. Onlar iki mənbəyə – ilkin və ikinci dərəcəyə kateqoriyalasdırıla bilər:

İlkin mənbələr

- Əlaqələr
- Ştatdankənar jurnalistlər
- Gündəlik zənglər
- Təzyiq qrupları
- Məhkəmələr/tribunallar
- Yerli hökumət
- İcma işləri
- Mətbuat konfransları

İkinci dərəcəli mənbələr

- Redaktora məktublar
- Təsnifatlar
- Press-relizlər
- Digər KİV
- Mətbuat qurumları
- Xəbər Agentliyi
- Yerli hökumət

- Mərkəzi hökumət

Jurnalistlər tez-tez müsahibə vasitəsilə ilkin mənbələrdən informasiya əldə edirlər. Əgər uşaqlar ilkin mənbədən ibarətdirsə, jurnalist uşaqlarla müsahibə aparılması məsələləri və nəzərə alınması üçün fikirlər barədə məlumatlı olmalıdır. Ümumən qəbul olunur ki, yaşlılar ilə müqayisədə gənclərin şəxsi həyatının toxunulmazlığına daha böyük təminat verilməlidir.

Mənbələr jurnalistikada başlıca məsələdir. Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin rəsmi veb sahifəsi (<http://www.scfwca.gov.az/>) və sosial şəbəkədə fəaliyyət göstərən sahifələr vasitəsilə uşaq hüquqları haqqında araşdırmalar, təhlillərin nəticələri, milli qanunvericilikdə dəyişiklər, hesabatlar, statistik məlumatlar və digər maraqlı informasiya əldə etmək olar.

Bəzi elmi araşdırmalar göstərir ki, jurnalistlər tərəfindən istifadə olunan bir sıra mənbələr kiçikdir və təşkilatçılığa üstünlük verilməsinə meyil edir. Həmçinin anonim mənbələr məsələsi mövcuddur; jurnalistlərin ənənəvi dünyabaxışı odur ki, onlar anonimlik təminatı verilmiş mənbənin adını açıqlaya bilməzlər. Bu, elə əhəmiyyət kəsb edir ki, hətta məhkəmə tərəfindən informasiya tələb olunduqda bəzi ölkələr jurnalistlərə bu cür anonimliyi qoruyub saxlamağa imkan verən qanunları qəbul etmişlər. Mənbənin adının açıqlanması sorğusuna jurnalistlərin ənənəvi reaksiyası ondan ibarətdir ki, səbəbin göstərilməsinə baxmayaraq adın açıqlanması jurnalistikanın özünü sarsıdar və heç kəsin nə vaxtsa jurnalistlərə yenidən inana biləcəyini kəsb etməz.

Bu qayda uşaq zorakılığını etiraf edən kimsəyə tətbiq oluna biləmi? Çoxsaylı jurnalistlər bu haqda mütləq dünyagörünüşə malikdirlər və deyə bilərlər ki, heç bir şəraitdə anonim mənbəni açıqlamaq olmaz. Az bir qism fərz edir ki, bu məsələ barədə gələcək müzakirənin aparılmasına ehtiyac vardır. (Maykl Foley

“Mütləqiyyət və Məxfilik”, *Etik Məkan*, Cild 1 №2, 2004-cü il tarixli sənədə bax)

Uşaqlar və onların hüquqları haqda spesifik məlumatları harada axtara bilərik? Aşağıda bəzi fərziyyələr göstərilmişdir:

Milli mənbələr

- Yerli səhiyyə
- Səlahiyyətli şəxslər/uşaq hüquqlarının müdafiəsi üzrə mərkəzi qurumlar

- Sosial xidmətlər
- Məktəblər
- Ailə hüququ məhkəmələri
- Müəllim təşkilatları
- Valideyn təşkilatları

Uşaq hüquqları sahəsində çalışan təşkilatlar

- Uşaqlar üzrə ombudsman aparatları
- Milli uşaq hüquqları koalisiyaları: www.crin.org/NGO-GroupforCRC/ViewOrgsByC.asp?typeID=7
- Uşaqların Öyrənilməsi üzrə Mərkəz, Gənclər və Media: www.childrenyouthandmediacentre.co.uk
- Uşağın Ümidi: www.childhope.org.uk
- Uşaqların Fikri: www.childrens-express.org/
- Child Watch International təşkilatı: www.childwatch.uio.no/

Beynəlxalq təşkilatlar

- BMT Uşaq Fondu: www.unicef.org
- BMT Uşaq Fondunun Uşaqların Hüquqları üzrə Xoşməramlı Tədqiqat Mərkəzi: www.unicef-icdc.org
- Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Haqları üzrə Ali Komissarlığı: <http://www.ohchr.org>

- Uşaqların Hüquqları üzrə İnformasiya Şəbəkəsi: www.crin.org
- Uşaqların Xilas Alyansı: www.savethechildren.net
- Beynəlxalq Plan təşkilatı: www.plan-international.org
- Human Rights Watch təşkilatı: www.hrw.org/
- Beynəlxalq Amnistiya Təşkilatı: www.amnesty.org/
- Uşaqların Beynəlxalq Müdafiəsi təşkilatı: www.child-house.uio.no/childrens_rights/dci_what.html
- Media Fəaliyyəti və Uşaqlar tərəfindən Optimal İdeyalar (MAGIC): www.unicef.org/magic/index.html

Uşaq Hüquqları Komitəsi

- Uşaq Hüquqları Komitəsi: www.ohchr.org/english/bodies/crc/index.htm
- BMT-nin UHK-sı ilə sessiyalarda hər ölkənin təqdim etdiyi ölkə hesabatları: www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf, yaxud www.ohchr.info/english/bodies/crc/sessions.htm.
- Alternativ Hesabatlar – ölkə, sessiya və təşkilat hesabatlarının uyğunlaşdırılması ilə QHT-nin alternativ hesabatları nəzərdən keçirilə bilər: www.crin.org/NGOGroupforCRC/search.asp.

Əlaqə kitabçası: Jurnalistlər öz karyeralarının başlanğıcında əlaqə kitabçasını tətbiq etməlidirlər. Adlar, ünvanlar, telefon nömrələri və elektron ünvanları təhlükəsiz şəkildə saxlanılmalıdır. Uşaqların cari məsələləri, təhsil yaxud səhiyyə kimi əlaqədar sahədə ixtisaslaşan müxbir aidiyyəti sahə daxilində nəyin baş verdiyini müşahidə etmək üçün optimal əlaqə nömrələrinə zəng etməlidir.

Xəbər mənbələri digər informasiya buraxılışlarını ehtiva edə bilər. Uşaqlara aid xəbər başlığı uşaqların hüquqlarına toxun-

maya və ya bu haqda məlumatlı olmaya bilər, bununla xəbər başlıqları ardıcıl surətdə izlənilməlidir.

Suallarınızı verin: Yeni məktəbin açılması nə üçündür? Məktəbin bağlanması nə üçündür? Yeni yaşayış komplekslərində məktəbəqədərki tədris müəssisəsi, idman meydançaları, məktəblər kimi müvafiq obyektlər mövcuddurmu? Yerli xəstəxanalarda uşaqlar üçün hansı qurğular vardır? Gənclərlə iş aparılması üzrə hər hansı yerli polis məmuruna xüsusi təlim keçirilmişdir? Həmin təlimin mahiyyəti nədən ibarətdir?

(Bax: Məmmədov C., Mahmudova T., Vəzirova L. Uşaq hüquqları və jurnalistika (Ali məktəb tələbələri üçün dərslik). B. – 2012. 120 s.)

IV FƏSİL

JURNALİSTLƏR ÜÇÜN TƏLİMATLAR

JURNALİSTLƏR ÜÇÜN TƏLİMATLAR

Ən çətin etik məsələlərdən biri uşaqları adlandırmaq və ya onların üzlərini fotosəkillərdə və ya filmlərdə göstərməkdir. BJJF-nin təlimatlarında deyilir: *(Media peşəkarları) İctimai maraqlara zidd olmadığı halda, uşaqları vizual və ya başqa şəkildə müəyyən etməkdən qoruyun (5-ci maddə).*

“Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiyanın 7-ci maddəsində deyilir: *Uşaq doğulduqdan dərhal sonra qeydiyyatla alınır və doğulduğu andan ad hüququna, vətəndaşlıq əldə etmək hüququna, habelə, mümkün olduğu dərəcədə, öz valideynlərini tanımaq və onlardan qayğı görmək hüququna malikdir.*

Maddə 8 bir daha vurğulayır ki, dövlət: *Uşağın qanunla tanınan öz şəxsiyyətini, o cümlədən vətəndaşlığını, adını və ailə münasibətlərini qorumaq hüququna qanunsuz müdaxilə olmadan hörmət etməyi öhdəsinə götürür.*

(Bax: “Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiya – <http://www.scfw-ca.gov.az/store/media/Uşaq%20hüquqları%20haqqında%20BMT%20Konvensiyası.pdf>.)

Konvensiyanı tərtib edənlər medianı nəzərdə tutmaya bilərlər, lakin vurğulamaq lazımdır ki, uşağın əsas hüquqlarından biri onun ad hüququdur. Əgər uşaq onu yaxşı əks etdirən və uşağın qurban olmadığı, əhatə dairəsinin uşaq və valideynlərin razılığı olduğu, uşağı riskə atmadığı bir hekayədə təsvir edilirsə, uşağın şəxsiyyətinə hörmət etmək və onun adından istifadə etmək üçün müsbət argument var. Adın müəyyənləşdirməsi ilə bağlı narahatlıqlar tez-tez mediada mənfi işıqlandırma ilə əlaqələndirilir. Bu, bir növ problemin olduğu hallar istisna olmaqla, uşaqların problemlərini əhatə etmir.

Uşağın məhkəmə işinə cəlb edildiyi və ya yerli hakimiyyət orqanının himayəsində olduğu bir çox hallar var ki, məhkəmə prosesi və ya prosesə səbəb olan məsələ ilə bağlı adın açıqlanması qanunsuzdur. Bu cür qanunlarda ölkələr arasında müəyyən

fərqlər var, lakin jurnalistlər heç bir halda cinsi təcavüz və ya zorlama qurbanı olan uşağın adını çəkməməlidirlər. Bütün jurnalistlər işlədikləri ölkədə məlumatın açıqlanmasını qoruyan qanunvericiliklə tanış olmalıdırlar. Cinsi zorakılıq hekayələri üzərində işləyərkən, media uşaqların satışı, uşaq fahişəliyi və uşaq pornoqrafiyası ilə bağlı əlavə protokolun əsasında işləməlidir.

Birinci prinsip dövləti: *uşaq qurbanların aşkar edilməsinə səbəb ola biləcək məlumatların yersiz yayılmasının qarşısını almaq üçün... uşaq qurbanların şəxsi həyatı və şəxsiyyətini... qorumaya çağırır.*

İkinci əsas prinsip dövlətlərə xitab edir: *Bütün müvafiq vəsaitlərlə məlumatlandırma, maarifləndirmə və təlim vasitəsilə hüquqpozmaların qarşısının alınması tədbirləri və zərərli təsirlərlə bağlı ictimaiyyətin, o cümlədən uşaqların maarifləndirilməsini təşviq edin ki, bu da medianın öz işini səmərəli şəkildə yerinə yetirməsi deməkdir.* Yaxşı xəbər və cinsi zorakılıq haqqında reportajın iki ifrat nöqtəsi arasında uşağa adının qoyulub-qoyulmayacağı ilə bağlı fərdi qərarlar tələb edən müxtəlif vəziyyətlər və hekayələr var. Medianın insanların üzünü göstərmə, adını açıqlama istəyinin səbəbi ictimaiyyəti jurnalistlərin hazırladıqları materialların real həyat və real insanlarla bağlı olması, real insanların xəbərlərini çatdırdıqlarına inandırmaqdır. Belə bir təhlükə var ki, əgər adlar müntəzəm olaraq dəyişdirilirsə (tez-tez şərti adlardan istifadə olunursa) o zaman, insana və onun reallığına bağlılıq zəifləyir. Sonra hekayəni “təkmilləşdirmək” üçün bir və ya iki başqa faktı dəyişdirmək istəyi yaranır, çünki indi uydurma bir şəxs haqqındadır. Həqiqi adlardan və simalardan istifadə etməyin bir üstünlüyü də ondan ibarətdir ki, jurnalist hazırladığı materiala görə məsuliyyət daşıya bilər. Müəyyən bir uşaq haqqında xüsusi məlumat verməklə, media fərdi uşağın hekayədə dəyərli olduğunu və şifrə kimi istifadə edilmədiyini vurğulayır.

Kütləvi informasiya vasitələrinin birinci vəzifəsi uşağa daha çox zərər vurmaqdan çəkinməkdir. Bir çox hallarda uşağı tanıdan və onu ictimaiyyətin diqqətinə çatdıran təbliğat daha çox zərər verə bilər. Bununla belə, ictimai maraqları və uşağın şəxsi toxunulmazlıq hüquqlarını nəzərə alaraq media mütəxəssisləri uşağın öz adına bağlılığını diqqətdə saxlamalıdır. Əgər uşağın adı kontekstindən asılı olmayaraq avtomatik şəkildə dəyişdirilsə, bu, həm də uşağın şəxsiyyətini zədələyə bilər. Uşaq son hissəyə baxıb jurnalistin niyə onun adını səhv saldığını düşünmək hüququna malikdir. Çox vaxt yalnız bir addan istifadə etmək kifayətdir və pedofillərlə bağlı narahatlıqların artdığı bir dövrdə istənilən halda, uşağın kimliyini müəyyən etməyə imkan vermək medianın məsuliyyətsizliyi olardı. Aydın ki, bu yanaşma uşağa zərər verə biləcək hallara qarşı balanslaşdırılmalıdır. Media mütəxəssisi uşaqlar, hətta yeniyetmələr haqqında məlumat yayarkən, bunun onların düşüncəsinə, gələcəyinə xələl gətirib-gətməyəcəyi ilə, televiziya və ya qəzetdə şəklini görməkdən xoşbəxt olacaqları və bir il sonra nə düşünəcəkləri ilə bağlı məsələlərə diqqət yetirməli və tarazlığı qorunmalıdır.

(Bax: <https://www.unicef.org/eca/media/ethical-guidelines>)

4.1. Əsas təlimatlar və prinsiplər

Uşaqlar və gənclər haqqında reportajın hazırlanmasının xüsusi çətinlikləri var. Bəzi hallarda uşaqlar haqqında məlumat vermək onları və ya digər uşaqları cəzalandırma və ya damğalanma riski ilə üz-üzə qoyur.

UNICEF uşaqlar və yeniyetmələrlə bağlı hesabatlar hazırlamaq, onların təmsilçiliyinə rəhbərlik etmək və jurnalistlərə uşaqların mediada yaşlarına uyğun və həssas şəkildə işıqlandırmaalarına kömək etmək üçün təlimatlar hazırlamışdır. Təlimatlar etik hesabatlılığın ən yaxşı niyyətlərini dəstəkləməyi – uşaqların

hüquqlarını pozmadan ictimai maraqlara xidmət etməyi nəzərdə tutur.

Mediada uşaqlar və gənclərlə bağlı xəbərlər heç vaxt onları riskə atmamalıdır. UNICEF jurnalistlərə uşaqların hüquqlarına xələl gətirmədən ictimai maraqlara xidmət etməyə imkan verəcək şəkildə uşaqlarla bağlı problemlər haqqında məlumat verməyə kömək etmək üçün prinsiplər və təlimatlar işləyib hazırlamışdır.

Bunlar *Əsas prinsiplər*; *Uşaqlarla müsahibə aparmaq üçün təlimatlar* və *Uşaqların problemləri ilə bağlı hesabat vermək üçün prinsiplərdən* ibarətdir.

Qısaca olaraq həmin prinsip və təlimatları xatırlayaq.

Əsas prinsiplər media nümayəndələrinə tövsiyə edir:

1. Hər bir şəraitdə bütün uşaqların ləyaqətinə və hüquqlarına hörmət edin.

2. Uşaqlarla müsahibə apararkən (və onlar haqqında məlumat verərkən) hər bir uşağın şəxsi toxunulmazlıq və məxfilik hüququna, onların fikirlərini eşitmək, onlara təsir edən qərarlarda iştirak etmək, zərər və cəzadan qorunmaq hüququna xüsusi diqqət yetirin.

3. Hər bir uşağın maraqlarını hər hansı digər məsələlərə, o cümlədən uşaq problemləri üzrə vəkillik və uşaq hüquqlarının təşviqi üzərində müdafiə edin.

4. Uşağın ən yüksək maraqlarını müəyyən etməyə çalışarkən, uşağın yaşına və yetkinliyinə uyğun olaraq, fikirlərinin nəzərə alınması hüququna lazımi əhəmiyyət verin.

5. Uşağın vəziyyətinə ən yaxın olanlarla məsləhətləşin ki, o, istənilən reportajın siyasi, sosial və mədəni nəticələrini ən yaxşı şəkildə qiymətləndirə bilsin.

6. Uşağı, yeniyetmə qızları və ya həmyaşıdlarını risk altında qoya biləcək hekayə və ya təsviri, hətta şəxsiyyətləri dəyişdirildikdə, gizləndikdə və ya istifadə edilmədikdə, belə dərc etməyin.

7. Mümkün olduqda, əlilliyi olan uşaqlar da daxil olmaqla, müxtəliflik və inklüzivlik şərtlərini bütün qruplardan olan uşaq-

ları əhatə edən, gender və mədəni identifikasiyalar balansını qoruyan nümayəndəliklər arasında qəbul edin.

8. Uşaqların fikirlərinə əhəmiyyət verilərək, yaşları və yetkinlikləri nəzərə alınaraq, onlara təsir edən qərarların qəbulunda iştirak etmək hüququ vardır. Uşağın vəziyyətinə ən yaxın olan və onu ən yaxşı şəkildə qiymətləndirə bilənlərlə hər hansı reportajın siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni nəticələri ilə bağlı məsləhətləşmələr aparın.

9. Təsvirlərdə eyni vaxtda həm mənfi, həm də müsbət stereotiplərdən istifadə etməkdən çəkinin.

10. Vizual təsvirdə bütün uşaqların şəxsiyyətlərinə (adı və milliyyəti) hörmətlə yanaşın.

11. Uşaqları ləyaqətli, hörmətli şəkildə təsvir edin.

4.2. Uşaqlarla müsahibə aparılması üçün təlimatlar

80

Uşaqlarla müsahibələr aparılarkən, sui-istifadə güc balansının pozulmasına əsaslanır və müsahibədə media mütəxəssisinin uşaqdan daha çox səlahiyyəti vardır. Uşaq hüquqlarına hörmətlə yanaşarkən, müsahibə necə effektiv şəkildə aparıla bilər?

✓ Uşaqlarla müsahibələr, müstəsna hallar istisna olmaqla, həmişə uşağın maraqlarına uyğun hərəkət edən, uşağı qorumaq və lazım gəldikdə, dayandırmaq üçün hər hansı bir şəxsə aparılmalıdır.

✓ Müsahibə götürən şəxs uşaqla eyni hündürlükdə oturmalı və ya dayanmalı, hərfi və ya məcazi mənada “yuxarıdan aşağı danışmamalıdır”.

✓ Radio və ya televiziya müsahibələri zamanı uşağın rahat olması və diqqətini yayındırmaması və ya kamera və ya texnologiyadan hədsiz dərəcədə heyranə düşməməsi vacibdir. Bu, o demək ola bilər ki, çəkiliş qrupları kameralara və işıqlara fokuslanmağı dayandırana qədər uşaqların ətrafında vaxt keçirməlidirlər.

✓ Suallar böyüklərə deyil, uşağa yönəldilməlidir və bö-

yüklər müşahidə etməli, lakin müdaxilə etməməlidirlər – əks halda, uşağın hekayəsini deyil, böyüklərin hekayəsi alınır.

✓ Müsahibə aparan şəxs sakit, mehriban və neytral səsi qəbul etməli, şok və ya heyranlıq reaksiya verməməlidir.

✓ Suallar aydın və sadə olmalı, uşağı yönləndirməməlidir. Əvvəlcə açıq suallar verilməli (Uşaq hər hansı bir şəkildə “hə”, “yox” kimi cavablar vermək məcburiyyətində qalmasın) və sonra yoxlamalı olduğunuz faktları daraltmaq üçün qapalı suallardan istifadə edilməlidir.

✓ Uşağın başa düşdüyünü və fikrini aydın ifadə etdiyini yoxlamaq üçün suallar fərqli formada təkrarlana bilər.

✓ Kimin nə hiss etdiyini soruşmaqdan əvvəl, dedikləri və etdikləri barədə faktiki suallar vermək daha yaxşıdır. Uşaq tez-tez müsahibədən rahat olanda özünü necə hiss etdiyini açıqlayır, lakin hissləri haqqında birbaşa sorğu-sual edilərək təzyiqə məruz qala bilər.

✓ Mümkün olan hər yerdə təsdiq axtarılmalıdır (bütün növ müsahibələr üçün yaxşı təcrübə).

✓ Tərcüməçi vasitəsilə müsahibə götürərkən, diqqətli olmaq lazımdır ki, tərcüməçi uşağın dediklərini tam olaraq tərcümə etsin və cavablara vasitəçilik etməsin və ya ümumiləşdirməsin.

(**Bax:**https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/unicef_guidelines_for_interviewing_children.pdf/)

Jurnalistlərə, adətən, müsahibə zamanı göz təması qurmağı məsləhət görürlər. Bu, hər uşaqla, xüsusən də əsəbi və ya psixoloji problemi olan bir uşaq üçün həmişə yaxşı təcrübə olmaya bilər. Oğurlanan və dəhşətli pis rəftarı təsvir edən uşaqlarla müsahibə apararkən onların orta məsafəyə necə tez-tez baxdıqları və sanki “daxili mən”i ilə danışdıqları müşahidə edilmişdir.

Uşaqlara qarşı zorakılığın lazımi səviyyədə qiymətləndirilməməsinin bir səbəbi də böyüklərin sözünün uşağın sözünə qarşı qəbul edilməsidir. Əslində, uşaqlar böyüklərdən daha az

yalan danışrlar və təcrübəli məhkəmə sistemləri bildirir ki, düzgün dəstək ilə uşaqlar əla və ümumiyyətlə, vicdanlı şahidlər olurlar. Onlar, həmçinin əla, birbaşa və açıq müsahib olurlar. Ümumiyyətlə, həqiqəti söyləsələr də, problemlə üzləşmiş (cinayət və ya cinsi istismarla əlaqəli) uşaqlar bəzən özlərini ətraflarında baş verən hadisələrin passiv müşahidəçisi kimi qələmə verirlər. Onların öz rolu ilə bağlı xüsusi suallar verilməsinə ehtiyac yarana bilər. “Bu hadisə baş verəndə siz harada idiniz? Həmin an nə edirdilər?” Uşağa xatırlatmaq lazımdır ki, siz polis məmuru deyilsiniz və onları mühakimə etmirsiniz, Əgər uşaq özü-özü ilə ziddiyyət təşkil edirsə, səbri olun və sualları fərqli şəkildə soruşaraq həmin yerin üstündən keçin. Uşaq cavab vermək istəmərsə, məcbur etməyin. ***Uşaqlarla müsahibə aparılması üçün təlimat*** qısa şəkildə media mütəxəssislərinə bunları tövsiyə edir:

1. *Heç bir uşağa zərər verməyin.* Mühakimə xarakterli, mədəni dəyərlərə laqeyd, uşağı təhlükə altında qoyan, yaxud uşağı alçaldıcı vəziyyətə salan, ona travmatik hadisələrin ağrısını yenidən aktivləşdirən suallardan, münasibətdən və ya şərtlərdən çəkinin.

2. *Ayrı-seçkilik etməyin.* Müsahibə üçün uşaqları seçərkən onların cinsi, irqi, yaşı, dini, statusu, təhsili və ya fiziki qabiliyyətlərinə görə ayrı-seçkilik etməyin.

3. *Səhnələşdirmə etməyin.* Uşaqlardan öz tarixlərinin bir hissəsi olmayan bir hekayə danışmağı və ya hərəkət etməyi tələb etməyin.

4. *Uşağın valideynlərinə və himayədarlarına açıq olun.* Uşaq və ya qəyyumun müxbirlə danışdıqlarını bildiyinə əmin olun. Müsahibənin məqsədini və ondan istifadə məqsədini izah edin.

5. *İcazə alın.* Bütün müsahibələr, videoçəkilişlər və mümkün olduqda sənədli fotosəkillər üçün uşaqlardan və onun qəyyumundan icazə alın. (Mümkün və uyğun olduqda, bu icazə yazılı şəkildə olmalıdır. Uşağın və qəyyumun heç bir şəkildə məcbur edilməməsi-

ni və onların yerli və global səviyyədə yayıla biləcək hekayənin bir hissəsi olduğunu başa düşmələrini təmin edən şəraitdə icazə alınmalıdır. Bu, adətən, yalnız icazə uşağın dilindən alındıqda və qərar uşağın etibar etdiyi böyüklərlə məsləhətləşərək, qəbul edildikdə, təmin edilir.)

6. *Uşaqlar üçün rahat şərait qurun.* Uşaqdan harada və necə müsahibə alındığına diqqət yetirin. Müsahiblərin və fotoqrafların sayını məhdudlaşdırın. Uşaqların rahat olduğuna və öz hekayələrini kənar təzyiq olmadan, o cümlədən müsahibə vermədən danışa bildiklərinə əmin olun. Film, video və radio müsahibələrində vizual və ya audio fon seçiminin uşaq, onun həyatı və hekayəsi haqqında nəyi ifadə edə biləcəyini düşünün. Uşağın evini, icmasını və ya ümumi yerlərini göstərməklə, onun təhlükə altında qalmadığına və ya mənfi təsirə məruz qalmadığına əmin olun.

(*Bax:* <https://dartcenter.org/content/interviewing-children-guide-for-journalists>)

4.3. Uşaqlar haqqında xəbər hazırlanması üçün təlimatlar

1. Uşağı mənfi repressiyalara, o cümlədən əlavə fiziki və ya psixoloji zərərə, yaxud ömürlük sui-istifadəyə, ayrı-seçkiliyə və ya yerli icmalar tərəfindən rədd edilməsinə məruz qoyan kateqoriyalara səbəb olacaq görüntü və ya təsvirlərdən çəkinin.

2. Uşağın hekayəsi və ya təsviri üçün həmişə dəqiq kontekst təmin edin.

3. Aşağıdakı kimi tanınan hər hansı bir uşağın adını həmişə dəyişin və vizual şəxsiyyətini gizlədin:

- cinsi istismar və ya istismar qurbanı;
- fiziki və ya cinsi zorakılığa məruz qalan şəxs;
- uşaq, valideyn və ya qəyyum tam məlumatlı razılıq vermədiyi halda, İİV və ya QİÇS-lə yaşayan;

– cinayət törətməkdə ittiham olunan və ya məhkum olunan.

4. Müəyyən risk və ya potensial zərər və ya cəza riski vəziyyətlərində, aşağıdakı kimi müəyyən edilən hər hansı bir uşağın adını dəyişdirin və vizual şəxsiyyətini gizlədin:

– hazırkı və ya keçmiş uşaq döyüşçü;

– sığınacaq axtaran, qaçqın və ya məcburi köçkün.

5. Müəyyən hallarda, uşağın şəxsiyyətindən (onların adı və/ yaxud tanınan imici) istifadə edilməsi uşağın maraqlarına uyğundur. Bununla belə, uşağın şəxsiyyətindən istifadə edildikdə, onlar hələ də zərərdən qorunmalı və hər hansı damğalanma və ya repressiya halında dəstəklənməlidirlər. Misal üçün:

– uşaq ifadə azadlığı hüququndan və fikirlərini eşitmək hüququndan istifadə etmək istəyən müxbirlə əlaqə qurmağa başlayanda;

– uşaq davamlı aktivlik və ya sosial səfərbərlik proqramının bir hissəsi olduqda və onun kimi müəyyən olunmaq istədikdə;

– uşaq psixososial proqramla məşğul olduqda və öz adını, şəxsiyyətini iddia etməsi onun sağlam inkişafının bir hissəsidir.

6. Uşağın dediklərinin düzgünlüyünü hər iki tərəflə – həm digər uşaqlarla, həm də böyüklərlə təsdiqləyin.

7. Uşağın risk altında olub-olmaması ilə bağlı şübhəniz olduqda, xəbərin nə qədər xəbər dəyəri olmasından asılı olmayaraq, fərdi uşaq haqqında deyil, uşaqlar üçün ümumi vəziyyət haqqında məlumat verin.

(**Bax:** <https://www.unicef.org/eca/media/ethical-guidelines>)

4.4. Uşaqların fotoşəkil və videolarının yayımlanması ilə bağlı təlimatlar

Mediada uşaq və gənclərin şəkillərindən istifadə son illər xüsusi narahatlıq doğuran məsələyə çevrilib. İnternet texnologiyasının inkişafı ilə bu məsələ daha da mürəkkəbləşib. Çün-

ki şəkil və məlumatların əldə edilməsi, yayılması daha asan və sürətlidir.

Təbii ki, uşaq hüquqlarının təbliğatı onları gücləndirə və səslərini eşitməyə kömək edə bilər. Media uşaqlara öz fikirlərini ifadə etmək və onlara təsir edən qərarlarda dəyişiklik etmək hüququ vermək üçün güclü vasitədir.

Lakin azyaşlı uşaqlar valideynin və ya qəyyumunun icazəsi olmadan fotoşəkillərinin istifadəsinə razılıq verə bilməzlər. Valideynlər və ya qəyyumlar risklər və faydalar onlara izah edildikdən sonra bu cür materialın dərc edilməsinə icazə verməlidirlər.

Uşaqların şəkillərini çəkərkən nəzərə almaq lazımdır:

Həmişə icazə istəyin;

Bir fotoşəkil hər hansı bir şəkildə kiməsə zərər verə bilərsə və ya onu riskə atarsa – silin;

- Şəkillərdən icazə üçün yazılı razılıq alın.

Uşaqdan müsahibə alan jurnalist əmin olmalıdır ki, uşaq onun yazdıqlarının çap olunacağını və ya yayımlanacağını anlayır. Aydın ki, uşaq bu prosesə razı olmalıdır və uşağın yaşından asılı olaraq, məsuliyyətli bir yetkin də olmalıdır. Müsahibə heç vaxt başqa böyüklərin iştirakı olmadan baş tutmamalıdır. Yetkin şəxsin adətən valideyn olması yaxşı olar, lakin valideyn olmadıqda, onu əvəz edən biri, məsələn, müəllim, qəyyum və ya uşaq agentliyində işləyən biri ola bilər.

(**Bax:** <https://raisingchildren.net.au/grown-ups/family-life/media-technology/posting-photos-of-children>)

4.5. Mediada uşaqlar haqqında reportajın aparılması üçün prinsiplər və təlimatlar

Jurnalistlərdən son dərəcədə müstəqil işləyərək, kiminlə müsahibə, şəkil çəkdirmək, film çəkmək və ya lentə almaq

və topladıqları materialı hekayə və ya proqram üçün necə formalaşdırmaq barədə qərar qəbul etmələri gözlənilir.

Təlimatların məqsədi jurnalistlərin öz işlərini yerinə yetirmələrinə təsir etməkdir. Təlimatlar nəyisə etmək və etməmək deyil, etik məsələlər üzərində düşünmək üçün çərçivədir. Bu cür təlimat jurnalistlərə öz peşəkar mülahizələrini tətbiq etməyə kömək edir və onlara əlavə imkan verir.

Etik məsələlər üzərində düşünən jurnalistlər, prinsipləri ardıcıl şəkildə tətbiq edə biləcəklərinə əmin olduqlarından, onu məhdudlaşdırmaq əvəzinə, daha sərbəst olurlar. Bu cür təlimatlar həm də ictimaiyyətlə üz-üzə gələn jurnalistlərə həmin materialdan qeyri-düzgün istifadə və ya redaktə zamanı təqdim olunan təhriflərə qarşı mübarizə aparmaq üçün əsas verir. Təlimatlar digər jurnalistlərin işinə rəhbərlik edən və ya materialı redaktə edən və emal edən peşəkarlar üçün çox faydalıdır. Nəhayət, təlimatlar ictimaiyyəti jurnalistlərin öz işlərinə necə yanaşmaları barədə məlumatlandırma və jurnalistlərə öz qərarlarını ictimaiyyət qarşısında müdafiə etməyə imkan verə bilər.

Onlar, həmçinin jurnalistlərin, fotoqrafların, operatorların və digər media mütəxəssislərinin uşaqların hüquqlarını pozmasını təmin etməyə çalışırlar. Yaşından və təcrübəsindən asılı olaraq uşaqlar kameraları və ya televiziya qruplarını görəndə, çox güman ki, həyəcanlanır, hətta qorxurlar.

Jurnalist, fotoqraf və ya proqram aparıcısı ilə uşaq arasında bərabərlik yoxdur və güc balanssızlığı olan yerdə istismar potensialı var. Bu təlimatları ciddi qəbul edən jurnalistlər uşaqları və özlərini qoruyacaqlar.

Bir çox uşaq təhsildən və oynamaq hüququndan məhrumdur, çünki onlar çox erkən yaşda iş yükünü öhdələrinə götürməli olurlar. Qızların məktəbdən yayınma ehtimalı daha çoxdur. Bu məsələlər də jurnalistlər tərəfindən araşdırılmalıdır. Uşaqlar müxtəlif ölkələrdə hər cür icmada fiziki və cinsi istismara məruz

qalır. Bu isə çox vaxt gizlədilir və inkar edilir. Beynəlxalq konfranslarda və sazişlərdə uşaqların kommersiya məqsədli istismarına xüsusi diqqət yetirilir. Təhlükəyə məruz qalan və ya böyük təhlükədən müdafiəsiz böyüyən uşaqlar çox vaxt müxtəlif səbəblərdən, o cümlədən bəzən onları qorumaq üçün olanlar tərəfindən risk altında olurlar. Bu təlimatlar uşaqların cinsi istismarına dair baş verən çoxsaylı hadisələrdən irəli gəlmişdir. Lakin bu, heç də jurnalistlərin araşdırmalı olduğu yeganə istismar və ya zorakılıq forması deyil.

✓ Valideynlər ailəni dolandırmaq üçün işləyirlər. Bu vaxt uşağa baxacaq heç kim olmadığı üçün yoxsul icmalarda və ya hətta daha yaxşı imkanlı cəmiyyətlərdə valideynlər öz vaxtlarını və sevgilərini maddi sərvətlərlə əvəz etdiklərindən, uşaqlar laqeydlikdən əziyyət çəkə bilərlər.

✓ Qız uşaqları bir çox cəhətdən daha çox ayrı-seçkiliyə məruz qalırlar.

✓ Mühəribə, quraqlıq və ya təbii fəlakətlər nəticəsində uşaqlar öz yurdlarından didərgin olaraq, qaçqın vəziyyətinə düşürlər.

✓ Küçədə böyüyən uşaqlar hər cür istismar və zorakılığa məruz qala bilərlər.

✓ Qapalı müəssisələrdə olan uşaqlara sui-istifadə riski yüksəkdir, çünki nə baş verdiyini görən və onları qorumaq üçün nəzarət edəcək kimsə yoxdur.

✓ Ölkədə qeyri-qanuni yolla dünyaya gəlmiş uşaqlar dilənçilik və ya insan alveri yolu ilə cinsi istismara məruz qalma riski altındadırlar.

Yuxarıda göstərilən bütün kateqoriyalardakı uşaqlar öz həyatlarında həm də cinsi istismar riski altındadırlar.

(**Bax:** https://childhub.org/sites/default/files/library/attachments/438_481_EN_original.pdf)

4.6. Uşaqlar haqqında hesabat vermək üçün təlimatlar

Bu təlimatlar ilk dəfə 1998-ci il mayın 2-də Braziliyanın Resife şəhərində keçirilmiş jurnalistika və uşaq hüquqları üzrə dünyanın ilk beynəlxalq məsləhətçi konfransında 70 ölkənin jurnalist təşkilatları tərəfindən layihə şəklində qəbul edilmişdir. Regional konfrans və seminarlardan sonra onlar, nəhayət, 2001-ci ildə Seulda Beynəlxalq Jurnalistlər Federasiyasının İllik Konqresində qəbul edilmişdir. Təlimatlar BJT tərəfindən 2001-ci ilin dekabrında Yaponiyanın Yokohama şəhərində keçirilən Uşaqların Kommersiya İstismarına Qarşı 2-ci Ümumdünya Konqresində təqdim edilmişdir.

Uşaqlar haqqında hesabatları hazırlayarkən, bunlara diqqət yetirmək lazımdır:

1. Heç bir uşağa daha da dəmçə vurmayın; uşağı mənfi repressiyalara, o cümlədən əlavə fiziki və ya psixoloji zərərə, yaxud ömürlük sui-istifadəyə, ayrı-seçkiliyə və ya yerli icmalar tərəfindən rədd edilməsinə məruz qoyan təsvirlərdən çəkinin.

2. Uşağın hekayəsi və ya təsviri üçün həmişə dəqiq kontekst təmin edin.

3. Həmişə adını dəyişdirin və hər hansı bir uşağın aşağıdakı formada tanınan vizual şəxsiyyətini gizlədin:

- ✓ Cinsi istismar və ya istismar qurbanı;
- ✓ Fiziki və ya cinsi istismara məruz qalan şəxs,
- ✓ Uşaq, valideyn və ya qəyyum tam məlumatlı razılıq vermədikdə, İİV-ə yoluxmuş və ya QİÇS-lə yaşayan;
- ✓ Cinayət törətməkdə ittiham olunan və ya məhkum edilmiş;
- ✓ Silah tutan uşaq döyüşçü.

Müəyyən risk və ya potensial zərər və ya cəza riski vəziyyətlərində, aşağıdakı kimi müəyyən edilən hər hansı bir uşağın adını dəyişdirin və vizual şəxsiyyətini gizlədin:

✓ Əlində silah olmayan, lakin risk altında ola bilən keçmiş döyüşçü uşaq;

✓ Sığınacaq axtaran, qaçqın və ya məcburi köçkün.

4. Müəyyən hallarda uşağın şəxsiyyətindən – onun adından və/və ya tanınan imicindən istifadə etmək uşağın maraqlarına uyğundur. Bununla belə, uşağın şəxsiyyətindən istifadə edildikdə, onlar yenə də zərərdən və hər hansı damğalama və ya repressiyalardan qorunmalı və dəstəklənməlidir.

Psixososial proqramlara qoşulan uşaqların adının və şəxsiyyətinin gizlədilməsi onun sağlam inkişafı üçün vacibdir.

5. Uşağın dediklərinin düzgünlüyünü ya digər uşaqlarla, ya da böyüklərlə, imkan olduqda, hər ikisi ilə təsdiqləyin.

6. Uşağın risk altında olub-olmaması ilə bağlı şübhəniz olduqda, xəbərin nə qədər əhəmiyyət daşımasından asılı olmayaraq, uşaq haqqında fərdi deyil, uşaqların ümumi vəziyyəti haqqında məlumat verin.

(**Bax:** <https://www.unicef.org/media/reporting-guidelines>)

4.7. Jurnalistlərin statusu və jurnalist etikası ilə bağlı təlimatlar

Jurnalistlər və media təşkilatları uşaq hüquqlarının işıqlandırılmasında ən yüksək etik davranış standartlarını qorumağa çalışmalıdırlar:

1. Uşaqlarla bağlı məsələlərə dair hesabatlar hazırlayarkən, dəqiqlik və həssaslıq baxımından, mükəmməllik standartlarına nail olmağa çalışmalıdırlar.

2. Uşaqların media məkanına müdaxilə edən, onlara zərər vuran məlumatlarla şəkillərinin uyğunlaşdırılmasından və dərcindən çəkinməlidirlər.

3. Uşaqları işıqlandıran jurnalist materialını təbliğ etmək

üçün stereotiplərdən və sensasiyalı təqdimatdan istifadə etməməlidirlər.

4. Uşaqlara aid hər hansı materialın dərcinin nəticələrini diqqətlə nəzərdən keçirməli və uşaqlara dəyəcək zərəri minimuma endirməlidirlər.

5. Açıq şəkildə ictimai maraqlara uyğun gəlmədiyi halda, uşaqları vizual və ya başqa şəkildə aşkar etməkdən çəkinməlidirlər.

6. Uşaqlara, mümkün olduqda, heç bir sövq etmədən öz fikirlərini ifadə etmək üçün mediaya çıxış hüququ yaratmaladırlar.

7. Uşaqların verdikləri məlumatların müstəqil yoxlanılmasını təmin etməli və məlumat verən uşaqları riskə atmadan yoxlamanın aparılmasına xüsusi diqqət yetirməlidirlər.

8. Uşaqların cinsi ilə bağlı və ya onların ləyaqətini alçaldan təsvirlərindən istifadə etməkdən çəkinməlidirlər.

9. Şəkilləri (digər görüntüləri) əldə etmək üçün ədalətli, açıq və birbaşa üsullardan istifadə etməli və mümkün olduqda, onları uşaqların və ya məsul yetkinlərin, qəyyumların məlumatı və razılığı ilə əldə etməlidirlər.

10. Uşaqların mənafeyini qorumaq və ya müdafiə etmək iddiasında olan hər hansı təşkilatın etimadnaməsini yoxlamalıdırlar.

11. Açıq şəkildə uşağın mənafeyinə uyğun gəlmədiyi halda, uşaqların rifahı ilə bağlı materiala görə uşaqlara və ya uşaqların valideynlərinə və ya qəyyumlarına ödəniş etməkdən çəkinməlidirlər.

Media uşaqların vəziyyətini yalnız hadisə kimi nəzərdən keçirməməli bu hadisələrin baş verməsinə səbəb və ya ehtimal ola biləcək prosesləri davamlı olaraq diqqətdə saxlamalıdır.

(**Bax:** https://www.unicef.org/afghanistan/media/2136/file/afg-publication_UN%20%20Ethical%20Guidelines%20for%20Journalists%20-%20English.pdf%20.pdf)

4.8. Uşaq hüquqları haqqında məlumatlılığın artırılması üçün tövsiyələr

Media mütəxəssisləri uşaq hüquqlarının bütün aspektləri üzrə məlumatların verilməsində medianın rolunu gücləndirən strategiyalar yarada bilirlər. Aşağıdakı tövsiyələr uşaq hüquqlarının əhəmiyyəti haqqında məlumatlılığı artırmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur.

1. Jurnalistlər üçün təlim və media təhsili.

a) Jurnalistlərin təlimində davranış standartları ilə bağlı etik suallar, xüsusilə uşaqlara təsir edən məsələlərlə bağlı məlumatların verilməsində, daha yüksək səviyyədə olmalıdır.

b) “Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiya və onun media üçün təsirlərini əks etdirən materiallar, eləcə də media sahəsində yaxşı təcrübə nümunələri jurnalistlər və digər media mütəxəssisləri üçün təlim kurslarının və təlimatların əsasını təşkil edə bilər.

2. Peşəkar jurnalistika üçün şəraitin yaradılması.

a) Hökumət nümayəndələri, hakimiyyət orqanları informasiya azadlığı qanunvericiliyi və müstəqil jurnalistikaya hörmət edərək peşəkar jurnalistika üçün hüquqi və mədəni baza yaratmaq üçün media və digər vətəndaş cəmiyyəti qrupları ilə birlikdə işləməlidirlər.

b) Media peşəkarları etiraf etməlidirlər ki, ifadə azadlığı digər fundamental insan hüquqları ilə yanaşı getməlidir. Onlar müxtəlif iddiaların nisbi mahiyyətini qiymətləndirərkən, faktları diqqətlə nəzərdən keçirməli, kommersiya və ya siyasi müləhizələrə aldanmamalıdırlar.

c) Problemləri və narahatlıqları işıqlandırarkən və uşaqlarla bağlı problemləri yazarkən, jurnalistlərin və medianın ehtiyaclarını daha yaxşı başa düşmək üçün media təşkilatları, jurnalistlər

və proqram tərtibatçıları və vətəndaş cəmiyyəti daxilində müvafiq qruplar arasında dialoq dəstəklənməlidir.

d) Yerli QHT-lər uşaq hüquqları və əlaqəli mövzular üzrə etibarlı ekspertlərdən ibarət məlumat kitabçasının tərtib edilməsini, mediaya paylanması nəzərdən keçirməlidir. Bu cür məlumatlar elektron məlumat banklarından da əldə edilə bilər.

3. Davranış kodeksləri və özünütənzimləmə.

a) Davranış kodeksləri və hesabat qaydaları nəyinsə edilməsinin lazım olduğunu nümayiş etdirmək üçün faydalı ola bilər. Bu cür kodlar redaktorlar, nəşirlər və yayımçılarla problemləri həll etmək üçün onlardan istifadə edə bilən jurnalistlərin əlində silahdır.

b) Uşaq hüquqları ilə bağlı hesabatların verilməsinə dair təlimatlar peşəkar birliklər və onların ümumi etik kodekslərini müşayiət etmək üçün tərtib edilməlidir.

c) Jurnalistlər və tədris proqramlarını hazırlayanlar uşaq hüquqlarının pozulmasının qarşısının alınması və problemlərdən çıxış yolları ilə bağlı ictimai məlumatlılığı artırma bilərlər. Bununla belə, hesabat çox diqqətlə aparılmalıdır. Xüsusilə, media uşaq hüquqları ilə bağlı xəbərlər hazırlayarkən, ən yüksək peşəkar davranış standartlarına riayət etməlidir.

d) Onlar uşaqları əhatə edən mif və stereotiplərdən çəkinməli və ya onlara qarşı çıxmalıdırlar.

e) Jurnalistlər heç vaxt həssas uşaqları risk altında saxlayan detalları dərc etməməlidirlər. Jurnalistlər uşaqların ləyaqətinə xələl gətirən məlumatların üzə çıxmasına xüsusi diqqət yetirməli, onların şəxsiyyətini aşkar etməkdən çəkinməli, eyni zamanda öz hekayələrini cəlbədicə və xəbər yaradan şəkildə danışmalıdırlar.

4. Xəbər otağında debatlara ehtiyac.

a) KİV mütəxəssisləri arasında uşaq hüquqları və mediada uşaqların görüntüləri haqqında məlumatların verilməsi ilə bağlı konstruktiv və dəstəkləyici debat təşviq edilməlidir. Belə dia-

loq media idarələri, redaksiya şöbələri və marketing bölmələri arasında aparılmalıdır.

b) Redaktorlar uşaqlarla bağlı qərəzli və sensasiya xarakterli işıqlandırmaya qarşı olduqlarını və jurnalistlərlə proqram hazırlayanlar arasında yüksək etik standartları dəstəklədiklərini açıq şəkildə ifadə edən siyasət həyata keçirməli və açıq şəkildə bildirməlidirlər. Bu, ciddi şəkildə tətbiq edilməli və monitoring ediləcək təlimatların işlənib hazırlanması, media mütəxəssisləri ilə məsləhətləşmələr yolu ilə həyata keçirilməlidir.

c) Media təşkilatları uşaqların həyatının bütün aspektlərini işıqlandırmaq üçün məsuliyyət daşıyan “uşaq müxbirləri” mütəxəssisinin təyin edilməsini nəzərdən keçirməlidir. Jurnalistlərə uşaqların fikirlərini ifadə etməkdə kömək etmək üçün xüsusi təlimlər verilməlidir. Buraya aşağıdakı mövzular daxil edilə bilər: uşağın böyüməsi və inkişafı, uşaq istismarı, risk faktorları, qanunvericilik, müsahibə üsulları, uşaqlarla ünsiyyət və s.

d) Uşaqlara “mənbə” və ya şərhçi kimi mediaya çıxış imkanı verən yeni vasitələr araşdırılmalıdır. Uşaqlar məxfi şəkildə təqdim olunan məlumat və ya rəylərin necə qorunacağını bilməlidirlər.

5. Uşaqlar, media və icma.

a) İbtidai siniflərdən başlayaraq daha yuxarı yaşdakı uşaqlara həm proqramlardan, həm də reklamlardan aldıkları mesajları başa düşmək və deşifrə etmək, tənqidi və yaxşı məlumatlı media istehlakçıları olmaq üçün onlara kömək etmək üçün media savadlılığı təlimi keçirilməlidir.

(**Bax:** <https://open.unicef.org/sites/transparency/files/documents/2016%20Bangladesh%20PSN%20OC4%20TOC.pdf>)

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində:

1. Məmmədov C., Mahmudova T., Vəzirova L. Uşaq hüquqları və jurnalistika (Ali məktəb tələbələri üçün dərslik). B. – 2012. 120 s.

2. Kütləvi informasiya vasitələri (KİV) və Uşaq Hüquqları (KİV professionalları üçün tanışlıq kitabçası). B. – 2010. 52 s.

3. “Uşaqların zərərli informasiyadan qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu – <https://e-qanun.az/framework/40764>.

4. BMT-nin “Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiyası – <http://www.scfwca.gov.az/store/media/Uşaq%20hüquqları%20haqqında%20BMT%20Konvensiyası.pdf>.

5. “Qadın hüquqlarının müdafiəsi: Beynəlxalq və Milli Aspektlər” (dərs vəsaiti). B. – 2018, 187 s.

6. Səfərov E., Səfərova N., “Gender Bərabərliyi” (dərs vəsaiti). B. – 2023, 198 s.

7. Səfərov E., Əsgərov V., Səfərova N., “Dövlət Qulluğunda Gender Bərabərliyi üzrə Kurikulum”, B. – 2021, 125 s.

8. https://azerbaijan.un.org/sites/default/files/2020-09/Buklet-CRC_Print%20last.pdf

9. <https://www.unicef.org/azerbaijan/az/biz-nə-ilə-məşğuluq/uşaqların-müdafiəsi>.

İngilis dilində:

10. Children’s discrimination – <https://crae.org.uk/our-guide-childrens-rights-and-law/laws-protecting-childrens-rights/equality-act-2010>.

11. Child labour and exploitation – <https://www.unicef.org/india/what-we-do/child-labour-exploitation>
12. Child labour – https://en.wikipedia.org/wiki/Child_labour
13. Ethical&Quality Reporting on Child labour – https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-asia/-ro-bangkok/-ilo-Islamabad/documents/publication/wcms_856482.pdf
14. Early marriages – <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/digest7e.pdf>
15. Children with disabilities – <https://www.unicef.org/disabilities>
16. Reporting on Disability&Journalism Guidelines – <https://cdrnys.org/disability-writing-journalism-guidelines/>
17. Children and Digital World – <https://www.unicef.org/uzbekistan/media/711/file/SOWC:%20Children%20in%20a%20Digital%20World.pdf>
18. Children, Violence, and Trauma: Innovations in Juvenile Justice <https://ovc.ojp.gov/sites/g/files/xyckuh226/files/pubs/ThroughOurEyes/juvenilejustice.html>
19. Guidelines for Action on Children in the Criminal Justice System – <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/guidelines-action-children-criminal-justice-system>
20. Programming Guidance for Children Deprived of Parental Care – <https://resourcecentre.savethechildren.net/document/because-we-care-programming-guidance-children-deprived-parental-care/>
21. The law and the child's right to information – <https://www.open.edu/openlearncreate/mod/oucontent/view.php?id=53771§ion=2.6>
22. Children and War. <https://www.childrenandwar.org/>
23. Children in War: www.warchild.org.uk
24. UNICEF – Children in Armed Conflict: www.unicef.org/emerg/index_childsoldiers.html .

25. Violence against children – <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-children>)

26. Child Sexual Abuse Facts & Resources – <https://cachouston.org/prevention/child-sexual-abuse-facts/>

27. Reporting Child Sexual Abuse – <https://www.stopitnow.org/ohc-content/reporting-child-sexual-abuse>

28. Impact of Watching Television on Children: Positive & Negative Effects – <https://parenting.firstcry.com/articles/impact-of-television-t-v-on-children-know-about-positive-and-negative-effects/>

29. Business and Childrens Rights – <https://www.unicef.org/lac/en/business-and-childrens-rights>

30. Guidelines for journalists reporting on children – <https://www.unicef.org/eca/media/ethical-guidelines>

31. Guidelines for interviewing children – https://resource-centre.savethechildren.net/pdf/unicef_guidelines_for_interviewing_children.pdf/

32. Interviewing Children: Guidelines for Journalists – <https://dartcenter.org/content/interviewing-children-guide-for-journalists>

33. Seven guidelines for reporting on children – <https://www.unicef.org/eca/media/ethical-guidelines>

34. Posts, photos, comments and blogs about children – <https://raisingchildren.net.au/grown-ups/family-life/media-technology/posting-photos-of-children>

35. Principles and guidelines for media reporting on children – https://childhub.org/sites/default/files/library/attachments/438_481_EN_original.pdf

36. Ethical reporting guidelines – <https://www.unicef.org/media/reporting-guidelines>

37. Together with children – for children – https://www.childrightsconnect.org/wp-content/uploads/2013/10/With_Children_For_Children_WEB_english.pdf

38. Ethical Guidelines for Journalists – https://www.unicef.org/afghanistan/media/2136/file/afg-publication_UN%20%20Ethical%20Guidelines%20for%20Journalists%20-%20English.pdf%20.pdf

39. Social Inclusion and Increased Awareness of Children's Rights <https://open.unicef.org/sites/transparency/files/documents/2016%20Bangladesh%20PSN%20OC4%20TOC.pdf>

40. Putting Children in the Right – Guidelines for Journalists (January 2002). The International Federation of Journalists – <https://www.ifj.org/media-centre/reports/detail/putting-children-in-the-right-guidelines-for-journalists-and-media-professionals/category/human-rights>

41. Human Rights Watch, Children's Rights, <http://www.hrw.org/children/>

42. Human Rights Watch, Crisis and Conflict, <https://www.hrw.org/topic/crisis-and-conflict>

43. 'United States: Thousands of Children Sentenced to Life without Parole' – <http://hrw.org/english/docs/2005/10/12/usdom11835.htm>

44. Human Rights Watch, 'What Future? Street Children in the Democratic Republic of Congo', April 2006, <http://hrw.org/reports/2006/drc0406/>

45. Center for Reproductive Rights, 'Implementing Adolescent Reproductive Rights Through the Convention on the Rights of the Child', http://www.reproductiverights.org/pdf/pub_bp_implementingadoles.pdf

46. Alert Network: Situation Reporting – "How to Report Children in Crisis": www.alertnet.org/thefacts/reliefresources/115254539757.htm

47. Alert Network: ‘Children Suffer Beyond the Media Spotlight’– Study: www.alertnet.org/thefacts/reliefresources/115254878772.htm

48. Familiarize yourself with International Norms and Standards on Juvenile Justice. 10/08/2006 (Report on the tenth session, October/November 1995, Convention on the Rights of the Child /Article/46, paragraph 220): www.crin.org/resources/info-detail.asp?id=9711.

49. Save the Children UK, Juvenile Justice: Modern Concepts for Dealing with Children in Conflict: www.crin.org/resources/infodetail.asp?id=11042

50. United Nations: Untold stories of children who break the law: www.un.org/events/tenstories_2006/story.asp?story-ID=2800.

51. Children’s Rights Information Network – Topic: Children Who Break the Law: www.crin.org/themes/ViewTheme.asp?id=16

52. BBC’s Justice System for Children Around the World: www.news.bbc.co.uk/1/hi/programmes/documentary_archive/6090608.stm.

53. www.crin.org/resources/infodetail.asp?id=9711.

54. <https://youth.gov/youth-topics/juvenile-justice/youth-involved-juvenile-justice-system>.

Türk dilində:

55. Şirin, M.R. Çocuk Hakları ve Medya üzerine. – <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1335728>.

56. Çocuk Hakları ve Medya (El kitabı) – [CocukHaklarive-MedyaElKitabi.pdf](#).

57. Serttaş, A. Çocuk Hakları ve Medya. – <https://www.istinye.edu.tr/tr/isu-soylesileri/doc-dr-aybike-serttas-cocuk-haklari-ve-medya>.

58. Kaya, L. Katılım, İfade, Bilgiye Erişim: Çocukların 3

Temel Hakkı ve Dijital Medya – <https://dijitalmedyavecocuk.bilgi.edu.tr/2021/11/16/katilim-ifade-bilgiye-erisim-cocuklar-in-3-temel-hakki-ve-dijital-medya//>

59. Çakmak, E. Çocuk Hakları ve Medya Okuryazarlığı Eğitimi (Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi). <https://haberdecocuk.org/arastirma-ve-analizler/makale-ve-tezler/cocuk-haklari-ve-medya-okuryazarligi-egitimi/>.

60. Medya ve çocuk algısı. – <https://cocugasiddetion-luyoruz.net/storage/app/uploads/public/5c3/ef8/1a5/5c3ef81a5ec10105571644.pdf>.

61. Utma, S. İletişim çağında medya-çocuk ilişkisi: medya okuryazarlığı çerçevesinde bir değerlendirme (Uluslararası sosyal araştırmalar dergisi. s.s. 980-987). – <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/the-mediachild-relationship-in-the-age-of-communication-an-evaluation-within-the-framework-of-media-literacy.pdf>.

62. Dural, B., Dural, Ş. Reklam iletileri çerçevesinde çocuk güvenliği-çocuk hakları ve medya etiği – https://www.academia.edu/12825913/REKLAM_İLETİLERİ_ÇERÇEVESİNDE_ÇOCUK_GÜVENLİĞİ_ÇOCUK_HAKLARI_VE_MEDYA_ETİĞİ.

63. Aksakalli, G. Sosyal medyada çocuk mahremiyeti. 25 Kasım, 2020. <https://www.guvenliweb.org.tr/blog-detay/sosyal-medyada-cocuk-mahremiyeti>.

64. Toker, O. Sosyal Medyada Çocuk Hakları İhlalleri. 30 Mart, 2020. – <https://orhantoker.com/sosyal-medyada-cocuk-haklari-ihlalleri/>

Əlavələr

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının “Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiyası

BMT-nin Baş Məclisinin 44-cü sessiyasında 20 noyabr 1989-cu il tarixində qəbul edilib.

Preambula

Bu Konvensiyanın iştirakçısı olan dövlətlər:

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsində bəyan edilmiş prinsiplərə uyğun olaraq, cəmiyyətin bütün üzvlərinin ləyaqətinin, bərabər və ayrılmaz hüquqlarının tanınmasının Yer üzündə azadlığın, ədalətin və sülhün təmin edilməsinin əsası *hesab edərək*, Millətlər Birliyinə daxil olan xalqların Nizamnamədə insanın əsas hüquqlarına, insan şəxsiyyətinin ləyaqətinə və dəyərinə inamlarını təsdiq etdiklərini və daha böyük azadlıq şəraitində sosial tərəqqiyə və həyat şəraitinin yaxşılaşdırılmasına kömək göstərmək əzmində olduqlarını *nəzərə alaraq*, İnsan hüquqlarının ümumi bəyannaməsində və insan hüquqları haqqında Beynəlxalq paktlarda Birləşmiş Millətlər Təşkilatının irq, dərinin rəngi, cins, dil, din, siyasi və ya digər əqidələr, milli və ya sosial mənşə, əmlak vəziyyəti, doğum şəraiti və ya başqa hallar kimi əlamətlərə heç bir fərq qoyulmadan hər bir insanın həmin sənədlərdə göstərilən bütün hüquq və azadlıqlara malik olduğunu bəyan etdiyini və bununla razılaşdığını *təsdiq edərək*,

İnsan hüquqlarının ümumi bəyannaməsində Birləşmiş Millətlər Təşkilatının uşaqların xüsusi qayğıya və köməyə hüququ

olduğunu bəyan etdiyini *xatırladaraq*, cəmiyyətin əsas özəyi və ailənin bütün üzvlərinin, xüsusən uşaqların inkişafı və rifahı üçün əsastəbii mühit kimi ailənin cəmiyyət çərçivəsində vəzifələrini tam həcmdə öz üzərinə götürə bilməsi üçün onun müdafiə edilməsinin və dəstəklənməsinin zəruriliyinə *əmin olaraq*, uşağın şəxsiyyətinin tam və ahəngdar inkişafı üçün onun ailə mühitində, səadət, məhəbbət və anlaşıma şəraitində böyüməsinin vacibliyini *təsdiq edərək*, uşağın cəmiyyətdə müstəqil həyata tam hazırlanmalı olduğunu və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsində bəyan edilmiş ideallar ruhunda, xüsusən sülh, ləyaqət, dözümlülük, azadlıq, bərabərlik və həmrəylik ruhunda tərbiyələnməli olduğunu hesab edərək, uşağın belə xüsusi müdafiə olunması zərurətinin 1924-cü il tarixli Cenevrə Uşaq hüquqları bəyannaməsində və 1959-cu il noyabrın 20-də Baş Məclis tərəfindən qəbul edilmiş Uşaq hüquqları bəyannaməsində nəzərdə tutulduğunu və İnsan hüquqları ümumi bəyannaməsində, Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktda (xüsusən 23 və 24-cü maddələrdə), İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktda (xüsusən 10-cu maddədə), habelə uşaqların rifahı məsələləri ilə məşğul olan ixtisaslaşdırılmış idarələrin və beynəlxalq təşkilatların nizamnamələrində və müvafiq sənədlərində təsdiq edildiyini *nəzərə alaraq*, Uşaq hüquqları bəyannaməsində göstərildiyi kimi, «fiziki və əqli cəhətdən yetkin olmadığına görə uşağın istər doğulmazdan əvvəl, istərsə də doğulduqdan sonra xüsusi mühafizəyə və qayğıya, o cümlədən lazımi hüquqi müdafiəyə ehtiyacı olduğunu» *nəzərə alaraq*, Sosial və hüquqi prinsiplər haqqında Bəyannamənin uşaqların müdafiəsinə və rifahına, xüsusən onlar milli və beynəlxalq səviyyələrdə tərbiyə olunmağa

verilərkən və övladlığa götürülərkən müdafiəsinə və rifahına dair müddəalarına, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində ədalət mühakiməsinin icrasına dair Minimal standart qaydalarına (“Pekin qaydaları”) və Fövqəladə hallarda və silahlı münaqişələr dövründə qadınların və uşaqların müdafiəsi haqqında Bəyannamənin müddəalarına *istinad edərək*, dünyanın bütün ölkələrində son dərəcə çətin şəraitdə yaşayan uşaqların olduğunu və belə uşaqların xüsusi diqqətə möhtac olduğunu *təsdiq edərək*, uşağın müdafiəsi və ahəngdar inkişafı üçün hər bir xalqın ənənələrinin və mədəni dəyərlərinin əhəmiyyətini lazımınca *nəzərə alaraq*, hər bir ölkədə, xüsusən inkişaf etməkdə olan ölkələrdə uşaqların həyat şəraitini yaxşılaşdırmaq üçün beynəlxalq əməkdaşlığın vacibliyini *təsdiq edərək* aşağıdakılar barədə razılığa gəldilər:

I HİSSƏ

Maddə 1

Hər bir insan 18 yaşına çatanaq bu Konvensiyanın məqsədləri üçün uşaq sayılır, bir şərtlə ki, həmin uşaq barəsində tətbiq edilən qanuna görə o, yetkinlik yaşına daha əvvəl çatmış olmasın.

Maddə 2

1. İştirakçı dövlətlər uşağın, onun valideynlərinin və ya qanuni qəyyumlarının irqindən, dərisinin rəngindən, cinsindən, dilindən, dinindən, siyasi və ya digər əqidələrindən, milli, etnik və ya sosial mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, səhhətindən və doğum şəraitindən və ya hər hansı başqa hallardan asılı olmayaraq heç bir ayrı-seçkiliyə yol vermədən, onların yurisdiksiyası daxilində hər bir uşaq üçün bu Konvensiyada nəzərdə tutulan bütün hüquqlara hörmət bəsləyir və onları təmin edirlər.

2. İştirakçı dövlətlər uşağın, onun valideynlərinin, qanuni qəyyumlarının və ya digər ailə üzvlərinin statusu, fəaliyyəti, ifadə etdikləri baxışları və ya əqidələri əsasında uşağın ayrı-seçkiliyin və ya cəzanın bütün formalarından müdafiə olunmasını təmin etmək üçün hər cür lazımi tədbirləri görürlər.

Maddə 3

1. Uşaqlar barəsində bütün tədbirlərdə əsas diqqət uşaq mənafeələrinin daha yaxşı təmin edilməsinə yönəldilir, istər bu tədbirlər sosial təminat məsələləri ilə məşğul olan dövlət idarələri

və ya özəl idarələr tərəfindən görülsün, istərsə də məhkəmələr, inzibati və ya qanunvericilik orqanları tərəfindən.

2. İştirakçı dövlətlər uşağın valideynlərinin, qəyyumlarının və ya qanuna görə onun üçün məsuliyyət daşıyan digər şəxslərin hüquq və vəzifələrini nəzərə alaraq, uşağı onun rifahı üçün zəruri olan müdafiə və qayğı ilə təmin etməyi öhdələrinə götürür və bu məqsədlə bütün qanunvericilik tədbirlərini və inzibati tədbirləri görürlər.

3. İştirakçı dövlətlər təmin edirlər ki, uşaqların qayğısına qalmaq və ya müdafiəsi üçün cavabdeh olan idarələr, xidmətlər və orqanlar səlahiyyətli orqanların qoyduqları normalara, o cümlədən təhlükəsizlik və səhiyyə, onların işçi heyətinin say tərkibi və yararlığı, habelə mötəbər nəzarət baxımından cavab versinlər.

Maddə 4

İştirakçı dövlətlər bu Konvensiyada tanınan hüquqların həyata keçirilməsi üçün bütün lazımi qanunvericilik tədbirlərini, inzibati və digər tədbirləri görürlər. İştirakçı dövlətlər iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar barəsində belə tədbirləri malik olduqları ehtiyatların maksimum çərçivəsində və lazım gəldikdə beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivəsində görürlər.

Maddə 5

İştirakçı dövlətlər valideynlərin və yerli adətdə nəzərdə tutulduğu kimi, müvafiq hallarda genişləndirilmiş ailə və ya icma üzvlərinin, qəyyumların və ya qanuna görə uşaq üçün məsuliyyət daşıyan digər şəxslərin bu Konvensiyada tanınan hüquqların uşaqlar tərəfindən həyata keçirilməsində onu lazımınca idarə

etmək və ona rəhbərlik etmək və bunu uşağın inkişaf etməkdə olan qabiliyyətinə müvafiq surətdə yerinə yetirmək məsuliyyətinə, hüquqlarına və vəzifələrinə hörmət bəsləyirlər.

Maddə 6

1. İştirakçı dövlətlər təsdiq edirlər ki, hər bir uşağın yaşamaq üçün ayrılmaz hüququ vardır.
2. İştirakçı dövlətlər uşağın sağ qalmasını və sağlam inkişaf etməsini maksimum mümkün olan dərəcədə təmin edirlər.

Maddə 7

1. Uşaq doğulduqdan sonra dərhal qeydə alınır və doğulduğu andan ad və vətəndaşlıq əldə etmək hüququna, habelə mümkün olduğu dərəcədə öz valideynlərini tanımaq və onlardan qayğı görmək hüququna malikdir.

2. İştirakçı dövlətlər bu hüquqların öz milli qanunvericiliyinə uyğun həyata keçirilməsini və öz öhdəliklərinin bu sahədə müvafiq beynəlxalq sənədlərə uyğun yerinə yetirilməsini, o cümlədən əks təqdirdə uşağın vətəndaşlığa malik olmayacağı halda təmin edirlər.

Maddə 8

1. İştirakçı dövlətlər qeyri-qanuni müdaxiləyə yol vermədən, qanunda nəzərdə tutulduğu kimi, uşağın öz fərdiliyini, o cümlədən vətəndaşlığını, adını və ailə əlaqələrini saxlamaq hüququna hörmət bəsləməyi öhdələrinə götürürlər.

2. Əgər uşaq öz fərdiliyinin ünsürlərinin bir qismindən və ya hamısından qanunsuz məhrum edilsə, iştirakçı dövlətlər onun

fərdiliyinin ən tez zamanda bərpa edilməsi üçün ona lazımi köməyi və müdafiəni təmin edirlər.

Maddə 9

1. İştirakçı dövlətlər təmin edirlər ki, uşaq və valideynləri onların arzusuna zidd olaraq ayrı düşməsinlər, amma məhkəmənin qərarına uyğun olaraq səlahiyyətli orqanların tətbiq edilən qanuna və prosedurlara müvafiq surətdə belə ayrılığın uşağın ən yaxşı mənafeyi üçün zəruri olduğunu müəyyənləşdirdikləri hallar istisna təşkil edir. Belə müəyyənləşdirmə bu və ya digər konkret halda, məsələn, valideynlər uşaqla qəddarcasına rəftar etdikdə və ya onun qayğısına qalmadıqda və ya valideynlər bir-birindən ayrı yaşadıqda və uşağın yaşayış yeri barədə qərar qəbul edilməli olduqda zəruri ola bilər.

2. Bu maddənin 1-ci bəndinə uyğun hər cür araşdırma zamanı bütün əlaqədar tərəflərə araşdırmada iştirak etməyə və öz nöqtəyi-nəzərini şərh etmək imkanı verilir.

3. İştirakçı dövlətlər valideynlərinin birindən və ya hər ikisindən ayrı düşmüş uşağın hər iki valideynlə müntəzəm şəxsi münasibətlər və birbaşa əlaqələr saxlamaq hüququna hörmət bəsləyirlər, amma bu münasibətlərin və əlaqələrin uşağın ən yaxşı mənafeyinə zidd olduğu hallar istisna təşkil edir.

4. Belə ayrılıq iştirakçı dövlətin qəbul etdiyi hər hansı qərardan, məsələn, valideynlərdən birinin və ya hər ikisinin və ya uşağın həbsə alınması, həbsxanada saxlanması, ölkədən çıxarılması, deportasiyası və ya ölümü (o cümlədən həmin şəxsin dövlətin sərəncamında olduğu dövrdə hər hansı səbəbdən baş vermiş ölümü) ilə əlaqədar qərardan irəli gəldikdə həmin iştirakçı dövlət

ailənin qayıb üzvünün/üzvlərinin olduğu yer barəsində valideynlərə, uşağa və ya əgər lazım gələrsə, ailənin başqa üzvünə onların xahişi ilə zəruri məlumat verir, bir şərtlə ki, bu məlumatın verilməsi uşağın rifahına ziyan vurmasın. İştirakçı dövlətlər daha sonra təmin edirlər ki, özlüyündə bu cür xahişin verilməsi müvafiq şəxs/şəxslər üçün xoşagəlməz nəticələrə gətirib çıxarmasın.

Maddə 10

1. İştirakçı dövlətlərin 9-cu maddənin 1-ci bəndi üzrə öhdəliyinə uyğun olaraq uşağın və ya onun valideynlərinin ailənin birləşməsi məqsədilə iştirakçı dövlətə gəlmək və ya oradan getmək barədə ərizələrinə iştirakçı dövlətlər tərəfindən müsbət, humanist və operativ baxılmalıdır. İştirakçı dövlətlər daha sonra təmin edirlər ki, bu cür xahişin verilməsi ərizəçilər və onların ailə üzvləri üçün xoşagəlməz nəticələrə gətirib çıxarmasın.

2. Valideynləri müxtəlif dövlətlərdə yaşayan uşağın, xüsusi hallar istisna olmaqla, hər iki valideynlə müntəzəm şəxsi münasibətlər və birbaşa əlaqələr saxlamaq hüququ vardır. Bu məqsədlə və iştirakçı dövlətlərin 9-cu maddənin 2-ci bəndi üzrə öhdəliyinə uyğun olaraq iştirakçı dövlətlər uşağın və onun valideynlərinin istənilən ölkəni, o cümlədən öz ölkəsini tərk etmək və öz ölkəsinə qayıtmaq hüququna hörmət bəsləyirlər. İstənilən ölkəni tərk etmək hüququ barəsində yalnız elə məhdudiyyətlər qüvvədədir ki, onlar qanunla müəyyən edilmişdir və dövlət təhlükəsizliyinin, ictimai qaydanın (ordre public), əhəlinin sağlamlığının və ya mədəniyyətinin və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının qorunması üçün zəruridir və bu Konvensiyada tanınan başqa hüquqlarla bir araya sığır.

Maddə 11

1. İştirakçı dövlətlər uşağın qanunsuz aparılmasına və xaricdən qaytarılmamasına qarşı mübarizə üçün tədbirlər görürlər.

2. Bu məqsədlə iştirakçı dövlətlər ikitərəfli və ya çoxtərəfli sazişlər bağlamağa və ya qüvvədə olan sazişlərə qoşulmağa kömək edirlər.

Maddə 12

1. İştirakçı dövlətlər öz baxışlarını formalaşdırmağa qadir olan uşağı özünə aid bütün məsələlər barəsində həmin baxışları sərbəst ifadə etmək hüququ ilə təmin edirlər, həm də uşağın baxışlarına onun yaşına və yetkinliyinə uyğun lazımı diqqət yetirilir.

2. Bu məqsədlə uşağa ona toxunan hər hansı məhkəmə araşdırmasının və ya inzibati araşdırmanın gedişində ya bilavasitə, ya da nümayəndə və ya müvafiq orqan vasitəsilə, milli qanunvericiliyin prosessual normalarında nəzərdə tutulan qaydada dinlənilmək imkanı verilir.

Maddə 13

1. Uşağın öz fikrini sərbəst ifadə etmək hüququ vardır, bu hüquqa sərhədlərdən asılı olmayaraq, hər cür informasiyanı və ideyaları şifahi, yazılı və ya çap edilmiş formada, incəsənət əsərləri formasında və ya istədiyi digər vasitələrin köməyi ilə axartmaq, almaq və ötürmək azadlığı daxildir.

2. Bu hüququn həyata keçirilməsinə bəzi məhdudiyyətlər qoyula bilər, lakin həmin məhdudiyyətlər yalnız qanunda nəzərdə tutulan və aşağıdakılar üçün zəruri məhdudiyyətlər ola bilər: a) digər şəxslərin hüquqlarına və nüfuzuna hörmət üçün; və ya b)

dövlət təhlükəsizliyinin və ya ictimai qaydanın (ordre public) və ya əhalinin sağlamlığının və ya məənəviyyatının qorunması üçün.

Maddə 14

1. İştirakçı dövlətlər uşağın fikir, vicdan və din azadlığına hörmət bəsləyirlər.

2. İştirakçı dövlətlər valideynlərin və müvafiq hallarda qanuni qəyyumların uşağın hüququnun həyata keçirilməsində uşağa onun inkişaf etməkdə olan qabiliyyəti ilə uzlaşan metodlarla rəhbərlik etmək hüquqlarına və vəzifələrinə hörmət bəsləyirlər.

3. Öz dininə və ya məzhəbinə etiqad etmək azadlığına yalnız elə məhdudiyyətlər qoyula bilər ki, onlar qanunla müəyyən edilmişdir və dövlət təhlükəsizliyinin, ictimai qaydanın, əhalinin məənəviyyatının və sağlamlığının qorunması və ya digər şəxslərin əsas hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üçün zəruridir.

Maddə 15

1. İştirakçı dövlətlər uşağın birləşmək azadlığını və dinc toplaşmaq azadlığını tanıyırlar.

2. Bu hüququn həyata keçirilməsi üçün qanuna uyğun tətbiq edilən və demokratik cəmiyyətdə dövlət təhlükəsizliyi və ya ictimai təhlükəsizlik, ictimai qayda (ordre public), əhalinin sağlamlığının və ya məənəviyyatının qorunması və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üçün zəruri olan məhdudiyyətlərdən başqa, hər hansı məhdudiyyət tətbiq edilə bilməz.

Maddə 16

1. Heç bir uşaq onun şəxsi həyat, ailə həyatı, mənzil toxunulmazlığı və ya yazışma sirri hüququnun həyata keçirilməsinə öz-

başına və ya qanunsuz müdaxilə və ya şərəf və nüfuzuna qanunsuz qəsd obyektinə ola bilməz.

2. Uşağın belə müdaxilədən və ya qəsddən qanunla müdafiə olunmaq hüququ vardır.

Maddə 17

İştirakçı dövlətlər kütləvi informasiya vasitələrinin vacib rolunu təsdiq edərək təmin edirlər ki, uşaq müxtəlif milli və beynəlxalq mənbələrdən informasiya və materiallar, xüsusən uşağın sosial, ruhi və əxlaqi rifahına, habelə sağlam fiziki və psixi inkişafına köməyə yönəldilmiş informasiya və materialları ala bilsin. Bu məqsədlə iştirakçı dövlətlər:

a) kütləvi informasiya vasitələrini uşaq üçün sosial və mədəni baxımdan faydalı olan və 29-cu maddənin ruhuna uyğun gələn informasiya və materiallar yaymağa həvəsləndirirlər;

b) müxtəlif mədəni, milli və beynəlxalq mənbələrdən alınan bu cür informasiya və materialların hazırlanması, mübadiləsi və yayılması sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığı həvəsləndirirlər;

c) uşaq ədəbiyyatının buraxılmasını və yayılmasını həvəsləndirirlər;

d) kütləvi informasiya vasitələrini azlıq təşkil edən hər hansı qrupa və ya yerli əhaliyə mənsub uşağın dil tələbatına xüsusi diqqət yetirməyə həvəsləndirirlər;

e) 13-cü və 18-ci maddələrin müddəalarını nəzərə alaraq uşağı onun rifahına ziyan vuran informasiya və materiallardan qorumağın lazımı prinsiplərinin hazırlanmasını həvəsləndirirlər.

Maddə 18

1. İştirakçı dövlətlər uşağın tərbiyəsi və inkişafı üçün hər iki valideynin ümumi və eyni məsuliyyət daşıması prinsipinin

tanınmasını təmin etməkdən ötrü mümkün olan bütün səyləri göstərilir. Uşağın tərbiyəsi və inkişafı üçün əsas məsuliyyəti valideynlər və ya müvafiq hallarda qanuni qəyyumlar daşıyırlar. Uşağın ən yaxşı mənafeyi onların əsas qayğı obyektidir.

2. Bu Konvensiyada şərh olunmuş hüquqlara təminat verilməsi və həyata keçirilməsinə yardım göstərilməsi məqsədilə iştirakçı dövlətlər valideynlərə və qanuni qəyyumlara uşaqların tərbiyəsi ilə bağlı vəzifələrini yerinə yetirməkdə lazımı kömək edir və uşaq tərbiyə müəssisələri şəbəkəsinin inkişafını təmin edirlər.

3. İştirakçı dövlətlər bütün lazımı tədbirləri görürlər ki, valideynləri işləyən uşaqların onlara baxmaq üçün nəzərdə tutulan xidmətlərdən və müəssisələrdən istifadə etmək hüququna malik olması təmin edilsin.

Maddə 19

1. İştirakçı dövlətlər uşağı valideynlər, qanuni qəyyumlar və ya uşağa qayğı göstərən hər hansı digər şəxs tərəfindən fiziki və ya psixoloji zorakılığın, təhqirin və ya sui-istifadənin, qayğısızlığın və ya etinasız münasibətin, kobud rəftarın və ya istismarın, o cümlədən seksual sui-istifadənin hər cür formalarından müdafiə etmək məqsədilə bütün lazımı qanunvericilik, inzibati, sosial və maarifçilik tədbirlərini görürlər.

2. Lazım gələrsə, bu cür müdafiə tədbirlərinə uşağa və onun qayğısına qalan şəxslərə zəruri kömək göstərilməsi məqsədilə sosial proqramlar hazırlamaq üçün, habelə uşaqla yuxarıda sadəlanmış kobud rəftar hallarının qarşısının alınmasının və aşkara çıxarılmasının, bu hallar barəsində məlumat verilməsinin, on-

ların baxılmağa göndərilməsinin, təhqiq edilməsinin, uşağın müalicəsinin və sonrakı tədbirlərin digər formalarını həyata keçirmək, habelə, lazım gələrsə, məhkəmə prosesinə başlamaq üçün səmərəli prosedurlar daxil edilir.

Maddə 20

1. Öz ailə mühitindən müvəqqəti və ya daimi məhrum olan və ya özünün ən yaxşı mənafeyi üçün belə mühitdə qala bilməyən uşaq dövlət tərəfindən xüsusi müdafiə edilmək və kömək almaq hüququna malikdir.

2. İştirakçı dövlətlər öz milli qanunlarına uyğun olaraq belə uşağa qulluğun dəyişdirilməsini təmin edirlər.

3. Bu cür qulluq uşağın tərbiyəyə, islam hüququna görə “kəfalət”ə verilməsindən, habelə övladlığa götürülməsindən, lazım gəldikdə isə, uşaqlara qulluq üzrə müvafiq müəssisəyə qoyulmasından ibarət ola bilər. Dəyişdirmənin variantlarına baxılarkən uşağın tərbiyəsində varisliyin arzu olunması və onun etnik mənşəyi, dini və mədəni mənsubiyyəti və ana dili lazımı dərəcədə nəzərə alınmalıdır.

Maddə 21

Övladlığa götürmə sistemini qəbul edən və/və ya onun mövcudluğuna icazə verən iştirakçı dövlətlər uşağın ən yaxşı mənafeyinin ilk növbədə nəzərə alınmasını təmin edirlər və onlar:

a) təmin edirlər ki, uşağın övladlığa götürülməsinə ancaq səlahiyyətli orqanlar icazə versinlər. Bu orqanlar tətbiq edilən qanuna və prosedurlara uyğun olaraq və işə aid bütün səhih məlumat əsasında uşağın valideynlər, qohumlar və qanuni qəyyum-

lar barəsində statusuna görə övladlığa götürülməsinin mümkünliyünü və əgər tələb olunarsa, əlaqədar şəxslərin zəruri ola biləcək məsləhətləşmə əsasında uşağı övladlığa götürməyə öz şüurlu razılığını verməsini müəyyən edirlər;

b) təsdiq edirlər ki, uşaq onun tərbiyə olunmasını və ya övladlığa götürülməsini təmin edə biləcək ailəyə tərbiyə olunmağa və ya saxlanmağa verilə bilməzsə və uşağa doğulduğu ölkədə münasib qulluğun təmin edilməsi mümkün olmazsa, onun başqa ölkədə övladlığa götürülməsi uşağa qulluğun alternativ üsulu hesab oluna bilər;

c) təmin edirlər ki, uşaq başqa ölkədə övladlığa götürüldükdə ölkənin daxilində övladlığa götürmə barəsində tətbiq edilən eyni təminat və normalar tətbiq olunsun;

d) başqa ölkədə övladlığa götürmə təqdirində uşağın yerbəyer edilməsi nəticəsində bununla bağlı şəxslərin əsassız maliyyə mənfəəti götürməməsini təmin etmək məqsədilə bütün lazımi tədbirləri görürlər;

e) zəruri hallarda ikitərəfli və çoxtərəfli razılaşmalar və ya sazişlər bağlanması yolu ilə bu maddənin məqsədlərinə nail olmağa kömək edir və bunun əsasında uşağın başqa ölkədə yerbəyer edilməsinin səlahiyyətli hakim dairələr və ya orqanlar tərəfindən həyata keçirilməsini təmin edirlər.

Maddə 22

1. İştirakçı dövlətlər qaçqın statusu almaq istəyən və ya tətbiq edilən beynəlxalq və ya daxili hüquqa və qaydalara müvafiq surətdə qaçqın sayılan, valideynləri və ya hər hansı digər şəxs tərəfindən istər müşayiət edilən, istərsə də müşayiət edilməyən

uşağı bu Konvensiyada və həmin dövlətin iştirak etdiyi insan hüquqlarına dair digər beynəlxalq sənədlərdə və ya humanitar sənədlərdə şərh olunmuş tətbiq edilən hüquqlardan istifadə edilməsində lazımı müdafiə və humanitar yardımla təmin etmək üçün zəruri tədbirləri görürlər.

2. Bu məqsədlə iştirakçı dövlətlər belə uşağın müdafiəsi və ona kömək göstərilməsi, hər hansı qaçqın uşağın öz valideynlərini və ya digər ailə üzvlərini axtarıb tapması, öz ailəsinə qovuşmaqdan ötrü lazımı məlumat alması üçün Birləşmiş Millətlər Təşkilatının və onunla əməkdaşlıq edən digər səlahiyyəti hökumətlərarası təşkilatların və ya qeyri-hökumət təşkilatlarının bütün səylərinə zəruri saydıqları hallarda kömək edirlər. Valideynləri və ya digər ailə üzvlərini tapmaq mümkün olmadıqda belə uşaq, bu Konvensiyada nəzərdə tutulduğu kimi, hər hansı səbəbdən öz ailə mühitindən daimi və ya müvəqqəti məhrum olmuş istənilən digər uşaq ilə eyni dərəcədə müdafiə edilir.

Maddə 23

1. İştirakçı dövlətlər təsdiq edirlər ki, əqli və ya fiziki çatışmazlığı olan uşaq onun ləyaqətini təmin edən, özünə inamını artıran və cəmiyyət həyatında fəal iştirakını asanlaşdıran şəraitdə tam dəyərli və ləyaqətli həyat sürməlidir.

2. İştirakçı dövlətlər çatışmazlığı olan uşağın ona xüsusi qayğı göstərilməsi hüququnu təsdiq edir və belə hüquqa malik olan uşağa və onun qayğısına qalmaq üçün məsuliyyət daşıyanlara mövcud ehtiyatlar daxilində xahiş edilmiş yardımın göstərilməsini, həm də uşağın vəziyyətinə və onun valideynlərinin və ya uşağa qayğını təmin edən digər şəxslərin vəziyyətinə uyğun olan yardımın göstərilməsini həvəsləndirir və təmin edirlər.

3. Çatışmazlığı olan uşağın xüsusi ehtiyaclarının təsdiqi kimi, bu maddənin 2-ci bəndinə uyğun olaraq imkan daxilində ona yardım valideynlərin və ya uşağa qayğını təmin edən digər şəxslərin maliyyə ehtiyatları nəzərə alınmaqla pulsuz verilir və çatışmazlığı olan uşağın təhsil, peşə hazırlığı, tibbi xidmət, sağlamlığın bərpası, əmək fəaliyyətinə hazırlıq sahəsində xidmətlərdən səmərəli istifadə etməsini və istirahət vasitələrindən bəhrələnməsini elə təmin etmək məqsədi güdür ki, bunlar uşağın sosial həyata imkan daxilində daha tam cəlb edilməsinə və uşağın mədəni və mənəvi inkişafı da daxil olmaqla, şəxsiyyətinin püxtələşməsinə gətirib çıxarsın.

4. İştirakçı dövlətlər çatışmazlığı olan uşaqların profilaktik səhiyyəsi və tibbi, psixoloji və funksional müalicəsi sahəsində müvafiq məlumat mübadiləsinə, o cümlədən reabilitasiya, ümum-təhsil və peşə hazırlığı metodlarına dair məlumatın yayılmasına, habelə bu məlumatdan istifadə olunmasına beynəlxalq əməkdaşlıq ruhunda kömək edirlər ki, iştirakçı dövlətlərə bu sahədə öz imkanlarını yaxşılaşdırmağa, biliklərini zənginləşdirməyə və öz təcrübələrini artırmağa şərait yaratsınlar. Bununla əlaqədar, inkişaf etməkdə olan ölkələrin tələbatına xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Maddə 24

1. İştirakçı dövlətlər uşağın ən mükəmməl səhiyyə sistemi xidmətlərindən və xəstəliklərin müalicəsi və sağlamlığın bərpası vasitələrindən istifadə etmək hüququnu təsdiq edirlər. İştirakçı dövlətlər təmin etməyə çalışırlar ki, heç bir uşaq səhiyyə sisteminin belə xidmətlərindən istifadə etmək hüququndan məhrum olmasın.

2. İştirakçı dövlətlər həmin hüququn tam həyata keçirilməsinə çalışır və lazımi tədbirlər görürlər ki:

a) körpələr və uşaqlar arasında ölüm hallarının səviyyəsi aşağı düşsün;

b) ilkin tibbi-sanitariya yardımının inkişafına birinci növbədə diqqət yetirmək şərtlə bütün uşaqlara lazımi tibbi yardım göstərilməsi və onların sağlamlığının mühafizəsi təmin edilsin;

c) xəstəliklərə və doyunca yeməməyə qarşı mübarizə aparılsın, o cümlədən ilkin tibbi-sanitariya yardımı çərçivəsində, digər vasitələrlə yanaşı, asanlıqla əldə olunan texnologiyanın tətbiq edilməsi və kifayət qədər qidalı ərzaq və təmiz içməli su verilməsi yolu ilə, ətraf mühitin çirklənməsi təhlükəsi və riski nəzərə alınaraq mübarizə aparılsın;

d) analara doğuşqabağı və doğuşdan sonrakı dövrlərdə sağlamlığını qorumaq üçün lazımi xidmətlər göstərsin;

e) uşaqların sağlamlığı və qidalanması, əmizdirmənin üstünlükləri, gigiyena, uşağın yaşadığı mühitin sanitariyası və bədbəxt hadisələrin qarşısının alınması barədə cəmiyyətin bütün təbəqələrinə, xüsusən valideynlərə və uşaqlara məlumat verilməsi, habelə onların təhsil alması və belə biliklərdən istifadə etməkdə dəstəklənməsi təmin edilsin;

f) profilaktik tibbi yardım və ailənin ölçüsünün planlaşdırılması sahəsində maarifçilik işi və xidmətlər inkişaf etdirilsin.

3. İştirakçı dövlətlər uşaqların sağlamlığına mənfi təsir göstərən ənənəvi praktikanın aradan qaldırılması məqsədilə hər cür səmərəli və lazımi tədbirləri görürlər.

4. İştirakçı dövlətlər bu maddədə təsdiq olunan hüququn tam həyata keçirilməsinə tədricən nail olmaq məqsədilə beynəlxalq

əməkdaşlığı həvəsləndirməyi və inkişaf etdirməyi öhdələrinə götürürlər. Bununla əlaqədar, inkişaf etməkdə olan ölkələrin tələbatına xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Maddə 25

İştirakçı dövlətlər uşağa qulluq, onun müdafiəsi və ya fiziki, yaxud psixi müalicəsi məqsədilə səlahiyyətli orqanlar tərəfindən qəyyumluğa verilmiş uşağın keçdiyi müalicənin və onun üzərində belə qəyyumluqla bağlı bütün digər şəraitin vaxtaşırı qiymətləndirilməsi barədə uşağın hüququnu təsdiq edirlər.

Maddə 26

1. İştirakçı dövlətlər hər bir uşağın sosial sığorta da daxil olmaqla, sosial təminat nemətlərindən istifadə etmək hüququnu tanıyır və özlərinin milli qanunvericiliyinə uyğun olaraq bu hüququn tam həyata keçirilməsinə nail olmaq üçün lazımı tədbirləri görürlər.

2. Zərurət olduqca bu nemətlər mövcud ehtiyatlar və uşağın imkanları və onun saxlanması üçün məsuliyyət daşıyan şəxslərin imkanları, habelə uşaq tərəfindən və ya onun adından nemətlərin əldə edilməsi ilə bağlı istənilən mülahizələr nəzərə alınmaqla verilir.

Maddə 27

1. İştirakçı dövlətlər hər bir uşağın fiziki, əqli, ruhi, mənəvi və sosial inkişafı üçün lazım olan həyat səviyyəsinə malik olmaq hüququnu təsdiq edirlər.

2. Valideyn(lər) və ya uşağı tərbiyə edən digər şəxslər uşağın inkişafı üçün lazım olan həyat şəraitini öz qabiliyyətləri və ma-

liyyə imkanları daxilində təmin etməyə görə əsas məsuliyyəti daşıyırlar.

3. İştirakçı dövlətlər valideynlərə və uşaqları tərbiyə edən digər şəxslərə həmin hüququn həyata keçirilməsində kömək göstərilməsi üçün özlərinin milli şəraitinə müvafiq surətdə və öz imkanları daxilində lazımi tədbirlər görür və lazım gələrsə, xüsusən ərzaq, paltar və mənzil təminatına dair proqramlara maddi yardım göstərir və onları dəstəkləyirlər.

4. İştirakçı dövlətlər istər iştirakçı dövlətin daxilində, istərsə də xaricdə valideynlər və ya uşaq üçün maliyyə məsuliyyəti daşıyan digər şəxslər tərəfindən uşağın saxlanmasının bərpa olunmasını təmin etmək üçün bütün lazımi tədbirləri görürlər. Məsələn, əgər uşaq üçün maliyyə məsuliyyəti daşıyan şəxs və uşaq müxtəlif dövlətlərdə yaşayırlarsa, iştirakçı dövlətlər beynəlxalq sazişlərə qoşulmağa və ya bu cür sazişlər bağlanmasına, habelə digər müvafiq razılaşmalar əldə olunmasına kömək edirlər.

Maddə 28

1. İştirakçı dövlətlər uşağın təhsil hüququnu tanıyır və bərabər imkanlar əsasında bu hüququn həyata keçirilməsinə tədricən nail olmaq məqsədilə onlar:

a) pulsuz və icbari ibtidai təhsili tətbiq edirlər;

b) orta təhsilin istər ümumi, istərsə də peşə təhsili kimi müxtəlif formalarının inkişaf etdirilməsini həvəsləndirir, bu təhsilin bütün uşaqlar üçün mümkün olmasını təmin edir və pulsuz təhsilin tətbiqi və lazım gəldikdə maliyyə yardımı göstərilməsi kimi zəruri tədbirlər görürlər;

c) bütün lazımi vasitələrin köməyi ilə ali təhsilin hər kəsin bacarığı əsasında hamı üçün mümkün olmasını təmin edirlər;

d) təhsil və peşə hazırlığı sahəsində informasiyanın və materialların bütün uşaqlar üçün müəssərliyini təmin edirlər;

e) məktəblərdə müntəzəm davamiyyətə kömək göstərilməsi və məktəbi tərk edən şagirdlərin sayının azaldılması üçün tədbirlər görürlər.

2. İştirakçı dövlətlər uşağın insan ləyaqətinə hörməti əks etdirən metodların köməyi ilə və bu Konvensiyaya müvafiq surətdə məktəb intizamının saxlanmasını təmin etmək üçün bütün lazımi tədbirləri görürlər.

3. İştirakçı dövlətlər bütün dünyada cəhalətin və savadsızlığın ləğvinə kömək göstərilməsi və elmi-texniki biliklərə və təlimin müasir metodlarına yiyələnməyin asanlaşdırılması məqsədilə təhsilə aid məsələlərdə beynəlxalq əməkdaşlığı həvəsləndirir və inkişaf etdirirlər. Bununla əlaqədar, inkişaf etməkdə olan ölkələrin tələbatına xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Maddə 29

1. İştirakçı dövlətlər razılaşırlar ki, uşağın təhsili aşağıdakılara yönəldilməlidir:

a) uşağın şəxsiyyətinin, istedadının, əqli və fiziki qabiliyyətinin ən tam həcmdə inkişaf etdirilməsinə;

b) insan hüquqlarına və əsas azadlıqlara, habelə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsində bəyan olunmuş prinsiplərə hörmətin tərbiyə edilməsinə;

c) uşağın valideynlərinə, onun mədəni özgünlüyünə, dilinə və dəyərlərinə, uşağın yaşadığı ölkənin və mənşəcə olduğu ölkənin milli dəyərlərinə, öz sivilizasiyasından fərqlənən sivilizasiyalara hörmətin tərbiyə edilməsinə;

d) anlaşıma, sülh, dözümlük, kişilərlə qadınların hüquq bərabərliyi və bütün xalqlar, etnik, milli və dini qruplar arasında, habelə yerli əhali sırasından olan şəxslər arasında dostluq ruhunda uşağın azad cəmiyyətdə şüurlu həyata hazırlanmasına;

e) ətraf mühitə hörmətin tərbiyə edilməsinə.

2. Bu maddənin və ya 28-ci maddənin heç bir hissəsi ayrı-ayrı şəxslərin və orqanların təhsil müəssisələri yaratmaq və onlara rəhbərlik etmək azadlığının məhdudlaşdırılması kimi yozulmur, bir şərtlə ki, bu maddənin 1-ci bəndində şərh olunmuş prinsiplərə daim riayət edilsin və belə təhsil müəssisələrində verilən təhsilin dövlət tərəfindən qoyula bilən minimum normalara uyğun gəlməsi tələbi yerinə yetirilsin.

Maddə 30

Etnik, dini və ya dil azlıqlarının və ya yerli əhali sırasından olan şəxslərin yaşadıkları dövlətlərdə belə azlıqlara və ya yerli əhaliyə mənsub olan uşaq öz qrupunun digər üzvləri ilə birlikdə öz mədəniyyətindən bəhrələnmək, öz dininə etiqad etmək və onun ayinlərini yerinə yetirmək, habelə ana dilindən istifadə etmək hüququndan məhrum edilə bilməz.

Maddə 31

1. İştirakçı dövlətlər uşağın istirahət və asudə vaxt hüququnu, yaşına uyğun oyunlarda və əyləncəli tədbirlərdə iştirak etmək və sərbəst surətdə mədəni həyatda iştirak etmək və incəsənətlə məşğul olmaq hüququnu tanıyırlar.

2. İştirakçı dövlətlər uşağın mədəni və yaradıcılıq həyatında hərtərəfli iştirak etmək hüququna hörmət bəsləyir və rəvac verir,

mədəni fəaliyyət və yaradıcılıq fəaliyyəti, asudə vaxt və istirahət üçün müvafiq və bərabər imkanlar verilməsinə kömək göstərirlər.

Maddə 32

1. İştirakçı dövlətlər uşağın iqtisadi istismardan və sağlamlığı üçün təhlükə törədə bilən və ya təhsil almasına mane ola bilən, yaxud sağlamlığına və fiziki, əqli, ruhi, mənəvi və sosial inkişafına ziyan vura bilən hər hansı işi yerinə yetirməkdən müdafiə edilmək hüququnu tanıyırlar.

2. İştirakçı dövlətlər bu maddənin həyata keçirilməsini təmin etmək üçün qanunvericilik tədbirləri, inzibati və sosial tədbirlər, habelə təhsil sahəsində tədbirlər görürlər. Bu məqsədlə digər beynəlxalq sənədlərin müvafiq müddəalarını rəhbər tutaraq iştirakçı dövlətlər:

- a) işə qəbul üçün minimum yaş həddini və ya minimum yaş hədlərini müəyyən edirlər;
- b) iş gününün müddəti və əmək şəraiti haqqında zəruri tələbləri müəyyən edirlər;
- c) bu maddənin səmərəli həyata keçirilməsini təmin etmək üçün müvafiq cəza növləri və ya digər sanksiyalar nəzərdə tuturlar.

Maddə 33

İştirakçı dövlətlər, müvafiq beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulduğu kimi, uşaqları narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz istehlakından qorumaq və belə maddələrin qanunsuz istehsalında və ticarətində uşaqlardan istifadə edilməsinə yol verməmək üçün bütün lazımi tədbirlər, o cümlədən

qanunvericilik tədbirləri, inzibati və sosial tədbirlər, habelə təhsil sahəsində tədbirlər görürlər.

Maddə 34

İştirakçı dövlətlər uşağı seksual istismarın və seksual yola çəkmənin bütün formalarından müdafiə etməyi öhdələrinə götürürlər. Bu məqsədlə iştirakçı dövlətlər aşağıdakıların qarşısını almaq üçün milli, ikitərəfli və çoxtərəfli səviyyələrdə bütün lazımi tədbirləri görürlər: a) uşağın hər hansı qanunsuz seksual fəaliyyətə sövq və ya məcbur edilməsi; b) istismar məqsədilə uşaqlardan fahişəlikdə və ya digər qanunsuz seksual praktikada istifadə edilməsi; c) istismar məqsədilə uşaqlardan pornoqrafyada və pornoqrafik materiallarda istifadə edilməsi.

Maddə 35

İştirakçı dövlətlər uşaqların hər hansı məqsədlərlə və hər hansı formada oğurlanmasının, uşaqlarla ticarətin və ya qaçaqmalçılığın qarşısını almaq üçün milli, ikitərəfli və çoxtərəfli səviyyələrdə bütün lazımi tədbirləri görürlər.

Maddə 36

İştirakçı dövlətlər uşağı onun rifahının istənilən cəhətinə ziyan vuran istismarın bütün digər formalarından müdafiə edirlər.

Maddə 37

İştirakçı dövlətlər təmin edirlər ki:

a) heç bir uşaq işgəncələrə və ya qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan digər rəftar və ya cəza növlərinə məruz qalmasın.

18 yaşına çatmayan şəxslər tərəfindən törədilmiş cinayətlərə görə nə ölüm cəzası, nə də azad edilmək imkanını nəzərdə tutmayan ömürlük həbs cəzası kəsilmir;

b) heç bir uşaq qanunsuz və ya özbaşına azadlıqdan məhrum edilməsin. Uşağın həbsə alınması, tutulması və ya həbsxanaya salınması qanuna uyğun həyata keçirilir və yalnız son tədbir kimi və mümkün qədər daha qısa olan müvafiq müddət ərzində tətbiq edilir;

c) azadlıqdan məhrum edilmiş hər bir uşaqla humanist rəftar edilsin və həmyaşıdları olan şəxslərin tələbatı nəzərə alınmaqla, onun şəxsiyyətinin ayrılmaz ləyaqətinə hörmət bəslənsin. Məsələn, azadlıqdan məhrum edilmiş hər bir uşaq, onun ən yaxşı mənafeyinə zidd deyilsə, yaşlılardan ayrı saxlanılmalı və xüsusi hallar istisna olmaqla, yazışmaq və görüşmək yolu ilə öz ailəsi ilə əlaqə saxlamaq hüququna malik olmalıdır;

d) azadlıqdan məhrum edilmiş hər bir uşaq ləngidilmədən hüquqi və digər müvafiq yardım almaq hüququna, habelə azadlıqdan məhrum edilməsinin qanuniliyinə məhkəmə və ya digər səlahiyyətli, müstəqil və qərəzsiz orqan qarşısında etiraz etmək hüququna və istənilən belə prosessual tədbir barəsində onların təxirə salmadan qərar çıxarması hüququna malik olsun.

Maddə 38

1. İştirakçı dövlətlər silahlı münaqişələr zamanı onlara tətbiq edilən və uşaqlara aidiyyəti olan beynəlxalq humanitar hüquq normalarına hörmət bəsləməyi və onlara əməl olunmasını təmin etməyi öhdələrinə götürürlər.

2. İştirakçı dövlətlər 15 yaşına çatmayan şəxslərin hərbi əməliyyatlarda birbaşa iştirak etməməsini təmin etmək üçün bütün mümkün tədbirləri görürlər.

3. İştirakçı dövlətlər 15 yaşına çatmayan hər hansı şəxsi öz silahlı qüvvələrində xidmətə çağırmaqdan çəkinirlər. İştirakçı dövlətlər 15 yaşına çatmış, lakin 18 yaşı hələ tamam olmamış şəxslərin orduya cəlb edilməsi zamanı daha yaşlı şəxslərə üstünlük verməyə çalışırlar.

4. Silahlı münaqişələr zamanı mülki əhəlinin müdafiəsi ilə bağlı beynəlxalq humanitar hüquq üzrə öz öhdəliklərinə uyğun olaraq iştirakçı dövlətlər silahlı münaqişənin toxunduğu uşaqların müdafiəsini və onlara baxılmasını təmin etmək üçün bütün mümkün tədbirləri görürlər.

Maddə 39

İştirakçı dövlətlər hər hansı növ etinasızlığın, istismarın və ya sui-istifadənin, işgəncələrin və ya hər hansı digər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar, cəza növlərinin və ya silahlı münaqişələrin qurbanı olmuş uşağın fiziki və psixoloji bərpasına və sosial reintegrasiyasına kömək etmək üçün bütün lazımı tədbirləri görürlər.

Maddə 40

1. İştirakçı dövlətlər cinayət qanunvericiliyini pozmuş hesab edilən, onu pozmaqda təqsirləndirilən və ya təqsirli sayılan hər bir uşağın onunla elə bir rəftar hüququnu tanıyırlar ki, belə rəftar uşaqda ləyaqət və mənlilik hisslərinin inkişafına kömək edir, uşaqda insan hüquqlarına və başqalarının əsas azadlıqlarına hörmət hissini möhkəmləndirir və bu zaman uşağın yaşını və onun reintegrasiyasına və cəmiyyətdə faydalı rol oynamasına kömək göstərilməsinin arzu edildiyini nəzərə alır.

2. Bu məqsədlə və beynəlxalq sənədlərin müvafiq müddəalarını nəzərə alaraq, iştirakçı dövlətlər təmin edirlər ki:

a) edildiyi zaman milli və ya beynəlxalq hüquqla qadağan olunmamış hərəkətə və ya hərəkətsizliyə görə heç bir uşaq cinayət qanunvericiliyi pozmuş hesab edilməsin, onu pozmaqda təqsirləndirilməsin və təqsirli sayılmasın;

b) cinayət qanunvericiliyini pozmuş hesab edilən və ya onu pozmaqda təqsirləndirilən hər bir uşaq ən azı aşağıdakı təminatlara malik olsun:

i) onun təqsiri qanuna əsasən sübuta yetirilməyincə təqsirsizlik prezumpsiyası;

ii) özünə qarşı irəli sürülən ittihamlar barədə ona dərhal və bilavasitə, zərurət olduqda isə, valideynləri və ya qanuni qəyyumları vasitəsilə məlumat verilməsi və öz müdafiəsinə hazırlaşarkən və müdafiəsini həyata keçirərkən hüquqi və digər lazımı yardım göstərilməsi;

iii) qanuna uyğun olaraq vəkilin və ya digər müvafiq şəxsin iştirakı ilə məsələyə ədalətlə baxılarkən səlahiyyətli, müstəqil və qərəzsiz orqan və ya məhkəmə orqanı tərəfindən həmin məsələyə dair qərarın təxirə salınmadan və əgər uşağın ən yaxşı mənafeyinə zidd deyilsə, onun yaşı və ya valideynlərinin və ya qanuni qəyyumlarının vəziyyəti də nəzərə alınmaqla çıxarılması;

iv) şahid ifadələri verməyə və ya təqsiri boynuna almağa məcbur edilməkdən azad olmaq; ittiham şahidlərinin verdiyi ifadələri ya müstəqil surətdə, ya da digər şəxslərin köməyi ilə öyrənmək və müdafiə şahidlərinin bərabər hüquqlu iştirakının və ifadələrinin öyrənilməsinin təmin edilməsi;

v) əgər hesab edilsə ki, uşaq cinayət qanunvericiliyini pozmuşdur, onda qanuna uyğun olaraq müvafiq qərara və bununla əlaqədar görülmüş hər hansı tədbirlərə səlahiyyətli, müstəqil və qərəzsiz yuxarı orqan və ya məhkəmə orqanı tərəfindən təkrar baxılması;

vi) əgər uşaq istifadə olunan dili başa düşmürsə və ya bu dildə danışa bilmirsə, tərcüməçinin pulsuz köməyi;

vii) araşdırmanın bütün mərhələlərində uşağın şəxsi həyatına tam hörmət edilməsi.

3. İştirakçı dövlətlər cinayət qanunvericiliyini pozmuş hesab edilən, onu pozmaqda təqsirləndirilən və ya təqsirli sayılan uşaqlara bilavasitə aidiyyəti olan qanunlar, prosedurlar, orqanlar və müəssisələr yaradılmasına, o cümlədən aşağıdakılara kömək göstərməyə çalışırlar:

a) elə minimum yaş həddi müəyyən edilməsinə ki, bu həddən aşağı yaşda uşaqlar cinayət qanunvericiliyini pozmağa qadir sayılmırlar;

b) zəruri və arzu olunan hallarda, belə uşaqlara, insan hüquqlarını və hüquqi təminatları tam gözləmək şərti ilə, məhkəmə təhqiqatından istifadə etmədən rəftar edilməsi üçün tədbirlər görülməsinə.

4. Uşağa qulluq, qəyyumluğa və nəzarətə dair əsasnamə, məsləhət xidmətləri, sınaq müddəti təyin edilməsi, tərbiyə verilməsi, təlim və peşə hazırlığı proqramları və müəssisələrdə uşağa qulluğu əvəz edən qulluğun digər formaları kimi müxtəlif tədbirlərin olması zəruridir. Bunlarda məqsəd uşaqla elə rəftarı təmin etməkdir ki, onun rifahına, habelə vəziyyətinə və cinayətin xarakterinə uyğun olsun.

Maddə 41

Bu Konvensiyada heç nə uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsinə daha çox kömək edən və aşağıdakı sənədlərdə ola bilən hər hansı müddəalara toxunmur:

- a) iştirakçı dövlətin qanununda; və ya
- b) həmin dövlət barəsində qüvvədə olan beynəlxalq hüquq normalarında.

II HİSSƏ

Maddə 42

İştirakçı dövlətlər lazımi və təsirli vasitələrdən istifadə edərək, Konvensiyanın prinsipləri və müddəaları barədə istər yaşlılara, istərsə də uşaqlara geniş məlumat verməyi öhdələrinə götürürlər.

Maddə 43

1. Bu Konvensiyaya müvafiq surətdə qəbul edilmiş öhdəliklərin yerinə yetirilməsində iştirakçı dövlətlər tərəfindən əldə olunmuş tərəqqini nəzərdən keçirmək məqsədilə Uşaq Hüquqları Komitəsi təsis edilir. Komitə aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirir.

2. Komitə yüksək mənəvi keyfiyyətləri olan və bu Konvensiyanın əhatə etdiyi sahədə səriştəsi təsdiq edilmiş on ekspertdən ibarət olur. Komitənin üzvləri iştirakçı dövlətlər tərəfindən öz vətəndaşları sırasından seçilir və şəxsən fəaliyyət göstərirlər, həm də ədalətli coğrafi bölgüyə, habelə əsas hüquq sistemlərinə diqqət yetirilir.

3. Komitənin üzvləri iştirakçı dövlətlərin irəli sürdükləri şəxslərin siyahısından gizli səsvermə yolu ilə seçilirlər. Hər iştirakçı dövlət öz vətəndaşları sırasından bir nəfərin namizədliyini irəli sürə bilər.

4. Komitəyə ilk seçkilər bu Konvensiyanın qüvvəyə mindiyi gündən etibarən altı aydan gec olmayaraq, sonralar isə iki ildə bir dəfə keçirilir. Hər seçkinin keçirilməsinə ən gec dörd

ay qalmış Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibi iştirakçı dövlətlərə öz namizədlərini iki ay ərzində təqdim etmək təklifi ilə məktub göndərir. Sonra Baş katib namizədlikləri bu qaydada irəli sürülmüş bütün şəxslərin əlifba sırası ilə siyahısını, onların namizədliyini irəli sürmüş iştirakçı dövlətləri göstərməklə tərtib edir və bu Konvensiyanın iştirakçısı olan dövlətlərə təqdim edir.

5. Seçkilər iştirakçı dövlətlərin Baş katibin Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Mərkəzi idarələrində çağırdığı müşavirələrində keçirilir. İştirakçı dövlətlərin üçdə iki hissəsinin yetərsay təşkil etdiyi bu müşavirələrdə iştirakçı dövlətlərin səsvermədə olan və iştirak edən nümayəndələrinin daha çoxunun səsini və mütləq əksəriyyətinin səsini alan namizədlər Komitənin tərkibinə seçilmiş sayılırlar.

6. Komitənin üzvləri dörd il müddətinə seçilirlər. Namizədlikləri təkrar irəli sürüldükdə onların yenidən seçilmək hüququ vardır. İlk seçkilərdə seçilən beş üzvün səlahiyyət müddəti ikiillik dövrün sonunda bitir; ilk seçkilərdən sonra dərhal bu beş üzvün adlarını Müşavirənin sədri püşkatma vasitəsilə müəyyənləşdirir.

7. Komitənin hər hansı üzvü öldükdə və ya istefa verdikdə və ya Komitənin üzvü vəzifələrini hər hansı başqa səbəbə görə daha yerinə yetirə bilmədikdə, Komitənin həmin üzvünü irəli sürmüş iştirakçı dövlət qalan müddət üçün öz vətəndaşları sırasından, Komitənin bəyənməsi şərti ilə, başqa ekspert təyin edir.

8. Komitə öz prosedur qaydalarını müəyyən edir.

9. Komitə öz vəzifəli şəxslərini iki il müddətinə seçir.

10. Komitənin sessiyaları, bir qayda olaraq, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Mərkəzi idarələrində və ya Komitənin müəyyənləşdirdiyi hər hansı digər münasib yerdə keçirilir. Komitə öz

sessiyalarını, bir qayda olaraq, hər il keçirir. Komitənin sessiyasının davam etməsi müddəti bu Konvensiyanın iştirakçısı olan dövlətlərin müşavirəsində, Baş Məclisin bəyənməsi şərti ilə, müəyyənləşdirilir və zərurət olduqda ona yenidən baxılır.

11. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibi bu Konvensiyaya uyğun olaraq Komitənin öz funksiyalarını səmərəli həyata keçirməsi üçün lazımı heyət və maddi vəsait ayırır.

12. Bu Konvensiyaya uyğun təsis edilmiş Komitənin üzvləri Baş Məclis tərəfindən müəyyən edilmiş qaydada və şərtlərlə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının vəsaitindən Baş Məclisin təsdiq etdiyi məbləğdə haqq alırlar.

Maddə 44

130

1. İştirakçı dövlətlər Konvensiyada tanınmış hüquqların təsbit olunması üçün gördükləri tədbirlər haqqında və bu hüquqların həyata keçirilməsində əldə edilmiş tərəqqi haqqında Komitəyə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibi vasitəsilə məruzələr təqdim etməyi öhdələrinə götürürlər:

a) Konvensiya müvafiq iştirakçı dövlət üçün qüvvəyə mindikdən sonra iki il ərzində;

b) bundan sonra hər beş ildən bir.

2. Bu maddəyə müvafiq surətdə təqdim olunan məruzələrdə bu Konvensiya üzrə öhdəliklərin yerinə yetirilməsi dərəcəsinə təsir edən amillər və çətinliklər, əgər varsa, göstərilir. Komitənin həmin ölkədə Konvensiyanın qüvvəsini tam başa düşməsinə təmin etmək üçün məruzələrdə kifayət qədər informasiya da olur.

3. Komitəyə hərtərəfli ilkin məruzə təqdim etmiş iştirakçı dövlətin bu maddənin 1b bəndinə uyğun təqdim etdiyi sonrakı mə-

ruzələrdə əvvəl verilmiş əsas informasiyanı təkrarlamasına ehtiyac yoxdur.

4. Komitə iştirakçı dövlətlərdən bu Konvensiyanın həyata keçirilməsinə aid əlavə informasiya istəyə bilər.

5. Komitənin fəaliyyəti haqqında məruzələr hər iki ildən bir İqtisadi və Sosial Şura vasitəsilə Baş Məclisə təqdim olunur.

6. İştirakçı dövlətlər öz məruzələrinin öz ölkələrində geniş aşkarlığını təmin edirlər.

Maddə 45

Bu Konvensiyanın səmərəli həyata keçirilməsinə kömək göstərmək və Konvensiyanın əhatə etdiyi sahədə beynəlxalq əməkdaşlığı həvəsləndirmək məqsədilə:

a) Birləşmiş Millətlər Təşkilatının ixtisaslaşdırılmış idarələrinin, Uşaq Fondunun və digər orqanlarının ixtiyarı var ki, bu Konvensiyanın onların səlahiyyət dairəsinə daxil olan müddələrinin həyata keçirilməsi məsələlərinə baxılmasında təmsil edilsinlər. Komitə məqsədəuyğun saydığı halda Birləşmiş Millətlər Təşkilatının ixtisaslaşdırılmış idarələrinə, Uşaq Fonduna və digər səlahiyyətli orqanlara təklif edə bilər ki, onların müvafiq səlahiyyət dairəsinə daxil olan sahələrdə Konvensiyanın həyata keçirilməsi barədə ekspertlərin rəyini təqdim etsinlər. Komitə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının ixtisaslaşdırılmış idarələrinə, Uşaq Fonduna və digər orqanlarına təklif edə bilər ki, onların fəaliyyət dairəsinə daxil olan sahələrdə Konvensiyanın həyata keçirilməsi haqqında məruzələr təqdim etsinlər;

b) İştirakçı dövlətlərin texniki məsləhət və ya yardım barədə xahiş edilən və ya buna tələbatı göstərilən hər hansı məruzələrini,

habelə həmin xahiş və ya göstərişlərlə əlaqədar Komitənin irad və təklifləri varsa, bunları Komitə məqsəduyğun saydığı halda Birləşmiş Millətlər Təşkilatının ixtisaslaşdırılmış idarələrinə, Uşaq Fonduna və digər səlahiyyətli orqanlara göndərir;

c) Komitə Baş Məclisə tövsiyə edə bilər ki, uşaq hüquqlarına aid ayrı-ayrı məsələlər barədə Baş Məclisin adından tədqiqatlar aparılmasını Baş katibə təklif etsin;

d) Komitə bu Konvensiyanın 44-cü və 45-ci maddələrinə müvafiq surətdə alınmış informasiya əsasında ümumi xarakterli təklif və tövsiyələr irəli sürə bilər. Ümumi xarakterli bu təklif və tövsiyələr marağı olan hər hansı iştirakçı dövlətə göndərilir və iştirakçı dövlətlərin iradları varsa, bunlarla birlikdə Baş Məclisə bildirilir.

III HİSSƏ

Maddə 46

Bu Konvensiya bütün dövlətlər tərəfindən imzalanmaq üçün açıqdır.

Maddə 47

Bu Konvensiya təsdiq edilməlidir. Təsdiqnamələr saxlanmaq üçün Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibinə təhvil verilir.

Maddə 48

Bu Konvensiya hər hansı dövlətin ona qoşulması üçün açıqdır. Qoşulma haqqında sənədlər saxlanmaq üçün Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibinə təhvil verilir.

Maddə 49

1. Bu Konvensiya iyirminci təsdiqnamənin və ya qoşulma sənədinin saxlanmaq üçün Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibinə təhvil verildiyi gündən sonra otuzuncu gün qüvvəyə minir.

2. İyirminci təsdiqnamə və ya qoşulma sənədi saxlanılmağa təhvil verildikdən sonra bu Konvensiyanı təsdiq edən və ya ona qoşulan hər bir dövlət üçün bu Konvensiya onun öz təsdiqnaməsini və ya qoşulma sənədini saxlanmağa təhvil verilməsindən sonra otuzuncu gün qüvvəyə minir.

Maddə 50

1. İstənilən iştirakçı dövlətin düzəliş təklif etmək və onu Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibinə təqdim etmək ixtiyarı vardır. Sonra Baş katib təklif olunmuş düzəlişi iştirakçı dövlətlərə göndərərək onlardan həmin təkliflərə baxılıb səsvermə keçirilməsi məqsədilə iştirakçı dövlətlərin konfransının çağırılmasına tərəfdar olub-olmadıqlarını bildirməyi xahiş edir. Əgər belə məlumatın verildiyi gündən dörd ay ərzində iştirakçı dövlətlərin ən azı üçdə biri bu konfransın çağırılmasına tərəfdar çıxarsa, onda Baş katib Birləşmiş Millətlər Təşkilatının himayəsi altında həmin konfransı çağırır. Bu konfransda səsvermədə olan və iştirak edən iştirakçı dövlətlərin əksəriyyətinin qəbul etdiyi hər hansı düzəliş Baş Məclisin təsdiqinə verilir.

2. Bu maddənin 1-ci bəndinə uyğun qəbul olunmuş düzəliş Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Məclisi tərəfindən təsdiq edildikdən və iştirakçı dövlətlərin üçdə ikisindən ibarət əksəriyyəti tərəfindən qəbul olunduqdan sonra qüvvəyə minir.

3. Düzəliş qüvvəyə mindikdə onu qəbul etmiş iştirakçı dövlətlər üçün məcburi olur, digər iştirakçı dövlətlər üçün isə bu Konvensiyanın müddəaları və qəbul etdikləri bütün əvvəlki düzəlişlər məcburi olaraq qalır.

Maddə 51

1. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibi dövlətlərin təsdiqetmə və ya qoşulma anında irəli sürdükləri qeyd-şərtlərin mətnini alır və bütün dövlətlərə göndərir.

2. Bu Konvensiyanın məqsəd və vəzifələri ilə bir araya sığ-

mayan qeyd-şərtlərə yol verilmir.

3. Qeyd-şərtlər istənilən vaxt Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibinə müvafiq bildiriş göndərmək yolu ilə geri götürülə bilər. Sonra Baş katib bu barədə bütün dövlətlərə məlumat verir. Belə bildiriş Baş katib tərəfindən alındığı gündən qüvvəyə minir.

Maddə 52

Hər hansı iştirakçı dövlət Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibinə yazılı bildiriş göndərmək yolu ilə bu Konvensiyanı etibarsız elan edə bilər. Etibarsız elan etmə Baş katibin bildirişi aldığı vaxtdan bir il keçdikdən sonra qüvvəyə minir.

Maddə 53

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibi bu Konvensiyanın depozitarisi təyin edilir.

Maddə 54

Bu Konvensiyanın ingilis, ərəb, ispan, çin, rus və fransız dillərində mətnləri eyni dərəcədə autentik olan əsl saxlanmaq üçün Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibinə təhvil verilir. Bunun təsdiqi olaraq özlərinin müvafiq hökumətləri tərəfindən lazımı qaydada vəkil edilmiş aşağıda imza edən səlahiyyətli nümayəndələr bu Konvensiyanı imzaladılar.

MEDIA VƏ UŞAQ HÜQUQLARI
(*Ali məktəb tələbələri üçün dərs vəsaiti*)
Bakı, “Təhsil”, 2024

Çapa imzalanmışdır: 04.03.2024.
Kağız formatı 60x90 $\frac{1}{16}$.
Fiziki çap vərəqi 8.5. Sifariş 11. Tiraj 2500

“Təhsil Nəşriyyat-Poliqrafiya” müəssisəsinin mətbəəsində
hazır diapozitivlərdən çap olunmuşdur.
Bakı, AZ 1052, F.Xoyski küç., 149
Tel.: (+994 12) 567-81-28/29
e-mail: tahsil_az@yahoo.com